

PREFACE TO PART I.

THE present edition of the *Ganaratnamahodadhī* is based on a collation of the following manuscripts, all of which are written in the Devanāgarī character

A An old MS belonging to the Royal Asiatic Society and consisting of 178 palm leaves. In the colophon it is dated *Samvat* 1151 *vīro dhīsamvatsare kṛttikavadi 5 budhe*. This date is probably intended for *Saka* 1151 = A D 1229, which, according to Brown's Tables, coincides with *Virodhin* in the Bṛhaspati cycle. This MS is on the whole well written and belongs to the same class of *Pothis* as those discovered by Dr Buhler in the Jain Library at Jesalmer, dated from about A D 1140 to 1340. Unfortunately it does not contain the text and commentary complete a large portion (slohas 159-369, comprising about three sevenths of the work) having been omitted. A photograph of two pages of this MS is given in Part I of Professor Wright's Oriental Series of the Palaeographical Society.

B A paper MS belonging to the Bombay Government and consisting of 73 leaves the fourth of which is wanting. This MS, which contains both the text and the commentary, is well written, and dated *Samvat* 1666 = A D 1609

It is, on European paper, belonging to the Bombay Government, not very carefully, by two different hands. Only a few at the beginning have been revised by a third hand. It consists of 138 leaves, the first of which is wanting. There are numerous lacunae throughout the MS. From many characteristic coincidences of reading it would appear that the original MS from which this was copied, was probably derived from the same MS as B. India Office MS 949, b, written towards the end of the last, or at the beginning of the present, century, and consisting of 121 leaves. A few

leaves at the end, it seems, were lost, a different hand having supplied the defect on foli 118 121 by a commentary made up for the purpose. This copy was apparently derived from a good, though perhaps badly written, MS. It contains a somewhat shorter recension of the commentary than that of the other MSS, fewer meanings being often assigned to the *gana* words, and numerous examples and explanatory passages being wanting in it. The present copy, however, is extremely incorrect, and some different hand having, moreover, revised it throughout, without assistance from other MSS, its readings are now but too often hopelessly corrupt.

- E India Office MS 949, a. It consists of 30 leaves and contains only the text of the *ganas*. Dated *Samvat* 1863 = A D 1806.
- F This MS was kindly obtained for me by Dr Buhler from a Brahman of Bhuj in Kachchh. It is of about the same age as B, and consists of 107 paper leaves containing the whole of the text and commentary.

As regards the mutual relations of these Manuscripts—apart from those peculiarities of D already alluded to—there is an unmistakable connexion between B C and F on the one hand, and between A D (and E) on the other, not so marked, however, as to constitute two different recensions of the work. Although in most cases in which the two classes of Manuscripts differ, the readings exhibited by the latter class seem to me preferable, it has not been possible—owing to the defectiveness of A and the corrupt state of D—to allow to this class that influence in the constituting of the text throughout the work which might otherwise have been assigned to it. According to an *Āryā* stanza,¹ given at the end of the work by A and F, the authenticity of which I see no reason to suspect Vardhamāna composed his work in *Samvat* 1197, corresponding to A D 1140—the date of the oldest of these MSS (A.) would therefore be as close to that of the *codex archetypus*, and to the time when the author lived, as one could wish. Nevertheless, the interval had been sufficiently long for numerous mistakes to have crept into the text by the time the manuscript was written.

¹ सप्तनवत्यधिकेष्विकादशसु श्लेष्वतीतेषु ।

वर्षाद्या विक्रमती गणरत्नमहोदधिर्विहित ॥

Of the three MSS of the other class F has more in common with A and D than the other two, and it happens in not a few cases that D and F coincide in giving some valuable reading or passage, where all the other Manuscripts differ

When I first undertook to edit this work, only three of the above Manuscripts were accessible to European scholars, viz, A and D, and the text MS E. They had been for many years in the hands of the late Professor Goldstucker, who was the first, in his "Pāṇini, his Place in Sanskrit Literature," to point out the great importance of the work for lexicographic purposes. His account of these MSS led me to assume that a tolerably correct edition of the work might be possible¹, and on being asked to take Goldstucker's place as Editor to the Sanskrit Text Society, it appeared to me that I could do no better service to Sanskrit scholars than to prepare for the Society an edition of Vardhamana's metrical version of the Ganas, together with the best text of the commentary that I might be able to extract from the two available MSS. I soon found however, that Goldstucker had taken far too favourable a view of the task. Although the Royal Asiatic Society MS (A.) belongs no doubt to the better class of Sanskrit MSS, Goldstucker had entirely forgotten to state that it is defective by nearly one half of the work, for which portion my manuscript materials would consequently have been limited to the India Office MS (D) than which a more hopelessly incorrect MS has never passed through my hands.

Under these circumstances even a tolerably satisfactory edition of Vardhamana's metrical version of the Ganapātha would have been

¹ The MSS in question are no doubt open to correction as indeed every Sanskrit MS in existence is; but I hold that at all events the present copy of the RAS will in spite of its inaccuracies be ranked by every one conversant with MSS amongst the best Sanskrit MSS in existence. In having undertaken to edit this work, therefore, I have no hesitation in maintaining that even a tolerable Sanskrit scholar would be able to make a perfectly good edition of at least the text of this work with the aid of these five copies of the text (viz. each of the two MSS of the commentary representing in G's opinion, two copies of the text—Ed.) the two copies of the commentary and as a matter of course with the aid that may be got from Pāṇini and his commentaries. —Goldstucker, *op. cit.* p. 178

attended with considerable difficulties, the more so as there are not a few omissions in D also, and as the chief, if not the sole, importance of the work lies in the commentary, not in the metrical arrangement of the Ganas, I should have had to abandon the work, had not my friend Dr Buhler come to my assistance with his wonted kindness and disinterestedness. He drew my attention to the modern Bombay copy C, and somewhat later to the MS B, purchased by him in the meantime for the Bombay Government, and he, moreover, obtained for me the loan of MS F from its owner, a Brahman in Bhûj. When it is borne in mind that Goldstucker, with his extensive connexions in India, for many years exerted himself in vain to procure at least one other manuscript of Vardhamâna's commentary on his Ganapâtha, this work may be taken as an admirable example of the great services which Dr Buhler, by his unwearied exertions in exploring the manuscript collections in Western India, has rendered to Sanskrit scholarship.

Even with my manuscript apparatus thus fortunately increased, the task of editing has been by no means an easy one, and numerous difficulties have had to be left for future solution, many more, however, would have remained unsolved, and many quotations unidentified, if it had not been for the warm interest taken in the work, and the invaluable assistance rendered me throughout its progress, in revising the proof sheets, by so many disinterested friends and fellow-workers, viz, Professors Aufrecht, Stenzler, Weber, Roth, Haas, Pischel, Kielhorn, and, last not least, Dr v Bohtlingk. I am also indebted to my friend Dr Rost for kindly drawing my attention to and placing at my disposal, some works connected with the Ganas, especially the Ganaratnâvali of Bhatta Yajñesvara, recently published at Baroda which, as will be seen from the footnotes of the last five sheets of the present part, has been of considerable service to me. Indeed, it was only after I became acquainted with this work, which is largely based on Vardhamâna's commentary, that it occurred to me that continual reference to the various readings

of the accessible Ganapâthas might add to the usefulness of the present work. The completion of Pandit Bâla Sâstrin's edition of the Kâsikâ Vṛtti was of course a most welcome event to me, although, owing to the somewhat insufficient state of the editor's materials, especially in regard to the text of the Ganas, I have found it necessary, along with the printed edition, continually to consult the two MSS at my disposal, viz, MS Ind Off 2440-1 (a) and a MS of the Asiatic Society of Bengal (β), in which the fourth and eighth *adhyayas* are wanting. At the end of the present edition I intend to give, besides a complete index to the work, an alphabetical list of the Ganas, in which the words of each gana will be arranged alphabetically, with the various readings of the other collections attached to them.

To Professor Aufrecht, who, at one time, had himself been seriously engaged on Vardhamâna's work, I am indebted for much valuable information, it was he who kindly drew my attention to the author's relations to Kshirasvâmin, the commentator on the Amarakosha. Several passages copied by Vardhamâna from that writer have been noticed in the footnotes, in my own copy of this edition I have noted a good many more especially in the first few sheets, but I have not thought it necessary to encumber the pages with too many references of this kind. A critical edition of Kshirasvâmin's commentary would in my opinion form a valuable contribution to Sanskrit philology. The manuscripts however, hitherto accessible to European scholars, are by no means sufficient for such a task.

One of the chief difficulties in restoring the text consists in the numerous grammatical sūtras quoted by the author. Goldstücker's contention to the contrary notwithstanding a glance at almost any page of the present edition will suffice to show that Böhtlingk was unquestionably right in stating in the preface to his edition of Pânini, that Vardhamâna's work was intended not for Pânini's *Ashtādhyâji*, but for some modern grammar. Whenever the grammatical word, to which Vardhamâna refers, is identified in India—

and I have no doubt that this will be the case ere long—many mistakes in the wording of the sūtras, which my MSS do not enable me to settle, will be easily corrected. On these grounds it will be understood why, in not a few cases in which it would have been easy enough to alter a sūtra so as to make it agree with Pāṇini, I have thought it safer to resist the temptation, and to content myself with referring to the corresponding rule of Pāṇini. In regard to a number of curious and not very probable various readings of *gana* words adduced by the author, as well as some other doubtful passages in which the MSS are in tolerable agreement, I cannot help thinking that, if mistakes there be, the fault lies not so much in my MSS, as in the defective manuscript materials on which Vardhamāna had to work.

Hindu scholars, I doubt not, will also readily identify many of the quotations which I myself and those who have so kindly assisted me have not been able to trace to their original sources. For any information of this kind which might be utilized before this edition is completed, and which would thus contribute to the usefulness of the work, I shall feel very thankful.

To the Managing Committee of the Sanskrit Text Society my sincerest thanks are due for this edition being allowed to see the light. Without their kind consent to its being published under their auspices, I could never have hoped to persuade a publisher to undertake a work of this kind, whatever may be its importance in the eyes of Sanskrit scholars. Unfortunately there is but too much reason to fear that, with the publication of the present work, the Sanskrit Text Society, the foundation of which was so heartily welcomed by all Sanskrit scholars, and which in the present unhappy state of Oriental text publishing, might have proved so useful to Sanskrit studies, will close its short but promising existence.

J EGGELING

ADDITIONS

Since the sheets of Part I were struck off, I have succeeded in tracing several quotations to their sources. Professor Kielhorn also has kindly identified for me some passages from the Mahābhāṣya (Mbh) and the Vākya-padya

- P 5 1 9, एव चादिनि देवर्षी is Kumāras 6, 84
ib भवे मस्या. Mbh, ed Kielh p 281, 10
- P 8 1 7 8 This śloka is from Bharata Nāṭyas 19, 5
- P 8, 1 11, तथेति स प्रतिज्ञाय cf स तथेति प्रतिज्ञाय Kumāras 6 3
- P 11, 1 9 यावन्निर. खे मद्यतां चरन्ति Kumāras 3 72
- P 16 1 7, अयि विजहोहि° cf Bṛhī Sp 502 (identified by Dr Zachariae)
- P 21, 1 ne 6 यदि निपनमेवेष्ट° is Daṇḍin's Kāvya-darsa 2 sl 229
- P 29, last line, वृद्धाक्षेण विचारणीयचरिता° is from Uttar-rāma-charita Act 5, last śloka but one; also quoted Daśarūpa, p 39
- P 30 line 6, मन्वे मानेण्डगृह्याणि° hāryā larva 2 sl 222 (cf चद्रतुमुद्यत)
- P 31, 1 6 The Vākya-padya in v 192 has
 निपाता द्योतका केचित्पुथगर्थाभिधायिन ।
 आगमा इव केऽपि स्यु संभूयार्थस्य वाचका ॥
- P 31 1 15 एहि आये° cf Vāj 5 x 4, 3 (p 203), आय एहि स्त्री रीहाय ।
- P 72 1 10, अनतरा स्त्री च मां च° Mbh, Kielh p 445
- P 41, 1 14 एकवचनमुत्सर्गं करिष्यते Mbh p 95 25
- P 52 1 14, स्वेषां पितृ परेषां च° Rājasekhara's Balarāma 2, 30

CORRECTIONS

- P 24, 1 8 read उपपद्यकार cf Mbh Kielh p 100
- 1 33 1 9 read श्रीधु f r सोधु (s etymology) p 89, 1 10)
- P 31, 1 2, separate लक्ष्मी भण्डिन°
- P 7, 1 9 On घट संप्रसारणे गौडस्याप्रतिषेध cf Mbh on Pān 1 1 74
 (cf Ben गौडस्या प्रतिषेध)
- 1 72, 1 8 for वडवेत्य° read वडवे° cf sl 116 com
- P 95 note 3 strike out °तरसा F
- .. note 4 for H f read H C. f
- .. note 10 for cf p) 219 read cf p) 221 219 comm, 14n iv 1 10°
- 1 116, l. 1, for प्रपद्य read प्रपद्य cf p. 115 note 7
- P 165 1 7, read प्रवर्षोपमदो
- P 173, 1 9, f ° प्रियद्वय probably °द्वया cf hā. V vii 1, 7.

श्रीम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

अथ

श्रीवर्धमानविरचितः स्वीयवृत्तिमहितो गणरत्नमहोदधिः ॥

सुखेनैव यद्दीयन्ति गणरत्नानि यां श्रिताः ।

वृत्तिः सारभ्यते स्वीयगणरत्नमहोदधेः^१ ॥

शास्त्रारम्भे समीहितसिद्धयेऽभिमतदेवतायां^२ यन्वृत्तमस्कारमाह ।

वाग्देवतायाः क्रमरेणवस्ते

जयन्ति येषां निपमात्रतोऽपि ।

सर्वार्थदर्शी^३ मुकुरेण तुल्यः

प्रकर्षमेति प्रतिभाविलासः ॥ १ ॥

येषां वाग्देवतायाश्चरणरेणूनां संस्पर्शमात्रेणापि निखिलपदार्थ-
सार्थप्रतिबिम्बहेतुः^४ प्रतिभाविलासः सातिशयः संपद्यते ते जयन्तीति
संबन्धः । वाचामधिष्ठात्री देवता वाग्देवतेति साभिप्रायं तस्या नाम ।
जयन्तीति सर्वोत्कर्षेण वर्तन्ते सर्वोत्कृष्टत्वेन च नमस्कार आचिष्यत
इति तान्प्रति^५ प्रणतोऽस्मीति लभ्यते । प्रतिभेति । प्रज्ञा नवनवोन्मेष-

१ In C. the whole of the introduc-
tion, both text and comment, is want-
ing. It begins: वधेन रक्षयामः ॥ अथ
गणनामाह ॥ अथाहाहिवधः^३.

२ *देवताया F'

३ शब्दार्थदर्शी D

४ *पदार्थप्रतिबिम्बहेतु. F ; पदार्थ-
प्रतिबिम्बहेतु D

५ F om प्रति; D cor तां प्रति.

शालिनो^१ प्रतिभा मता ॥ इदानीं व्याकरणनिष्णातबुद्धीनां पूर्वाचार्याणां स्तुतिमाह ।

शालातुरीयशकटाङ्गजचन्द्रगोमि-

दिग्बस्त्रभर्तृहरिवामनभोजमुख्याः ।

मेधाविनः प्रवरदीपककर्तृयुक्ताः

प्राज्ञिर्निषेवितपदद्वितया जयन्ति ॥ २ ॥

शालातुरो^२ नाम यामः । सोऽभिजनोऽस्यास्तीति^३ शालातुरीयस्तत्रभवात् पाणिनिः^४ । शकटाङ्गजः शाकटाद्यनः । पूज्यश्चन्द्रश्चन्द्रगोमी । गोमिन्पूज्य इति गोमिन् । दिग्बस्त्रो देवगन्दी । भर्तृहरिर्वाक्यपदीयप्रकीर्णकयोः^५ कर्ता महाभाष्यत्रिपाद्या^६ व्याख्याता च । वामनोऽविश्रान्तविद्याधरव्याकरणकर्ता^७ । भोजः सरस्वतीकण्ठाभरणकर्ता^८ । मुख्यशब्दस्यादिवचनत्वाच्छिवस्वामिपतञ्जलिकात्यायनप्रभृतयो लभ्यन्ते । दीपककर्ता श्रीभट्टेश्वरसूरिः । प्रवरश्चासौ दीपककर्ता^९ च प्रवरदीपककर्ता । प्राधान्यं^{१०} चास्याधुनिकवैयाकरणापेक्ष-

१ प्रति प्रज्ञानं B ; *वोन्नेपशालिनी D.

२ शालातुरो B F.

३ शालातुरो ना (piece broken off) स्य । A.

४ *तत्रभवा आण्डिनिः B ; तत्रभवो वा पाण्डिनिः F. ; शालातुरीयः पाण्डिनिः । D.

५ भर्तृहरिर्वाक्यपदीयप्र० F. ; न्दी । भ - - - पदी broken off in A.

६ *त्रिपाद्या B D. F.

७ वामनो विश्रान्तविद्याधर० B. ; *तिश्रान्तविद्याधर० D.

८ कर्ता - - - स्वादि broken off in A.

९ दीपकर्ता D.

१० रदीप - - - प्राधा broken off in A. ; अप्राधान्यं B.

था ॥ निषेवितं पदद्वितयं चरणाम्बुजद्वयं^१ सुप्तिङ्लचणं^२ च येषां ते तथोक्ताः ॥

इदानीं समस्तशास्त्रीपल्लभपूर्वकं^३ स्वग्रन्थसारतां^४ दर्शयति ।

विदित्वा शब्दशास्त्राणि^५ प्रयोगानुपलक्ष्य च^६ ।

स्वशिष्यप्रार्थिताः कुर्मो गणरत्नमहोदधिम् ॥ ३ ॥

शब्दशास्त्राणीति^७ पाणिन्यादिविरचितानि सोपनिबन्धानि^८ । प्रयोगान् महाकाव्योपनिबद्धानि लक्ष्याणि^९ । लक्ष्यं लक्षणं च सम्यग् ज्ञात्वा गणरत्नमहोदधिनामानं^{१०} ग्रन्थं स्वविनेयैरभ्यर्थिताः कुर्मः पद्य-
वन्धेन रचयामः ॥ अथ गणनाह^{११} ।

च वा हाहैवैवं नह नहि नवा नो चन हि है

स्वधा स्वाहा रै वै यदि यदुत नूनं नहिकमः^{१२} ।

उताहो हा ही हे किमुत यदिनामेव तु तथां

भगो भो हंहो हो इतिह नु सहामा ननु नजः ॥ ४ ॥

१ °द्वितयं B D F.

२ सुप्तिङ्लचणं F

३ सर्वशास्त्रीपल्लभपूर्वकं D ; मस्त

--- पल्लभ broken off in A

४ स्वग्रन्थ सारतां A.; D. om स्व.

५ सर्वशास्त्राणि F.; शास्त्रसाराणि D.

६ प्रयोगानुपलक्षयेत् A.

७ सर्वशास्त्राणि F.; शब्दशा broken off in A.

८ सोपनिबन्धानि D.

९ °निबन्धानि लक्ष्याणि B.; °निबन्धान् म° F.; निबन्धानि लक्ष्याणि D.

१० महोदधिनामानं broken off in A.

११ Thus B F. ग्रन्थं स्वशिष्यार्थं विदध्व इत्यर्थः । स्वशिष्यैः कुमारपालहरिपालमुनिचन्द्रप्रभृतिभिः प्रार्थिताः ॥ अधुनावसरमोक्षागणनाह । A D.; A. repeats the passage from पूर्वके स्वग्रन्थ सारतां दर्शयति to हेतुषु (on १. 4). The first time the MS. omits हरिपाल and reads अधुनावसर°; for C. see Note १, page १.

१२ किमः D E.; to facilitate reference, the particles are left unjoined.

च । इत्यन्वाचयसमाहारेतेतरसमुच्चयविनियोगतुल्ययोगिताव-
धारणहेतुपु^१ ॥ भिचामट गं चानय ॥ पाणी च पादौ च^२ । पाणि-
पादम् ॥ सचय न्ययोधय । सचन्ययोधौ ॥ पचति च पठति च चैचः ॥
अह च त्वं च पुत्र गच्छावः^३ ॥ कृतं च गर्वाभिमुखं मनस्त्वया । किमन्य-
देवं निहताय नो^४ द्विषः ॥

अतीतः पन्थानं तव च महिमा वाङ्मनसयोर्
अतद्वाटत्या यं चकितमभिधत्ते श्रुतिरपि ।
स कस्य स्रोतयः कतिविधगुणः कस्य विषयः
पदे तर्वाचीने पतति न मनः कस्य न वचः ॥

हे देव यस्तव महिमा स वाङ्मनसयोः पन्थानं मार्गमतीत एव । उल्ल-
ङ्घितवानेवेत्यर्थः^५ ॥ ग्रामश्च गन्तव्यः शीत च^६ । शीतात् कथं गम्यत
इत्यर्थः ॥ पादपूरणेऽपि । भीमः पार्थस्तथैव च ॥ * ॥ वा विकल्पानव-
कृष्टुपमानद्वन्द्वसमुच्चयेपु^७ ॥ यवैर्वा ग्रीहिभिर्वा यजेत^८ ॥ शस्त्रवेदम-
धिगम्य तत्ततः कस्य वेह भुजवीर्यशालिनः^९ ॥ जाता मन्ये तुहिनमथि-
ता^{१०} पद्मिनी वान्यरूपाम्^{११} ॥ सा वा शंभोस्तादीया वा मूर्तिर्जलमयी
मम । न ततीयेत्यर्थः^{१२} ॥ वायुर्वा^{१३} दहनो वा ॥ * ॥ ह । अह । इति
विनियोगे । त्वं ह^{१४} ग्राम गच्छ । अयमहारण्यं^{१५} गच्छतु ॥ आचारा-

१ *समाहारेतेतरयोगसमु^० F

२ C om पादौ च ।

३ अह च चैच । अह च त्व च^० A ,
अहं च पुत्र (य supplied) गच्छाव । चा-
भिमुख मन^० C

४ निहताय नो A (but supplied
on paper, the leaf being broken), ते
for नो D F

५ D om एव

६ C om शीतं च

७ विकल्पार्थोपमान^० D

८ यजेते D

९ D om this ex Kirāt 13, 62

१० मथित B , Megh 80

११ F adds उभे एव चमे वोढुमुभयो-
वीर्यमाहित ।

१२ D om न Kum S 2, 60

१३ वायुवायुर्वा C

१४ अहप C

१५ अहाय महारण्य A , अहसहा
रण्यं D , अहायमरण्यं B C F

तिक्रमेऽपि । स्वयं ह ओदनं भुङ्के । उपाध्यायं सक्तून्^१ पाययति ॥
 स्वयमह रथेन याति । उपाध्यायं पदाति गमयति ॥ हः पादपूरणेऽपि ।
 इति ह स्माञ्जराचार्याः ॥ अहशब्दः पूजायामपि भवति । यथा । अह
 माणवको भुङ्के ॥ चेमार्येऽपि शाश्वतः^२ ॥ * ॥ एव । इति नियमानिय-
 मौपम्योत्प्रेक्षासु^३ । अहमेव स्वयमिदं वदामि^४ ॥ अथेव । इहेव ॥ श्री-
 स्तवैव मेऽस्तु ॥ तमेव^५ मेना दुहितुः कथचिद्विवाहदीक्षातिलकं चका-
 र^६ । तमेवेति मनोरथमिवेत्यर्थः^७ ॥ क्वेव^८ भोऽस्त्यसे । इत्यनवकृतावि-
 त्येके^९ ॥ * ॥ एवमिति प्रकृतपरामर्शप्रकारेवार्थोपदेशनिर्देशनिश्चया-
 ङ्गीकारैवार्थेषु^{१०} ॥ एवं वादिनि देवर्षी ॥ एवं कुरु ॥ मैव^{११} संस्थाः ॥
 अग्निरेवं विप्रः^{१२} ॥ एवं पठ^{१३} ॥ एवं तावत् ॥ एवमेतत् कः^{१४} संदेहः ॥
 एवं कुर्मः^{१५} ॥ आहार्यमेवं^{१६} मृगनाभिपन्नमियानशेषेण तयोर्वि-
 शेषः^{१७} ॥ * ॥ न ह । इति प्रत्यारम्भे । न ह भोऽस्त्यस इति ॥ * ॥ न हि ।
 न वा । नो^{१८} । इति निषेधे ॥ न हि न हि^{१९} महिमानं प्राप्य लप्यन्ति

१ सक्तून् C, सक्तूयान् B

२ Thus A, चमार्ये B F, चा-
 मार्ये C, D om this sentence.

३ एवेत्यवधारणानियोगीपम्यनि-
 योगेषु । D

४ Rgv x 125, 5

५ D om from तमेव to इत्येके but
 has instead अथैव गच्छ । त एते चादय
 पय यथोगे ष ससादयो न भवन्ति ॥

६ Karm. 8. 7. 26

७ *मनोरथमिवेत्यर्थ. F

८ क्विव A B C, Pay viii 1, 62,
 Sch

९ C. om the first इति; for the
 second C. F. read अपि, F adds त एते

चादय पंच । यद्योगे वस्तसादयो न
 भवन्ति ।

१० प्रकृतपरामर्शप्रकारे B, *का-
 रेवार्थेषु B D; *कारवार्थेषु C

११ मैव B

१२ अपिरेवं संस्था विप्र । C, अपि-
 रेव विप्र A (supplied on paper)

१३ पठ D, C om पठ । एवं तावत्
 (lacuna)

१४ एवं तत्क A D; e.g. Ratanāy
 (Capp, Bohlt & Chr) 291, 7, 13

१५ कुर्म इति । B C. F

१६ आहार्यमेवं F

१७ तयोश्चेपत् । C.

१८ ? अ । नो । see next page, note ६.

१९ न हि once only B D

भूपाः^१ ॥ यद्वा^२ । अभ्यासो हि कर्मणां कौशलमावहति । न हि
 स्रष्टृनिपातमात्रेणोदविन्दुरपि यावणि निम्नतामादधाति । अस्रष्टृदि-
 त्यर्थः ॥ न वा कुर्यात्^३ ॥ व्यञ्जनमस्वरं परं वर्णं नयेत्^४ । यद्वा^५ ।
 अविप्र इव भाषसे । विप्रवन्न ब्रूष इत्यर्थः^६ ॥ दददपि गिरमन्तर्बुध्यते
 नो मनुष्यः^७ ॥ * ॥ चनेति चिदर्थे । किमो विभक्तिप्रत्ययान्तात् पर एव
 चास्य प्रयोगो भवति । तद्यथा^८ । कश्चन । का चन । कि चन । के चन ।
 क्व चन । कदा चन^९ । कथं चनेति ॥ * ॥ हि । इति^{१०} स्फुटार्थनिश्चय-
 हेतुपु^{१०} । को ह्यबालिशो हस्तगतं पादगतं कुर्यात् ॥ दाक्ष्यं हि सद्यः
 फलद यदयतश्चखाद दाशेरयुवा वनावलीम्^{११} ॥ अग्निरिहास्ति धूमो
 हि दृश्यते ॥ यो हि दीर्घासिताचसेत्यादौ पादपूरणविशेषावधार-
 णादावपि^{१२} ॥ * ॥ है । इति संबोधने । है देवदत्त ॥ स्नाघाविस्मययो-
 रपि ॥ * ॥ स्वधा । स्वाहा । इति पितृदेवतासंप्रदानयोः । स्वधा पि-
 तृभ्यः । स्वाहा ऽग्रये ॥ * ॥ रै । इत्यनादरदानयोः । त्वं ह रै कि करि-
 ष्यसि ॥ रैकरोति । दानं ददातीत्यर्थः ॥ * ॥ वै । इति पादपूरणे ।
 यो वै युवाप्यधीयानस्तं देवाः स्वविरं विदुः^{१३} ॥ वृहस्पतिर्वै देवानां पु-

१ तप्यन्ति° D , ह्यप्यति° C , F
 adds विकल्पे पि । कखयोर्जिह्वामूलीयं
 न वा (cf Kāt I 5, 4) । न वा कुर्यात् ।

२ D om to ब्रूष इत्यर्थे ।

३ B C F om from न°

४ F om वर्णं, cf Kāt I 1, 21

५ यथा A , यद्यविप्र° F

६ see Note २ [A gloss? Professor
 Aufrecht thinks this refers to an
 assumed अ before भो in the text]

७ Śisupāl 11, 4

८ न दप्रान्तानुभाकान् भाववचनाके
 घनात्किवलात्कदाचन° D

९ हिरिति MSS

१० स्फुटार्थानि° A F (°), स्फुटार्थ-
 हेतुपु B C , स्फुटार्थे हेतौ च । D

११ वनावली । C , D omits this ex-
 ample, F adds इति माघ , Śisupāl
 12, 32 (वनावली, ed)

१२ दीर्घासिताचसेत्यादौ° B , दी-
 र्घास्तितीऽस्येति पादपूरणादावपि C.

१३ Manu 2, 156.

रोहित इति विशेषेऽपि ॥ * ॥ यदि । इति पचान्तरे । यदि शमः किं
 तपसेति^१ ॥ * ॥ यदुत । इति वाक्यार्थनिर्देशे । स तया वाच्यो^२ यदुते-
 हागम्यताम् ॥ * ॥ नूनमिति तर्कनिश्चययोः^३ । नूनं शरत् प्रफुल्ला हि
 काशाः ॥ नूनं सा तव प्रियेति^४ ॥ उत्प्रेक्षायामपि^५ ॥ * ॥ न हि कमि-
 ति निषेधे । अस्ति ते किञ्चित् । न हि कमिति ॥ * ॥ उताहो । इति वि-
 तर्के । गौरयमुताहो गवय इति ॥ * ॥ हा । इति विस्मयविषादशुग्जु-
 गुष्पार्तिपु^६ । हा लब्धं पाटलिपुत्रम् ॥ कन्यान्तःपुरमेव हा प्रविशति
 क्रुद्धो मुनिर्भार्गवः ॥^७ हा प्रिये जानकि ॥ हा देवदत्त ॥ हा हतोऽस्मि
 मन्दभाग्यः^८ ॥ * ॥ ही । इति विस्मयविषादयोः । हतविधिललितानां
 ही विचित्रो विपाकः^९ ॥ शतशतलोऽप्यधीयाना ही न विद्वो जडा
 वयम् ॥ * ॥ हे । इति संबोधने । हे देवदत्तेति ॥ स्नाघाविस्मययो-
 रपि^{१०} ॥ * ॥ किमुत । इति किपुनरर्थेऽतिशये पचान्तरे च^{११} ॥ प्रा-
 क्ततो^{१२}ऽपि पुमान्नावमन्तव्यः किमुत राजेति ॥ किमुत ब्रह्मविन्नेमिः^{१३} ॥
 किमुत रज्जुः किमुत सर्पः ॥ * ॥ यदि नाम । इति प्रकृतान्वयात् । वि-
 प्रोऽस्ति यदि नाम मूर्खः ॥ कथं नाम । इत्याश्चर्यार्थं इति केचित् ।

महावाताहतिभ्रान्तमेघमालातिपेलवैः^{१४} ।

कथं नाम महात्मानो द्वियन्ते विषयारिभिः ॥ * ॥

१ B C F add यदि वेत्यपि । यदि
 वा सुबह्न्यपि ॥

२ वायो B

३ वितर्कनिश्चययो F

४ प्रिया B C F

५ Om D,

६ B om विस्मय, *मुकुष्पार्तिपु D

७ Mahāvīrach p 27, 18, हा प्रिये^७
 Uttararām (1870) p. 63, 6.

८ Eg Hstap 114, 12

९ Srup 11, 64, शतशतलो^९ Bohtl
 Spr 868

१० स्नाघ्यवि^{१०} D

११ D om from अतिशये.

१२ प्रकृतो A

१३ ब्रह्मविन्नमि A, ब्रह्मविन्नधि B,
 ब्रह्मविन्नमि C, C. om किमुत, D om
 from किमुत प्र^{१३} to सर्प

१४ महावाताहतिशतिभ्रान्त^{१४} B,
 Kāmand Nit 3 11

इव । इतीषदर्थोपमोत्प्रेक्षावाक्यालंकारेषु । कडार इवायम् । चन्द्र
इव मुखम् । लिम्पतीव तमोऽङ्गानि^१ । कथमिवैतद्भविष्यति ॥ * ॥ तु ।
इति^२ विशेषावधारणपूजाव्यावृत्तिपादपूरणार्थहेतुषु^३ । मृष्टं पयो
मृष्टतरं तु दुग्धम् । आत्मादयस्तु प्रमेयम्^४ । यद्वा । भीमस्तु पाण्ड-
वानां रौद्रः^५ । यस्तु माणवको भुङ्क्ते । त्वं तु किं करिष्यसि । आख्या-
स्यामि तु ते^६ ॥

कारणात् फलयोगस्य वृत्तं स्यादाधिकारिकम् ।

तस्योपकरणार्थं तु कीर्त्यते ह्यानुपङ्गिकम्^७ ॥

आनुपङ्गिकमपि कीर्त्यते इत्यर्थः ॥ गृहीध्व^८ व्याकरणम् । भृशं तु दुर्ज्ञे-
यम् ॥ * ॥ तथा । इति समुच्चयाभ्युपगमनिदर्शनसादृश्येषु^९ । देवदत्तो
व्रजतु । तथा यज्ञदत्तः ॥ तथेति स^{१०} प्रतिज्ञाय ॥ तथा हि ते शील-
मुदारदर्शने^{११} ॥ इदमपि तथेति ॥ * ॥ भगो । भो । हंहो । हो । इति
संबोधने^{१२} । भगो ब्राह्मणाः । भोः शूद्राः । हंहो पान्य किमाकुलः ।
दुःसहो हो वियोग इति ॥ * ॥ इति ह । इति लोकप्रवादागमयोः ।
इति हाकरोत्^{१३} ॥ इति ह चकार ॥ इति ह स्तोपाध्यायो ब्रूते पुन-
र्वसुरात्रेय इति^{१४} ॥ * ॥ नु । इति प्रश्नप्रतिवचनोपमानवितर्कोत्प्रेक्षा-
विषादपादपूरणेषु^{१५} । को नु वाचमीरयत्यन्तरिचे ॥ अकार्षीः कट

१ Mrichchh 14, 16

२ तुरिति MSS

३ °पूजाव्यावृत्ति° B

४ Got NyAy S 1, 9

५ पाण्डवानां तीव C , पाण्डवान-
शिव B

६ ते इति B C F , अरण्यास्यसि तु
इति । D

७ प्यानुप° D , ह्यानुपङ्गिकमपि
कर्तव्यं कीर्त्यते इत्यर्थं C , B om
आनुपङ्गिके once

८ गृहीध्व A D

९ °साहशासु B

१० सा B C F

११ Kum 5 5, 36

१२ संबोधनार्थे । D

१३ हाकरोत् D

१४ Cf the beginnings of chapters in
the Charaka S

१५ B C om प्रश्न, °वितर्कोत्प्रेक्षा°
F , °विषादपूरणेषु B , D om विषाद

देवदत्त । अयं नु करोमि भोः ॥ वृत्तस्य^१ नु ते पुरुहूत वयाः ॥ अहिर्नु
 रञ्जुर्नु ॥ रञ्जिता न विविधास्तरुशैला नामितं नु गगनं स्थगितं नु^२ ॥
 क नु मां त्वदधीनजीविताम्^३ । आख्यास्यामि नु ते । इति ॥ * ॥ सह ।
 अमा^४ । इत्येकक्रियादियोगे । पुत्रेण सहाधीते । पुत्रेण सह पण्डितः ।
 पुत्रेण सह धनवानिति ॥ अमा सह भवतीत्यमात्यः ॥ सामीप्येऽप्य-
 मा^५ ॥ * ॥ ननु । इति परमतात्तेपानुञ्जैपणापृष्टप्रतिवचनप्रश्ननयेषु^६ ।
 ननु वक्तृविशेषनिःस्पृहा गुणगृह्या वचने विपश्चितः^७ ॥ अथवा । आपदो
 नन्वहो^८ वन्द्याः सारसारविवेचिकाः^९ ॥ नन्वनुजानीहि माम् ॥ अका-
 र्पाः कटं देवदत्त । ननु करोमि भोः^{१०} ॥ एवं प्रश्ननययोरप्युदाहार्यम् ।
 विरोधोक्ता ननु वेत्यपि^{११} पठनीयम् ॥ * ॥ नञ् । इति^{१२} निषेधेषदर्था-
 वचनेषु । अब्राह्मणः । अब्राह्मणी^{१३} । अनुदरा कन्या । अपचसि त्वं
 वृषलेति ॥ जकारो नञो न् इत्यत्र विशेषणार्थः^{१४} ॥ ४ ॥

किंस्वित्^{१५} प्रत्युत यच्च कश्चन नं कं सत्वा समं साकमः^{१६}

सार्धं जानु कृतं यदा वदि वदूमाहो नवै^{१७} यावतः ।

आहोस्वित् किल किंकिलालमररे दिष्ट्यों चिरस्य प्रगे

ते मे येन चिराय तेन नहवै शश्वच्छुभं कूपतः ॥ ५ ॥

१ वृत्तस्य D , Rgv १.८.२४ ३

२ . irāt 9 15

३ D om this example Kum S
4 6

४ सहामेति । MSS

५ सामीप्यमा B सामीप्यं मा C ,
समीप्ये प्यमा A corr from समीपोख
मा, om D

६ परमाता^० A , पक्षतात्तेयानुञ्जै
पणापृष्ट^० D

७ विपाठता D , ननु वक्तृविगुणगु-
ह्या^० B Kirāt 2, 5

८ नन्वहो B C

९ सारसार^० A , ०विवेचका D

१० ननु केनेह भो । D

११ निषेधोक्ता^० C , वेत्यपि F

१२ नञीति C

१३ B C F om this B also the pre-
ceding example.

१४ नञो नित्यवविशेषणार्थं A , भञो
नित्यर्थविशे^० D , cf Pāṇ vi 3 73

१५ किञ्चित्^० A

१६ साकमो^० B C F

१७ तवै F

इव । इतीषदर्योपमोत्प्रेचावाक्यालंकारेषु । कडार इवायम् । चन्द्र
इव मुखम् । लिम्पतीव तमोऽङ्गानि^१ । कथमिवैतद्भविष्यति ॥ * ॥ तु ।
इति^२ विशेषावधारणपूजाव्यावृत्तिपादपूरणार्थहेतुषु^३ । नृष्टं पयो
नृष्टतरं तु दुग्धम् । आत्मादयस्तु प्रमेयम्^४ । यद्वा । भोमस्तु पाण्ड-
वानां रौद्रः^५ । यस्तु माणवको भुङ्क्ते । त्वं तु किं करिष्यसि । आख्या-
स्यामि तु ते^६ ॥

कारणात् फलयोगस्य वृत्तं स्यादाधिकारिकम् ।

तस्योपकरणार्थं तु कीर्त्यते ह्यनुपङ्गिकम्^७ ॥

आनुपङ्गिकमपि कीर्त्यते इत्यर्थः ॥ गृहीध्व^८ व्याकरणम् । नृशं तु दुर्ज्ञे-
यम् ॥ * ॥ तथा । इति समुच्चयाभ्युपगमनिदर्शनसादृश्येषु^९ । देवदत्तो
ब्रजतु । तथा यज्ञदत्तः ॥ तथेति स^{१०} प्रतिज्ञाय ॥ तथा हि ते शील-
मुदारदर्शने^{११} ॥ इदमपि तथेति ॥ * ॥ भगो । भो । हंहो । हो । इति
संबोधने^{१२} । भगो ब्राह्मणाः । भोः शूद्राः । हंहो पान्य किमाकुलः ।
दुःसहो हो वियोग इति ॥ * ॥ इति ह । इति लोकप्रवादागमयोः ।
इति हाकरोत्^{१३} ॥ इति ह चकार ॥ इति ह स्रोपाध्यायो ब्रूते पुन-
र्वसुरात्रेय इति^{१४} ॥ * ॥ नु । इति मन्त्रप्रतिवचनोपमानवितर्कोत्प्रेचा-
विषादपादपूरणेषु^{१५} । को नु वाचमीरयत्यन्तरिक्षे ॥ अकार्षीः कट

१ Mricchbh. 14, 16

२ तुरिति MSS

३ *पूजायावृत्ति* B

४ Got Nyāy S 1, 9

५ पाण्डवानां तीव C, पाण्डवानन
नैव B.

६ ते इति B C F, अरण्यास्यसि तु
इति । D

७ प्यानुप* D, ह्यनुपङ्गिकमपि
कर्तव्य कीर्त्यते इत्यर्थं C, B om
आनुपङ्गिक once

८ गृहीध्व A D

९ *साहशामु B

१० सा B C F

११ Kum S 5, 36

१२ संबोधनार्थं । D

१३ हाकरोत् D

१४ Cf the beginnings of chapters in
the Charaka S

१५ B C om मन्त्र, *वितर्कोत्प्रेचा*
F, *विषादपूरणेषु B, D om विषाद

देवदत्त । अयं नु करोमि भोः ॥ वृत्तस्य^१ नु ते पुरुहूत वयाः ॥ अहिर्नु
रक्नुर्नु ॥ रञ्जिता नु विविधास्तरुशैला नामितं नु गगनं स्वगितं नु^२ ॥
क नु मां त्वदधीनजीविताम्^३ । आख्यास्यामि नु ते । इति ॥ * ॥ सह ।
अमा^४ । इत्येकक्रियादियोगे । पुत्रेण महाधीते । पुत्रेण सह पण्डितः ।
पुत्रेण सह धनवानिति ॥ अमा सह भवतीत्यमात्यः ॥ सामीप्येऽप्य-
मा^५ ॥ * ॥ ननु । इति परमताचेपानुज्जैयणाष्टप्रतिवचनप्रश्ननयेपु^६ ।
ननु वक्तृविशेषनिःस्पृहा गुणवृद्ध्या वचने विपश्चितः^७ ॥ अथवा । आपदो
नन्वहो^८ वन्द्याः सारासारविवेचिकाः^९ ॥ नन्वनुजानीहि माम् ॥ अका-
र्षीः कटं देवदत्त । ननु करोमि भोः^{१०} ॥ एवं प्रश्ननययोरप्युदाहार्यम् ।
विरोधोक्तौ ननु वेत्यपि^{११} पठनीयम् ॥ * ॥ नञ् । इति^{१२} निषेधेपदर्था-
वचेपेयु । अत्राह्वणः । अत्राह्वणी^{१३} । अनुदरा कन्या । अपचसि त्वं
वृषलेति ॥ अकारो नञो न् इत्यत्र विशेषणार्थः^{१४} ॥ ४ ॥

किंस्वित्^{१५} प्रत्युत यच्च कच्चन नं कं सत्रा समं साकमः^{१६}
सार्धं जानु कृतं यदा वदि वदूमाहो नवै^{१७} यावतः ।
आहोस्वित् किल किंकिलालमररे दिष्ट्यों चिरस्थ प्रगे
ते मे येन चिराय तेन नहवै शश्वच्छुभं कूपतः ॥ ५ ॥

१ वृत्तस्य D Rgv vi 21, 3
२ किरत 0, 15
३ D om this example Kum S
4 G
४ सहामिति । Mes
५ सामीप्यमा B, सामीप्यं मा C,
समीप्ये प्यमा A corr from समीपोख
मा; om D
६ परमाता* A, यस्मताचेयानुज्जै-
परापुत्र* D
७ विपाहता D, ननु वक्तृविशेषगु-
ह्या* B Kirat. 2, 5

८ नन्वहो B C.
९ सारासार* A., *विवेचका. D
१० ननु केनेह भो । D
११ निषेधोक्तौ* C., चेत्यपि F.
१२ नञीति C.
१३ B. C F om this, B also the pre-
ceding example.
१४ नञो नित्यवविशेषणार्थ* A., नञो
नित्यर्थविशे* D; cf Pāp vi. 3. 73.
१५ किञ्चित्* A
१६ साकमी B C. F
१७ तवै F

च^१ । इति ह स्तोपाध्यायः कथयति । अङ्ग स्म विद्वन्माणवकमध्याप-
येति^२ ॥ * ॥ माङ् । मा । इति निषेधाशङ्कयोः^३ । मा कार्षीत् । मा
भवतु तस्य पापम् । मा भविष्यति शीतार्ता जानकी हृदयस्थिता^४ ॥ ड-
कारो लुङ्माङीति^५ विशेषणार्थः ॥ * ॥ अथ किमित्यभ्युपगमे । देवदत्त
गच्छसि । अथ किम् ॥ * ॥ चेदिति यद्यर्थे । शान्तिश्चेदमृतेन^६ किम् ॥ * ॥
अङ्गाय । इति शीघ्रार्थे । अङ्गाय सा नियमजं क्लममुत्सर्जेति^७ ॥ * ॥
हय । अयि । इति संबोधने । हये जाये मनसा तिष्ठ घोरे^८ । अयि विजही-
हि दृढोपगूहनम् ॥ अनुनयेऽप्ययि^९ । अय्ययि^{१०} साहसकारिणि ॥ * ॥
अये । इति स्मरणे । अये रामो दाशरथिः ॥ * ॥ नकिरित्यौपम्ये^{११} ।
मेघो नकिर्वर्षति^{१२} ॥ प्रतिषेधवर्जनयोरपि ॥ * ॥ अरे । इति हीनसंबो-
धने । अरे चौर^{१३} ॥ * ॥ रात्री । इति निशायामित्यस्यार्थे । रात्री
वृत्तं तु द्रक्ष्यसि^{१४} । रात्रीचरः ॥ * ॥ पुरा । इति प्रबन्धभविष्यदासत्ति-
चिरातीतेषु^{१५} । उपाध्यायेन पुराधीयते स्म । अविरतमपाठीत्यर्थः^{१६} ॥
गच्छ पुरा देवो वर्षति । समनन्तरं वर्षिष्यतीत्यर्थः ॥ पुरापि न नवम् ।
पुराणमिति ॥ कश्चिद् भविष्यत्यासत्ती^{१७} चिरेऽतीते चेति^{१८} पृथ-

१ वा C.; पादपू० D. corr.

२ अध्यापयति D.

३ माङिति निषेधे । D.

४ D. om. this example.

५ माङ् लुङीति F.; cf. Pāp. III. 3,

175.

६ ? शान्तिश्चेद् C.; cf. Bāhl. Spr.

2016; संतये० A. F.; सतयेद्० B. D.

७ Kum S. 3, 89.

८ Rgv. x. 95. 1.

९ अगन्वये स्वयि । D.

१० अयि C. cf. Batakr. 315, 32.

११ नकिर्मिषी० F.

१२ नकिं० C. F.; A. C. F. add सि-
चराजः

१३ चौरिति C. F.; चीरति D.

१४ दन्द्यसि D and om रात्रीचरः

१५ पुरेति बंधसविधतासत्तिचिराती-

तेषु C.; पुरेति प्रतिबंध० F.; पुनेरति

प्रतिबंधभविष्यदासत्तिचिरा० D.

१६ *पायचत्यर्थः (?) A.; D. om. from

उपाध्याये० to पुषगाह.

१७ पुराणमिति कश्चिद्भवति । आ-

मत्ती A. C. F.

१८ चेति C.

गाह^१ ॥ * ॥ सोमिति सर्वतोभावे । सोमादित्यो असृजत्^२ । सर्वत इत्यर्थः ॥ * ॥ अदित्याद्यर्थे । कस्तवेद यदङ्गुतम्^३ ॥ ६ ॥

श्रीषट् वीषट् षाडहो नोहि वादः

सूपत् कच्चिद् यत्र नेदङ्गु हन्ताः ।

त्वि न्वैः छस्रट् पाडवेरे वताथो

कुं हं हिं कट् वेदधाघो नुकं चाः^४ ॥ ७ ॥

श्रीषट् । वीषडिति वषट्शब्दार्थे ॥ * ॥ षाडिति प्रशंसामन्त्रणयोः^६ । षाट् शीघ्रं पठति । षाट् पाठकाः^७ ॥ हिंसामातत्ययोरपि शाकटायनः^८ ॥ कश्चिच्चिरत्वे ऽतीते काले । समीपे ऽनागते चेति पृथगाह^९ ॥ * ॥ अहो । इति संबोधनाद्यर्थयोः । अहो वत महत्कष्टं चक्षुष्मानपि याचते^{१०} । अहो रूपम् अहो रूपमिति ॥ * ॥ नो हि । इति प्रतिषेधे । नो हि पठसि^{११} तम् ॥ * ॥ वादिति वदर्थे । वाडिति तु टान्तं वषडर्थे श्रीभोजः ॥ * ॥ सूपदिति कूपदर्थे ॥ * ॥ कच्चिदिति कच्चनवत् ॥ * ॥ यत्र । इति यच्चवत्^{१२} ॥ * ॥ नेदिति शङ्कायाम् । नेज्जिह्वा यन्यो^{१३} नरकं पताम ॥ प्रतिषेधविचारसमुच्चयेऽपि श्रीशाकटायनः^{१४} ॥ * ॥ अङ्गु । इति पूजासंबोधनयोः^{१५} । अङ्गु विद्वन्माणवकम-

१ See Note १६ previous page.

२ Rgv. II. 22, 4.

३ Rgv. I. 170, 1.

४ नि C.

५ वेदधायोः F.; नुबंवाः C. F.

६ आसंषणप्रशंसयोः C F; प्रशंसार्था D.

७ षाड शीघ्रं षाड पाः A.; D. om. the second example.

८ हिंसामातोरपिः A.; हिंसामातत्ययोरपिः C.; D. om. from हिंसाः

९ Thus D. F.; A. C. om. from कश्चिच्चिरत्वे. A gloss or transferred here from after the passage on चिरे above?

१० Cf. Bham. Sp. 836.

११ पचसि D.

१२ *यच्चवत् C.; यद्येति यद्यच्च । F.

१३ त्रिह्वार्यतो MSS; cf. Nir. I. II.

१४ D F. om श्री.

१५ संघासंबोधनयोः D.

च^१ । इति ह स्त्रीपाथायः कथयति । अङ्गं स विद्वन्माणवकमध्याप-
येति^२ ॥ * ॥ माङ् । मा । इति निषेधाशङ्कयोः^३ । मा कार्षीत् । मा
भवतु तस्य पापम् । मा भविष्यति शीतार्ता जानकी हृदयस्थिता^४ ॥ ड-
कारो लुङ् माङीति^५ विशेषणार्थः ॥ * ॥ अथ किमित्यभ्युपगमे । देवदत्त
गच्छसि । अथ किम् ॥ * ॥ चेदिति यद्यर्थे । शान्तिश्चेदमृतेन^६ किम् ॥ * ॥
अङ्गाय । इति श्रीघार्थे । अङ्गाय सा नियमज क्लममुत्सर्जेति^७ ॥ * ॥
हय । अयि । इति संबोधने । हये जाये मनसा तिष्ठ घोरे^८ । अयि विजही-
हि दृढोपगूहनम् ॥ अनुनयेऽप्ययि^९ । अय्ययि^{१०} साहसकारिणि ॥ * ॥
अये । इति स्मरणे । अये रामो दाशरथिः ॥ * ॥ नकिरित्थीपम्ये^{११} ।
मेघो नकिर्वर्धति^{१२} ॥ प्रतिषेधवर्जनयोरपि ॥ * ॥ अरे । इति हीनसंबो-
धने । अरे चीर^{१३} ॥ * ॥ राचौ । इति निशायामित्यस्यार्थे । राचौ
वृत्तं तु द्रच्छसि^{१४} । राचौचरः ॥ * ॥ पुरा । इति प्रबन्धभविष्यदासक्ति-
चिरातीतेषु^{१५} । उपाध्यायेन पुराधीयते स । अविरतमपाठीत्यर्थः^{१६} ॥
गच्छ पुरा देवो वर्पति । समनन्तर वर्पिष्यतीत्यर्थः ॥ पुरापि न नवम् ।
पुराणमिति ॥ कश्चिद् भविष्यत्यासत्तौ^{१७} चिरेऽतीते चेति^{१८} पृथ-

१ वा C ; पादपू० D corr

२ अध्यापयति D

३ माङ्गिति निषेधे । D

४ D om. this example

५ माङ्गं लुङीति F ; cf Pap III 3,

175

६ ? शान्तिश्चेद० C ; cf B. II 8 pr

2018 ; सतये० A F ; सतयेद० B D

७ Kum 8 5 62

८ Rgr x 93 1

९ अमन्यये स्वयि । D

१० अयि C. cf Katala 313, 32.

११ भविष्यती० F

१२ नकिं० C. F ; A C F add सि
चरात्र

१३ चीरेति C. F , चीरति D

१४ द्रच्छसि D and om राचौचरः

१५ पुरेति बंधसविधतासक्तिचिराती-

तेषु C. ; पुरेति प्रतिबंध० F ; पुनेरति

प्रतिबंधभविष्यदासक्तिचिरा० D

१६ *पायसत्यर्थं (?) A ; D om from

उपाध्याये० to पूषगाह.

१७ पुराणमिति यदिदमविष्यति । आ-

सत्तौ A. C. F

१८ चेति C.

गाह^१ ॥ * ॥ सीमिति सर्वतोभावे । सीमादित्यो असृजत्^२ । सर्वत इत्य-
र्थः ॥ * ॥ अदित्याश्चर्ये । कस्तद्वेद यदद्भुतम्^३ ॥ ६ ॥

श्रीषट् वीषट् प्याडहो नोहि वादः

सूपत् कच्चिद् यत्र नेदद्ग हन्ताः ।

त्वि न्वैः छम्बट् पाडवेरे वताथो

कुं हं हिं कद् वेदधाघो नुकं चाः^५ ॥ ७ ॥

श्रीषट् । वीषडिति वषट्शब्दार्थे ॥ * ॥ प्याडिति प्रशसामन्त्रण-
योः^६ । प्याट् श्रीघ्नं, पठति । प्याट् पाठकाः^७ ॥ हिंसासातत्ययोरपि
शाकटायनः^८ ॥ कच्चिच्चिरत्ने ऽतीते काले । समीपे ऽनागते चेति पृथ-
गाह^९ ॥ * ॥ अहो । इति संबोधनाश्चर्ययोः । अहो वत महत्कष्टं चक्षु-

वे याचते^{१०} । अहो रूपम् अहो रूपमिति ॥ * ॥ नो हि । इति

पेधे । नो हि पठसि^{११} त्वम् ॥ * ॥ वादिति वदर्थे । वाडिति तु टान्तं

अपडर्थे श्रीभोजः ॥ * ॥ सूपदिति कूपदर्थे ॥ * ॥ कच्चिदिति कच्चन-

वत् ॥ * ॥ यत्र । इति यच्चवत्^{१२} ॥ * ॥ नेदिति शङ्कायाम् । नेज्जिह्वा

यन्यो^{१३} नरकं पताम ॥ प्रतिपेधविचारसमुच्चयेष्विति श्रीशाकटा-

यन. १४ ॥ * ॥ अद्ग । इति पूजासंबोधनयोः^{१५} । अद्ग विदन्माणवकम-

१ See Note १६ previous page

२ Rgv II 29 4

३ Rgv I 170, 1

४ नै C

५ वेदधाघो* F, नुकवा C F

६ आमंत्रणप्रशंसयो C F, प्रशसा-
यां F

७, पाड श्रीघ्नं* प्याड पा* A, D om
the second example.

८ हिंसासातत्ययोरपि* A, हिंसासास-
त्ययोरपि* C; D om from हिंसा*

९ Thus D F, A C. om from
कच्चिच्चिरत्ने* A gloss or transferred
here from after the passage on चिरे
above?

१० Cf B3htl Sp 836

११ पचसि D

१२ *यच्चवत् C; यच्चेति यच्चव । F

१३ जिह्वायतो MSS, cf Nir. II.

१४ D F om श्री

१५ सदासंबोधनयो D

ज्वलिति कमन्तेभ्यो णः^१ ॥ वृद्धिरित्येवं या वृद्धिः । गुण इत्येवं
 यो गुण इति ॥ तदस्यास्त्वस्मिन्निति मतुप्^२ ॥ वृथिव्यापस्तेजो
 वायुराकाशं कासो दिगात्मा मन इति द्रव्याणि^३ ॥ इत्युक्त्वन्तं
 परिरभ्य दोर्भ्याम्^४ ॥ विनिश्चितार्थामिति वाचमाददे ॥ इत्या-
 पिश्लिः ॥ प्रत्यक्षमनिधवधारणपदार्थाविपर्ययादिष्वपि^५ द्रष्ट-
 व्यः ॥ • ॥ न चेदिति निषेधे । न चेत्कर्तव्यम् ॥ निषेधार्थे नो चेदित्य-
 पि पठनीयम् ॥ • ॥ पुदिति^६ कुत्मायाम् । पुत्^६ कुम्भितं कमति मच्छ-
 ति । पुत्कमः^६ ॥ कान्तमिति तु शाकटायनः ॥ • ॥ आः । इति कोप-
 षीडयोः ।

विद्यां मातरमाः प्रदर्शं^७ मृपशून् भिषामहे निग्नपाः ॥ • ॥
 शशिति प्रघ्ने^८ । गां शष्करोति ॥ • ॥ ममुपजोपमिष्यामन्दे^९ । ममुप-
 जोपं वर्तते ॥ उपजोपमिति निर्याणमारारयणः^{१०} ॥ • ॥ शोः कुत्मा-
 याम्^{११} । शोः कटं करोति ॥ • ॥ अठ । अय । अड । इत्येते भगन्ते ।
 अठ करोतीत्यादि^{११} ॥ • ॥ आमिति प्रतिषपनावधारणयोः । आं किं
 मां प्रवीषि । आं चिरम्य प्रतिमुद्धोऽग्नि ॥ • ॥ मरादिरिति संशोधन-
 भगन्तानुक्त्यापूर्वप्रतिषेधेषु^{१२} यथासंभवं भवति^{१३} । अ अपेहि । आ

एवं नु मन्यसे^१ । इ इन्द्रं पश्य । ई ईदृशः संमारः । उ उत्तिष्ठ । ऊ ऊपरि
 वीजं वपसि^२ । ए इतो भव । ऐ वाचं देहि^३ । ओ आवय^४ ॥ च ऋ
 ऌ ड्री^५ । इत्येते मन्त्रसोभवचनाः ॥ आदियहणात् कुं खुं गुं
 घुमित्यादयो ऽपि भवन्ति ॥

अहम् । गृभम् । कृतम् । पर्याप्तम् । येन । तेन । चिरेण । अन्तरेण ।
 ते । मे । चिराय । अज्ञाय^६ । चिररात्राय । चिरात् । अकस्मात् ।
 चिरस्य । अन्योन्यस्य । मम । एकपदे । अये । प्रगे^७ । प्राहे । हेतौ ।
 रात्रौ । वेलायाम् । मात्रायाम् । इत्येते ऽहंप्रभृतयो यथाक्रमं प्रथ-
 मादिसुव्विभक्त्यन्तप्रतिरूपकाञ्छन्दोवशाद् यथायथं न्यस्ताः^८ ॥ ८ ॥

उत्तरपूर्वान्यतरा अपरान्यौ^९ चैतराधरावुभयः ।

एद्युस्येते^{१०} ज्ञेया उभयद्युश्चापि विद्वद्भिः ॥ १० ॥

एद्युमन्ता एते चादयो भवन्ति । शेषं स्पष्टम् ॥ १० ॥

इत्थं तदानीं कथमः पुरस्तात्

सद्यो ऽधुनाद्येह परेद्यविकाः ।

पश्चादिदानीं परतः पराये-

कथ्यं सदाद्युः पुरतः^{११} सदा च ॥ ११ ॥

मद्य इति तत्त्यणे । असूत मद्यः कुसुमान्यशोकः^{१२} ॥ • ॥ पद्यादिति

१ मन्यते A ; आ एवं मन्यसे । F.

२ वर्पति D.

३ ऐ पासं देहि A. ; om. D.

४ ओ ओ आवय F.

५ ए ऐ F. ; ऋ पे ऊ (? ओ) D. ; ए उ
 (ओ ?) C.

६ पिराहाय F.

७ Om. A.

८ न्यस्ताः F.

९ A. om. अपर.

१० एद्युस एते F.

११ परायेकधामदा* C.

१२ Kum. S. 3, 22.

ज्वलिति कसन्तेभ्यो एः^१ ॥ वृद्धिरित्येवं या वृद्धिः । गुण इत्येवं यो गुण इति ॥ तदस्याख्यस्मिन्निति मतुप्^२ ॥ पृथिव्यापस्तेजो वायुराकाशं कालो दिगात्मा मन इति द्रव्याणि^३ ॥ इत्युक्तवन्तं परिरभ्य दोर्भ्याम्^४ ॥ विनिश्चितार्थामिति वाचमाददे ॥ इत्यापिशलिः ॥ प्रत्यक्षसंनिधवधारणपदार्थाविपर्यासादिष्वपि^५ द्रष्टव्यः ॥ * ॥ न चेदिति निषेधे । न चेत्कर्तव्यम् ॥ निषेधार्थं नो चेदित्यपि पठनीयम् ॥ * ॥ पुदिति^६ कुत्सायाम् । पुत्^६ कुत्सितं कसति गच्छति । पुत्कसः^६ ॥ कान्तमिति तु शाकटायनः ॥ * ॥ आः । इति कोपपीडयोः ।

विद्यां मातरमाः प्रदर्शं^७ नृपशून् भिन्नमहे निस्त्रपाः ॥ * ॥ श्विति प्रग्रहे^८ । गां शष्करोति ॥ * ॥ समुपजोषमित्यानन्दे^९ । समुपजोषं वर्तते ॥ उपजोषमिति निर्वाणनारायणः^{१०} ॥ * ॥ खोः कुत्सायाम्^{११} । खोः कटं करोति ॥ * ॥ अठ । अव । अड । इत्येते भर्त्सने । अठ करोतीत्यादि^{११} ॥ * ॥ आमिति प्रतिवचनावधारणयोः । आं किं मां ब्रवीषि । आं चिरस्य प्रतिबुद्धोऽस्मि ॥ * ॥ खरादिरिति संबोधन-भर्त्सनानुक्त्यापूरणप्रतिषेधेषु^{१२} यथासंभवं भवति^{१३} । अ अपेहि । आ

१ Pān Id 1, 140

२ Pān v 2, 94

३ Kanāda Sūtra, 1, 1, 5

४ Kīrāt 11, 80

५ प्रत्यक्षसंनिधवधारणपदार्थाविपर्यासादि* D

६ पुदिति* पुत्* पुत्कसः । चाटालः B (F

७ [विद्या C.] मातरमा प्रदर्शं C F.

८ श्विति* A B C F. *प्रग्रहे D

९ इति मागन्दे D

१० Thus A B C F, D om from उपजोष*

११ For the passage from खोः कुत्सायां B C. F read घोस् अठ अवड् [खोस् अवाठ C; खोस अठ अचड F] इत्येते भर्त्सने । खोः कटं करोति । अठ [अव C.] करोतीत्यादि । to which F. adds अवड् गच्छति ।

१२ *कपापादपूरण* F; *कपापापूरण* A; *कपापूरप्रति* D

१३ भर्त्सति A; यथासंभवतीति D

अते कथानोर्न हि मन्त्रपूतम्^१ ॥ * ॥ साचादिति प्रत्यक्षतुल्ययोः ।
 साचाह्रष्टा साची । इयं साचास्रक्षीः ॥ * ॥ सनदिति नित्ये । सनत्कु-
 मारः ॥ मान्तं तु नुतिपरित्राणचिरंतनहिंसाकल्पननिर्भर्त्सनेपु^२ शा-
 कटायनः ॥ * ॥ साचि । इति तिर्यगर्थे । साचिं लोचनयुगं नम-
 यन्ती^३ ॥ * ॥ सत्यमिति प्रश्नप्रतिषेधसत्येपु^४ । सत्यं करोषि ॥ ननु कि-
 मर्थमिदम् । सत्यम्^५ ॥ सत्यं हारि नितम्बिनीकुचयुगं सत्यं मनोज्ञाः
 श्रियः ॥ * ॥ मञ्जु । इति शैथ्ये । मञ्जुदपाति परितः पटलैरली-
 नाम्^६ ॥ * ॥ विहायसा । इति वियदर्थे । विहायसा रम्यतमं^७ विभा-
 ति ॥ * ॥ आशु । इति शैथ्ये । आशुपेहि मम सीधुभाजनात्^८ ॥ * ॥
 सहसा । इत्याकस्मिकाविमर्शयोः^९ । दिवः प्रसूतं^{१०} सहसा पपात ।
 सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्^{११} ॥ * ॥ प्रायः ।
 इति याज्ञल्ये । प्रायः स इह नेष्यति^{१२} ॥ * ॥ स्वयमित्यात्मनेत्यर्थे ।
 स्वयं प्रदुग्धेऽस्य वसूनि मेदिनी ॥ चन्द्रस्वात्मानमित्यर्थे^{१३} ॥ * ॥ संव-
 दिति वर्षे । संवत्सरः । संवत्तृतीये ॥ १४ ॥

उच्चैर्नीचिरवश्यंसपदि वलवतः प्रादुराविःपुरस्तात्-
 नूष्णीं जोषं निकामं युगपदनिशमः १४ साम्यभीष्टं स-
 नोपाः ।

१ Kam. S 1, 52.

२ ? मातन्नु तिनुपरि* A.; मातमिति
 तु परि* D.; मातं तु मतिपरि* E.;
 निर्भर्त्सनेष्विति A. D.; Prof. Aufrecht
 would refer these meanings to some
 other word.

३ Kirt 0, 41.

४ प्रश्नप्रतिषेध* F.

५ Om D.

६ Sisup. 5, 37.

७ रम्यतरं F.

८ श्रीभु* B. E.; साधु* C.

९ *आकस्मिकवि* C.

१० प्रसूतं C.

११ Kirt. 2, 30; Bhatl. Sp. ८७०.

१२ सह नेष्यति A.

१३ F. adds इषि; D om from चन्द्र*.

१४ युगपदनिशमः C.

समयास्ते । याममध्य इत्यर्थः ॥ आदित्यापरोक्षयोरित्येके^१ ॥ * ॥
 दिवा । इति दिनार्थे । दिवाकरः ॥ * ॥ पुनरिति भूयोऽर्थविशेषयोः^२ ।
 पुनरुक्तं वचः । किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ॥ * ॥ अर-
 मिति शैश्वे । अरं पचति^३ ॥ * ॥ काममिति स्वाच्छन्द्येऽनिच्छाद्गी-
 कारे^४ च । कामं भुङ्क्ते । कामं चाम्यतु यः क्षमी ॥ * ॥ प्रकाममित्यति-
 शये । प्रकाममप्रोयत यज्वनां प्रियः^५ ॥ * ॥ वहिरित्यन्तःप्रत्यनीके ।
 वहिर्विकारं प्रकृतेः पृथग्विदुः^६ ॥ * ॥ दोषा । इति रात्रौ । दोषाम-
 न्यमहः ॥ * ॥ ह्यः । इत्यतीतेऽङ्गि । ह्यस्तनः ॥ * ॥ निकषा । इति समीपे ।
 विलङ्घ्य लङ्कां निकषा हनिष्यति^७ ॥ * ॥ अन्तरा । इति मध्यविना-
 र्थयोः । अन्तरा त्वां च मां च^८ कमण्डलुः । त्वामन्तरा तामरसायता-
 क्षि ॥ * ॥ सनुतरित्यन्तर्धाने । सनुतश्चैरो गच्छति ॥ हिंसानुबन्धपूर्वाकूपु-
 शाकटायनः ॥ * ॥ नक्तमिति रात्रौ । नक्तंचरः ॥ * ॥ नमः । इति
 पूजायाम् । नमोऽस्तु वर्धमानाय ॥ * ॥ भूयः । इति पुनरर्थे । भूयः
 पचति ॥ * ॥ अन्तरिति मध्ये । अन्तर्वाप्यथिरमनुचरो राजराजस्य
 दधौ^९ ॥ * ॥ प्रातरिति प्रत्यूषे । प्रातरेव समुत्थाय ॥ अस्तनेऽपि ॥ * ॥
 असांप्रतमित्यन्याय्ये । संप्रत्यसांप्रतं वक्तुमुक्ते मुमलपाणिना^{१०} । विपट्ट-
 चोऽपिसंवर्धं स्वयं ह्येतुमसांप्रतम्^{११} ॥ युक्ते सांप्रतमित्यमरमिंहः^{१२} ॥ * ॥
 परमिति कित्त्वर्थे । गुणवानसि^{१३} परमहकारी ॥ * ॥ ष्यते । इति वर्जने ।

१ आदित्यापरो० F

८ स्तां मां च F.

२ *विशेषणोः० D ; भूयोविशेष-
योः B C. F

९ Megh 3

३ पतति F and C

१० वक्तुमुक्तं० D ; वक्तुं युक्ते० C. ;
मुशल० A. D.

४ *मिखांगीकारे B

११ Kum S 2, 55

५ Si-sup 1, 17

१२ D F. om from युक्ते li. 5, 11.

६ Si-sup 1, 33.

१३ गुणावानसि A.

७ Si-sup. 1, 62.

च्यते ह्यशानोर्न हि मन्त्रपूतम्^१ ॥ * ॥ साक्षादिति प्रत्यक्षतुल्ययोः ।
 साक्षाद्द्रष्टा साक्षी । इयं साक्षात्सक्षीः ॥ * ॥ सनदिति नित्ये । सनत्कु-
 मारः ॥ मान्तं तु नृतिपरिचाणचिरंतनहिंसाकल्पननिर्भर्त्सनेपु^२ शा-
 कटायनः ॥ * ॥ साचि । इति तिर्यगर्थे । साचि लोचनयुगं नम-
 यन्ती^३ ॥ * ॥ सत्यमिति प्रश्नप्रतिषेधसत्येपु^४ । सत्यं करोषि ॥ ननु कि-
 मर्थमिदम् । सत्यम्^५ ॥ सत्यं चारि नितम्बिनीकुचयुगं सत्यं मनोज्ञाः
 श्रियः ॥ * ॥ मङ्गु । इति शैथ्ये । मङ्गुदपाति परितः पटलैरलो-
 नाम्^६ ॥ * ॥ विहायसा । इति विद्यर्थे । विहायसा रम्यतम^७ विभा-
 ति ॥ * ॥ आशु । इति शैथ्ये । आशुपेहि मम सीधुभाजनात्^८ ॥ * ॥
 सहसा । इत्याकस्मिकाविमर्शयोः^९ । दिवः प्रसूतं^{१०} सहसा पपात ।
 सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्^{११} ॥ * ॥ प्रायः ।
 इति बाहुल्ये । प्रायः स इह नेष्यति^{१२} ॥ * ॥ स्वयमित्यात्मनेत्यर्थे ।
 स्वयं प्रदुग्धेऽस्य वसूनि मेदिनी ॥ चन्द्रस्वात्मानमित्यर्थे^{१३} ॥ * ॥ संव-
 दिति वर्षे । संवत्सरः । संवत्तृतीये ॥ १४ ॥

उच्चैर्नीचैरवश्यंसपदिवलवतः प्रादुराविःपुरस्तात्-

तूष्णीं जीपं निकामं युगपदनिशमः^{१४} साम्यभीष्टं स-
 नोपाः ।

१ Kum S 1, 52

२ ? मातकु त्तिनुपरि^० A, मातमिति
 तु परि^० D, मातं तु नृतिपरि^० F,
 निर्भर्त्सनेष्यति A D; Prof Aufrecht
 would refer these meanings to some
 other word.

३ Kirāt १ 41

४ प्रश्नप्रतिषेध^० F

५ Om D

६ Sirop 5, 37

७ रम्यतरं F

८ शोधु^० B F, साधु^० C

९ * आकस्मिकावि^० C.

१० प्रभूतं C

११ Kirāt. 2 30, B3htl. Sv 6070

१२ सह नेष्यति A

१३ F adds इति, D om from चन्द्र^०

१४ युगपदनिशम C.

समयास्ते । ग्राममध्य इत्यर्थः ॥ आदित्यापरोक्षयोरित्येके^१ ॥ * ॥
 दिवा । इति दिनार्थे । दिवाकरः ॥ * ॥ पुनरिति भूयोऽर्थविशेषयोः^२ ।
 पुनरुक्तं वचः । किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ॥ * ॥ अर-
 मिति श्रेष्ठे । अरं पचति^३ ॥ * ॥ काममिति स्वाच्छन्द्येऽनिच्छाद्गी-
 कारे^४ च । कामं भुङ्क्ते । कामं चाम्यतु यः क्षमी ॥ * ॥ प्रकाममित्यति-
 शये । प्रकाममप्रोयत यज्वना प्रियः^५ ॥ * ॥ वहिरित्यन्तःप्रत्यनीके ।
 वहिर्विकारं प्रकृतेः पृथग्विदुः^६ ॥ * ॥ दोषा । इति रात्रौ । दोषाम-
 न्यमहः ॥ * ॥ ह्यः । इत्यतीतेऽङ्गि । ह्यस्तनः ॥ * ॥ निकषा । इति समीपे ।
 विलङ्घ्य लङ्कां निकषा हनिय्यति^७ ॥ * ॥ अन्तरा । इति मध्यविना-
 र्थयोः । अन्तरा त्वां च मां च^८ कमण्डलुः । त्वामन्तरा तामरसायता-
 चि ॥ * ॥ सनुतरित्यन्तर्धाने । सनुतयौरो गच्छति ॥ हिंमानुबन्धपूर्वाङ्केपु-
 शाकटायनः ॥ * ॥ नक्तमिति रात्रौ । नक्तंचरः ॥ * ॥ नमः । इति
 पूजायाम् । नमोऽस्तु वर्धमानाय ॥ * ॥ भूयः । इति पुनरर्थे । भूयः
 पचति ॥ * ॥ अन्तरिति मध्ये । अन्तर्धाष्यथिरमनुचरो राजराजस्य
 दधी^९ ॥ * ॥ प्रातरिति प्रत्यूषे । प्रातरेव समुत्थाय ॥ अस्तनेऽपि ॥ * ॥
 असांप्रतमित्यन्याय्ये । सप्रत्यसांप्रतं वक्तुमुक्ते मुमलपाणिना^{१०} । विपट्ट-
 लोऽपि संवर्धं स्वयं ह्येत्तुमसांप्रतम्^{११} ॥ युक्ते सांप्रतमित्यमरमिंहः^{१२} ॥ * ॥
 परमिति किंत्वर्थे । गुणवानमि^{१३} परमहकारी ॥ * ॥ ष्यते । इति वर्जने ।

१ आदित्यापरो F

८ स्त्वां मां च F.

२ *विशेषणोः D ; भूयोविशेष
यो. B C. F

९ Megh 3

३ पचति F and C

१० वक्तुमुक्ते D ; वक्तुं युक्ते C ;

४ *निष्ठांगीकारे B

*मुमल A. D

५ Sūp. 1, 17

११ Nam S 2, 55

६ Sūp. 1, 32.

१२ D F. om from युक्ते III 5, 11.

७ Sūp. 1, 62.

१३ गुणावानपि A.

प्रतिषेधविवादयोरिति^१ शाकटायनः ॥ * ॥ चमा । इति चान्तौ ।
भवान् चमा^२ ॥ * ॥ अर्वागित्यधरे^३ । वर्षात्पोडशादर्वाक् । अर्वाक्का-
लीनः ॥ * ॥ विना । इति वर्जने ।

तात नोदधिविलोडन प्रति तद्विनाद्य वयमुत्सहामहे^४ ॥ * ॥

नाना । इत्यनेकविनार्थयोः^५ । नानाविध^६ कृतकदेहभृतां समाजम् ॥
उभयार्थत्वमनेकार्थत्वात् व्यतिरिच्यते । तेन^७ नानापचावमर्गः सशय
इत्यभिहितम्^८ ॥ नाना नारी निष्फला लोकायाच्चा^९ ॥ * ॥ पृथगिति
विनार्थे । बहिर्विकार प्रकृतेः पृथग्विदुः^{१०} ॥ * ॥ सुदि । इति शु-
क्लपचे ॥ १७ ॥ * ॥

स्वरादीनां कारकशक्त्याश्रयसत्त्वाभिधायिनां स्वर्गन्ता स्वः स्पृहय-
तीत्यादौ यथायोगमुत्पन्नाया^{११} द्वितीयादिविभक्तेर्लुक् । पञ्चकलः प्रभृ-
तयस्तु विभक्त्यर्थप्रधानाः । स च विभक्त्यर्थः प्रातिपदिकार्थः^{१२} सपत्र इति
प्रातिपदिकार्थे प्रथमेव भवति^{१३} । सापि सख्याविशेषाभावान्न^{१४} सर्वा
कि तर्ह्येकवचनमेव तस्योत्सर्गत्वात्^{१५} । तथा चोक्तम् । एकवचनमुत्सर्गः
करिष्यत इति^{१६} । एतन्न समतम् ॥ सुधाकरस्वाह^{१७} । अव्ययेभ्यस्तु

१ हलमिति षेधविवादयोरिति D
२ भवान् । चमाकरोति A भवत
चमा D ; सहस्रं चमा । F (भवन् चमा)
३ * इत्यधरे B C. F
४ Sicup 14 83 [विनाद्य eds.]
५ *नेको भयाविनाथेषु । D
६ आकाधिकं D
७ D om from उभयार्थे
८ इत्यपि सिद्धे A , om D , *पचा
चमर्गा * C.
९ Tlos B kalir नाना नारी नि
A. D F ; नारो निष्फलोकाया C.

१० Sicup 1, 33
११ शब्दा योगमुत्तीय D
१२ सर्ववि० D , प्रातिकार्थ C.
१३ प्रथमेवेति
१४ *विशेषाविशेषाभावान्न F
१५ तस्योत्सर्गिकत्वात् A , तस्योत्स
संस्कार् B.
१६ उत्सर्गत् C. D , करिष्यति इति
B C.
१७ सुधाकर * A F , तथा चाह सुधा
कर (orig: सुधार) D , cf pl 120 comm
where सुधाकर MS exc. D a. m

काले । प्रवाङ्कं गृह्णीयात्^१ ॥ ऊर्ध्वार्थे प्रवाङ्कः प्रवाङ्कक् चेति कैश्चि-
त्पद्यते^२ ॥ * ॥ ज्योगिति कालभूयस्त्वे^३ । ज्योग् जीवामः । ज्योक्कृत्य
नृपतिं गतः^४ ॥ शीघ्रार्थे संप्रत्यर्थेऽपि ॥ * ॥ तिरः । इत्यन्तर्धानतिर्य-
गर्थयोः । विश्वयोनिस्तिरो दधे^५ । तिरः काष्ठं^६ करोति ॥ अवज्ञाया-
मपि । यथा ।

तिरश्चकार भ्रमराभिलीनयोः

सुजातयोः पद्मजकोशयोः त्रियम्^७ ॥ * ॥

मुञ्जः । इति पौनःपुन्ये । इह मुञ्जमुदितैः कलभैरवः^८ ॥ मुञ्जमुञ्जमु-
ह्यति सा मृगाची । इत्यादिलक्ष्यदर्शानामुञ्जमुञ्जरित्यपि^९ ॥ * ॥
शु । इति पूजायाम् । शु नाभीरमस्येति शुनाभीरः^{१०} ॥ शु अश्रुते ।
श्वशुरः^{११} ॥ चिप्रार्थेऽपि । शु चिप्रं नयत्यन्तरिच इति वा । शुनो
वायुः^{१२} ॥ * ॥ युक्तमिति न्याय्ये । यथा वीराचार्याणाम् ।

युक्तं शिताम्बराणां तुम्बग्रहणं कुटुम्बपरिहरणम् ।

कथमन्यथा तरितुं शक्यः संसारतोयनिधिः^{१३} ॥ * ॥

प्रशानिति समानार्थे । प्रशान्देवदत्तो यज्ञदत्तेन ॥ * ॥ आर्यहलमिति
वलात्कारे । आर्यहलं गृह्णाति^{१४} ॥ आर्येति प्रीतिबन्धे । हलमिति च

१ अग्रीयात् C

२ Thus A, ऊर्ध्वार्थे प्रवाङ्ककेति
वेचित्* F (always व), प्रवाङ्कप्रवाङ्क-
केति* B, अर्धार्थे प्रवाङ्ककेत्युच्यते
C. ३ प्रवाङ्ककेति D

३ कालभूयस्त्वाप्रशयोः A ; काल-
भूयस्त्वाप्रशयोः F

४ B C D om this example.

५ Num. 5 2, 62

६ कोष्टं C.; om D

७ भ्रमरावलीढयो* P., D omits
this example; Ragh 3, 8.

८ Slep 4, 60

९ D om from मुञ्जमुञ्जमुह्यति.

१० शु नाभीरमस्येति शुनाभीर* B C.

११ श्वशुरः A. C.

१२ * अन्तरिचमिति* A ; श्वनो वायुः

A. B ; D om from चिप्रार्थे. Nir 9, 40.

१३ संसारतोयनिधिः F.

१४ गृह्णाति B C. F.

सर्वार्थे । समस्मिन् । सिमस्मिन् ॥ सिम शक । सित १ । अववद्ध इत्यर्थे
इत्येके । सिम इति मर्यादायामित्यपरे ॥ * ॥ त्वान्यतरशब्दावन्यार्थे ।
त्वस्मै । अन्यतरस्मै । अस्य त्वस्मादेव गणपाठात्सिद्धिः ॥ शकटाद्यनस्तु
यत्तत्किमन्याद् द्वयोर्निर्धार्ये उतर २ । वैकाङ्क्षना प्रश्ने उतमयेति
सूत्राभ्या उतरउतमौ । अन्यतरान्यतमौ ३ सिद्धौ । ततोऽन्यतरश-
ब्दस्य उतरान्तद्वारेणैव ग्रहणे सिद्धेऽन्यतरग्रहणमन्यतमव्यवच्छेदार्थ-
मित्याह ॥ * ॥ इतरेतरेति क्रियाविनिमये । इतरेतरस्मै ॥ २१ ॥

एकेदमदसो ज्ञेया उतरो उतमस्तथा ।

स्वमज्ञातिधनेऽनास्ति कालदिग्देशवृत्तयः ॥ २२ ॥

[पूर्वापरावरपरा उत्तरो दक्षिणाधरौ ४ ।]

एकेति मख्यासहाययो । एति गच्छति गणनामित्येक ५ । एति
गच्छत्यद्वितीय इति वा ६ । एकस्मिन् ॥ * ॥ इदमिति प्रत्यचे । अस्मिन् ॥ * ॥
अदस् । इत्यप्रत्यचे ७ । अमुस्मिन् ॥ * ॥ उतरउतमौ प्रत्ययौ । तदन्त
मर्वादिर्भवति । यतरस्मिन् । यतमस्मिन् । ततरस्मिन् । ततमस्मिन् ।
कतरस्मिन् । कतमस्मिन् । एकतरस्मिन् । एकतमस्मिन् ॥ * ॥ स्वम-
ज्ञातिधन इति स्वशब्दोऽर्थचतुष्टयवृत्तिसूत्रात्मनि ज्ञातिधनयोश्च
रूढित । अस्य वृत्ति । यथा हरिशब्दस्य तुरङ्गवानरदर्दुरादिषु ।

१ ? शक्त सित A शक्त सित F
शक्ते सित B शक्ते । C D corr
० शक्त । सिम अयं ? सिम = 1 शक्त
२ सित । e अववद्ध Sāyana records
the meanings सर्व सवजन श्रेष्ठ शत्रु
या वन्धक cf also Mah dh V S 2337
२ यत्किम० D ० किमन्याद्द्वयो नि
र्धार्ये० A D cf Pān v 3 9° 94

३ A om अन्यतरान्यतमी

४ Conjectured to complete metre

परावराधरा पूर्वदक्षिणावृत्ततापरी ।
B C F पूर्वापरावरधरदक्षिणीत्तर
इत्यमी । व्यवस्थायामसहाया ज्ञेया
पूर्वादिकार्येण ॥ D om A E

५ पति धेननास्तिकालदि गच्छति ।
गणनामित्येक D om A

६ एको गच्छति अद्वितीय० F
om A

७ इति प्रत्यचे B C F D om from
अदस् to यतरस्मिन्

वचनो^१ऽयम् ॥ * ॥ विश्वस्मिन् ॥ * ॥ उभयस्मिन् ॥ * ॥ नेम इति सर्वार्थार्थयोः^२ । नेमस्मिन् ॥ * ॥ यदिति निर्देशे । यस्मिन् । यतते प्रयत्न करोति । तेनार्थमुद्देशुमिति व्युत्पत्त्या उद्देशेऽपि ॥ * ॥ तदिति परोचे । तस्मिन् । तनोति विस्मृणाति^३ प्रतिनिर्देशमिति^४ व्युत्पत्त्या निर्देशेऽपि वर्तते ॥ * ॥ किमिति प्रश्नचेपयोः^५ । पृच्छते^६ ज्ञीप्स्यतेऽनेनेति किं प्रश्नवाची ॥ कस्मिन् ॥ * ॥ युष्मदिति प्रत्यचे । युज्यते सेव्यत उपचारवतीभिर्वाग्भिरिति । त्वकम् ॥ * ॥ अस्यते क्षिप्यते सत्कार इति । अहकम्^७ ॥ परात्मवाचिनौ युष्मदस्यच्छब्दौ ॥ * ॥ द्विकौ^८ ॥ * ॥ भवत्तुशब्दः^९ परोचे । भवकन्त^{१०} । उदिच्च^{११} च्छन्दोभङ्गभयावोपात्तः^{१२} ॥ * ॥ त्यस्मिन् ॥ * ॥ एतदिति प्रत्यचे । एतस्मिन् । एजति^{१३} कंपतेऽनेन वचसा सामीप्यवाचिना सत्वमिति व्युत्पत्त्या सामीप्येऽपि^{१४} ॥ * ॥ उभौ । उभाभ्यां हेतुभ्याम् । उभयोर्हेतोः । अस्य पाठः सर्वदेरवित्यनेन^{१५} सर्वविभक्त्यर्थः ॥ * ॥ त्वदिति समुच्चयवाचकः । त्वकत्^{१६} ॥ * ॥ अन्योन्यपरस्परशब्दौ क्रियाविनिमये । अन्योन्यस्त्रौ । परस्परस्त्रौ ॥ * ॥ इतरिति पृथगर्थे । इतरस्मिन् ॥ * ॥ समक्षिमशब्दौ

१ अन्यत । पृथक्वचनो B C F
 २ सर्वार्थयो A., सर्वादीर्णयो ।
 D., सर्वार्थार्थे C
 ३ क्षीणाति । D
 ४ निर्देशमि C
 ५ प्रश्नाचेपयो A
 ६ काम्यते पृच्छते F, A om from
 पृच्छते to प्रश्नवाची
 ७ A has only कस्मिन् । त्वकं । अहकं ।
 ८ द्विकौ D

९ भवच्छब्द A D
 १० भवत B, भवत C., भवत्कम्
 D
 ११ उदिच्च B C F
 १२ *न पठिता A, न छत । D
 १३ एजते F
 १४ A om from एजति
 १५ सर्वदेरवित्य* D * m., सर्वदे-
 रदित्य* F, C om from वचसा सा*
 १६ त्यति व्युत्पत्त्यासामीप्यत् D

कृगस्य कृगाः । अत इजः ॥ * ॥ भण्डितस्य भण्डिताः । अथादि-
 ञ्फस्य^१ ॥ * ॥ पदं वेत्तधीते वा । पदकः । तस्य पदकाः ॥ * ॥ कपतीत्यौ-
 णादिके^२ ऽके । कपकः । तस्य कपकाः ॥ कडम इति भोजः ॥ * ॥ हारः
 कम्बलादिति^३ कम्बलपूर्वा हारशब्दो ज्ञेयः ॥ कम्बलं हरतीति^४ कम्ब-
 लहारः । तस्य कम्बलहाराः^५ ॥ * ॥ स्यगतीति स्यगेरीणादिके ऽल्प्र-
 त्यये । स्यगलः । तस्य स्यगलाः^६ ॥ एभ्यो ऽत इजः ॥ * ॥ एवं पुष्करस-
 च्छब्दस्य याङ्गादीजः^७ युग् द्रष्टव्यः ॥ अन्ये तु भृगुकुलवशिष्ठगोत-
 माङ्गिरो ऽचेरिति^८ सूत्रं पृथग्विदुः । तेषां मते यज्ञादित्वाद्^९ यज्ञा-
 देर्ज्ञेकेषु पठ्यास्तत्पुरुष^{१०} इत्यनेन भृगुकुलं भार्गवकुलमित्यादि मि-
 थ्यति ॥ २७ ॥ इति यस्कादिः ॥

उपकलमकी पिष्टोदङ्गी कुपीतककर्णकौ
 कमककलगीकरणी^{११} कृष्णाजिनानुपदौ तथा ।
 वधिरकखरीजङ्गावेती वटारकपर्णकौ
 गदुकजतुकी लेखाभूथ प्रतानपतञ्जली ॥ २८ ॥

उपकादयः शब्दा^{१२} वोपकादेरित्यनेन सूत्रेणापत्यप्रत्ययस्युग्भा-
 जो^{१३} वा भवन्ति ॥ उपकस्यापत्यानि । उपकाः । श्रीपकायनाः^{१४} ॥ * ॥

१ See Note 4, page 44

२ कपयतीति* A

३ हारकम्बला* C

४ F am from कम्बलं

५ कम्बलाहारः C.

६ स्यगलाः G.

७ याङ्गादिपाठात् युग् C.

८ *गोतमाङ्गिरोतिरिति A.; *य
 शिष्टाङ्गिरोगोतमेथ इति D; cf P. II.

4, 63, h&L II 4, 7.

९ यज्ञादित्वात् A B F; याज्ञा-
 दित्वात् C.

१० Cf P. II 4, 61 & 21, D om.
 from तेषां मते to end.

११ कमककल* B C.

१२ शब्दाद्योप* C.; शब्दा भवदकप-
 र्यता D; शब्दा. अर्धधकपर्यता F

१३ *प्रत्ययाय युग्भाजो C.

१४ उपकायना* C

वह्निर्योगो यस्य स वह्निर्योगः । तस्य वह्निर्योगाः ॥ अन्ये तु । अहिना यो-
गो यस्येति । अह्निर्योगः । गणपाठाद्रेफ इत्याहुः ॥ * ॥ अजवस्तयः^१ ।
गृह्यादिढञः^२ ॥ * ॥ ढणकर्णाः । शिवाद्यणः ॥ * ॥ वर्धकाः^३ ॥ पटा-
काः ॥ वकसक्याः^४ ॥ एभ्योऽत इजः^५ ॥ * ॥ गौतमस्य गौतमाः^६ ॥
स्य्यणः ॥ * ॥ क्रोष्टारं मिमीते^७ । क्रोष्टोरिव मायाऽस्येति वा । क्रोष्टु-
मायः । तस्य क्रोष्टुमायाः ॥ * ॥ कटु^८ मध्नातीति कटुमन्यः । तस्य कटु-
मन्याः ॥ अपरे कटुकमन्य इत्याहुः । अन्यस्तु^९ कटुक मन्यकेति पृथक्
शब्दद्वयमिदमित्याह ॥ आभ्यामत इजः ॥ * ॥ मित्रयोर्मित्रयवः^{१०} ॥
श्रीत्वर्गिकस्याणः ॥ २६ ॥

क्रोष्टुपादसदामत्तायःस्यूणकृशभरिडताः ।

पदकः^{११} कषकी हारः कषलात् स्थगलस्तथा^{१२} ॥ २७ ॥

क्रोष्टोरिव पादौ यस्य स क्रोष्टुपादः । पाठसामर्थ्यात् पादस्य
समासान्ते^{१३} लुग्न भवति । क्रोष्टून्यादयति निष्कासयतीति^{१४} वा ।
क्रोष्टुपादः । तस्य क्रोष्टुपादाः ॥ क्रोष्टुमानमिव^{१५} मानं यस्य स क्रोष्टु-
मान इति केचित् ॥ * ॥ सदामत्तस्य सदामत्ताः ॥ आभ्यामत इजः ॥ * ॥
अयोमयी स्यूणा यस्य सोऽयःस्यूणः । तस्यायःस्यूणाः ॥ शिवाद्यणः ॥ * ॥

१ अजवस्तय A D, अजवस्त त
स्याजवस्ता C, D om to वकसक्या

२ ढण MSS, cf fl 226.

३ वर्धका. B

४ वकसक्या. A

५ इज् C; B C add शब्दा एते

६ गौतमस्य गौतमा A

७ क्रोष्टु मिमीते D F; क्रोष्टुवत् मि-
मीते शब्दाद्यतो । A

८ कटु †

९ अपरे कटुकमन्य इत्याहुः । भो-
जस्तु D

१० B om मित्रयोर्

११ पदक F

१२ कषलात्स्थगलस्तथा-
गल* C; स्थगल* F

१३ समासान्तो A B C. D

१४ निष्कासयतीति A; निष्काश* D

१५ क्रोष्टुमान* D F

कृशस्य कृशाः । अत इजः ॥ * ॥ भण्डितस्य भण्डिताः । अथादि-
 ञ्फस्य^१ ॥ * ॥ पदं वेत्यधीते वा । पदकः । तस्य पदकाः ॥ * ॥ कपतोत्थी-
 णादिके^२ ऽके । कपकः । तस्य कपकाः ॥ कडम इति भोजः ॥ * ॥ हारः
 कम्वलादिति^३ कम्वलपूर्वो हारशब्दो ज्ञेयः ॥ कम्वलं हरतीति^४ कम्व-
 लहारः । तस्य कम्वलहाराः^५ ॥ * ॥ स्यगतीति स्यगेरौणादिके ऽल्प्र-
 त्यये । स्यगलः । तस्य स्यगलाः^६ ॥ एभ्यो ऽत इजः ॥ * ॥ एवं पुष्करस-
 च्छब्दस्य बाह्यादीजः^७ झुग् द्रष्टव्यः ॥ अन्ये तु ऋगुकुत्सवशिष्ठगोत-
 माङ्गिरो ऽचेरिति^८ सूत्रं पृथग्विदुः । तेषां मते यजादित्वाद्^९ यजा-
 देर्ज्ञेकेषु षष्ठ्यास्तत्पुरुष^{१०} इत्यनेन भृगुकुल भार्गवकुलमित्यादि सि-
 धति ॥ २७ ॥ इति यस्कादिः ॥

उपकलमकौ पिष्टोदङ्कौ कुषीतककर्णकौ
 कमककलशीकण्ठौ^{११} कृष्णाजिनानुपदौ तथा ।
 बधिरकखरीजङ्गावेतौ वटारकपर्णकौ
 गडुकजतुकौ लेखाभूश्च प्रतानपतञ्जलौ ॥ २८ ॥

उपकादयः शब्दा^{१२} वोपकादेरित्यनेन सूत्रेणापत्यप्रत्ययशुभभा-
 जो^{१३} वा भवन्ति ॥ उपकस्यापत्यानि । उपकाः । औपकायनाः^{१४} ॥ * ॥

१ See Note 4, page 44

२ कथयतीति^० A

३ हारकवला^० C

४ F om from कम्वल

५ क्वलाहार^० C

६ स्यागला C

७ बह्यादिपाठात् झुग C

८ *गोतमाङ्गिरोत्तिरिति A, *व
 शिष्टाङ्गिरोत्तमेभ्य इति D, cf P h.

4, 65, Kt. h 4, 7

९ यजादित्वात् A B F, याजा-
 दित्वात् C

१० Cf Pān h 4, 64 Vārtt, D om
 from तेषां मते to end

११ कमकाकल^० B C

१२ शब्दाद्योप^० C ; शब्दा भवदकप
 र्यता D, शब्दा अवधकपर्यता F

१३ *प्रत्ययाश्च शुभभाजो C

१४ उपकायना C

दशेरकामिवेशेभ्यो गडेरकदशेरकाः ।

कृष्णेभ्यः सुन्दराः प्रोक्ताः ककुभश्च^१ पृथोर्जकात् ॥ ३४ ॥

दंशनशीलो दशेरः । सर्पः सारमेयश्च । स्वार्थे के मति तस्याप-
त्यानि । गडति सिञ्चति पर्वताङ्गमिति गडेरो निर्झरः^२ । तद्योगात्पु-
रुषो गडेरः । तस्यापत्यानि । दाशेरकयश्च गाडेरकयश्च^३ । दशेरक-
गडेरकाः । अत इजः ॥ * ॥ अग्निवेशश्च दाशेरकयश्च^४ । अग्निवेशद-
शेरकाः^५ । यज्ञः पूर्वैव लुक् सिद्धा ॥ परपदस्य दाशेरकशब्दोपसं-
ग्रहार्थं त्विहोपादानम्^६ ॥ * ॥ कार्णयश्च सौन्दरयश्च । कृष्णसुन्दराः ।
अत इजः ॥ * ॥ पार्थोर्जकयश्च ककुभयश्च । पृथोर्जकककुभाः । अत
इजः ॥ ककुभशब्दस्य^७ शिवादौ पाठः प्रायिकः ॥ पृथां पृथिवीमूर्जयति
वर्धयति । पृथोर्जकः । पृथगूर्जक इति वा^८ गणनिपातनात् कनोपः ॥
उपकलमकभ्रष्टककपिष्ठलकृष्णाजिनकृष्णसुन्दराणां नित्यार्थः पा-
ठः । अन्येषां तु द्वन्द्वेऽपि पूर्वेण^९ विकल्पः । तेन पिङ्गलककृष्णपिङ्गलाः ।
पैङ्गलककार्णपिङ्गलयः^{१०} ॥ ३४ ॥ इति तिककितवादिः ॥

ज्ञेयो गोपवनो विन्दुः शिशुश्यामाकभाजनाः^{११} ।

श्यामकाश्रावतानौ च श्यापर्णाः सप्तकस्तथा^{१२} ॥ ३५ ॥

१ सुन्दरीः^० C ; ककुभाय B. C.

२ निर्झरस् B ; तस्यापत्यानि गडेनि
सिञ्चति^० गडेरो निष्परस् C.

३ दाशेरकयश्च गडेरकयश्च B C ;
गाडेरकाय F.

४ दाशेरकय च^० B.

५ अपिवेशदाशेरकाः A. ; अत इज् ।
अपिवेशात् दाशेरकाः । C. ; [अपिवेश

६ * दाशेरकशब्दो^० C. ; * त्विहोपा-
दानो B ; D. see next note.

७ D. om. from शब्दोपसंग्रहार्थं ॥
ककुभ.

८ A. om. पृथगूर्जक and वा.

९ पूर्वैव F.

१० पैंगलिक^० A. B ; पैंगलिक-
पैंगलिकयः F.

११ श्यामका^०

१२ श्यामका^०

यञ्जिञ्जोश्चेत्यनेन^१ लुक् प्राप्ता न गोपवनादिभ्य^२ इत्यनेन निषि-
 ध्यते ॥ गोपवनस्थापत्यानि । गोपवनाः ॥ * ॥ वैन्दवाः ॥ * ॥ शिशुरिव^३
 शिशुर्निःसारः कश्चित् । तस्य शैशवाः^४ ॥ * ॥ श्यामा लताः कायति^५ ।
 श्यामाकः । तस्य श्यामाकाः^६ ॥ * ॥ भाजयतीति भाजनः । तस्य भा-
 जनाः ॥ * ॥ श्यामं करोतीति श्यामकः । तस्य श्यामकाः ॥ श्यावक
 इत्यन्ये ॥ * ॥ श्यावनवतनोति । श्यावतानः । तस्य । श्यावता-
 नाः ॥ * ॥ श्यामानि पर्णान्यस्य । श्यापर्णः^७ । अत एव निपातनाम्न-
 लोपः^८ ॥ * ॥ सम्बकस्य साम्बकाः । श्यवक इत्यन्ये^९ ॥ * ॥ विन्दुभा-
 जनसृष्टणावन्ये पठन्ति ॥ वामनमते शिशुः प्रत्याहारः^{१०} ॥ ३५ ॥
 इति गोपवनादिः ॥

क्रौडिव्याड्यापक्षितिसौधातकिदैवदत्तिचैकयताः^{११} ।

कापिष्ठलिचैटयतावापिशलिर्लाडिचौपयती^{१२} ॥ ३६ ॥

क्रौड्यादीनामित्यनेनैषां पीत्राद्ये स्त्रीलिङ्गे ऽपत्ये ऽणिञ्जोर्भ्यो भव-
 ति^{१३} ॥ क्रौडि । क्रौडतीति । अचि षाञ्जलकादोले । क्रौडः । तस्यापत्यं
 स्त्री । क्रौड्या ॥ * ॥ व्याडि^{१४} । विविधमडतीति यडः । तस्यापत्यं स्त्री ।

१ यञ्जिञ्जोश्चेत्यनेन F, P_{2n} u 4, 64

२ P_{2n} h 4, 67

३ शिशुरिति A

४ शैशवाः B C

५ श्यामलताः कायति A, श्यामा
लताकाष्ठति । F

६ श्यामकस्य श्यामकाः A

७ श्यामपर्णः । A F

८ निकतनाम्नलोपः A

९ श्यवकस्य श्यावकाः । संबक [संबक
F] इत्यन्ये । B C F.

१० ? Thus F, शिशुः प्रत्याहारः B C,
शिशुः प्रत्याहारः A D

११ क्रौडि° वैकयति C, °सौधाति-
कि° A

१२ °चैटयेतावापि° C, °चौपयती ।
A C D

१३ णिञ्जोर्भ्यो भवति A, णिञ्जो-
र्भ्यो भवति C, D om from क्रौड्यादी-
नाम्

१४ Om D, शति । विविधमड-
तीति पठस्° A

ता । सुता ॥ * ॥ तिस्रः ॥ युष्मभ्यम् ॥ चतस्रः ॥ अस्मभ्यम् ॥ * ॥ यतत
उत्सृहते हितप्रतिपादनेनेति याता ॥ * ॥ पञ्च ॥ मत्प्र^१ ॥ * ॥

युष्मदस्मदोराडि प्राप्तेऽन्येषां तु डीप्रत्यये प्राप्ते प्रतिषेधः^२ ॥ पा-
णिनिप्रभृतयस्तु युष्मदस्मदोर्गणे पाठं न प्रदर्शयन्ति^३ । अलिङ्गत्वात् ।
एतच्चायुक्तम् । यतो नान्तां संख्याऽयलिङ्गैव ततस्तेऽपि तत्प्रदर्शनं
किमिति कृतवन्तः । तस्मादत्र शब्दतत्त्वज्ञा एव प्रमाणम् ॥ ननु तिस्र-
यतस्र इत्यत्र त्रिचतुरोर्विभक्तिसंनिपातेन तिसृचतस्त्रावुच्येते^४ तत्र
संनिपातलक्षणो विधिरनिमित्तं तद्विघातस्येति डीर्नं भविष्यति^५ ।
सत्यम् एतदेव ज्ञापयति । अनित्येयं परिभाषा । तेन या मेत्यादौ^६
विभक्तिसंनिपातलक्षणस्यदाद्यकार आङ्विधिनिमित्तं स्यात्^७ ॥ ४२ ॥
इति स्वच्चादिः ॥

क्रोडवालागला भालभगोखाः^८ खुरसंयुताः ।

शफो भुजो गुदो घोणाकरौ^९ क्रोडादिनामनि^{१०} ॥ ४३ ॥

क्रोडशब्दः स्त्रीलिङ्गः । विष्ठा मञ्जिष्ठा काष्ठेत्यादिलिङ्गकारिका-
सामर्थ्यात् । कल्याणो क्रोडा यस्याः सा कल्याणक्रोडा गौः^{११} । नना
क्रोडं भुजान्तरमिति वचनादपि च^{१२} ॥ रत्नमतिस्तु कल्याणः क्रोडो

१ सप्तसु । F, हितप्रतिपादनानिति
याता । एष पच^० C

२ प्राप्ते च नियेध

३ प्रवेशयति C

४ तिस्रु चतस्रु पठेत C

५ *अनिमित्ततद्विघातस्येति टाप
म^० C

६ परिभाषातिनयासेत्यादौ B,
यासयोरित्यादौ C, D corr यति
त्यादौ

७ *तदाद्यकरा^० C, A om this
sloka and comment, and the beginning
of sloka 43 to क्रोडवालाग, see note
७ on preceding page

८ *बालगला^० F, *गला नालभ^० D

९ *घोणे करौ B, गुद घो^० D

१० क्रोडादिनामिति C

११ क्रोड यस्या^० A, सा कल्याणा
क्रोडा गौ B

१२ वचनात्प्रपिच A, D om from
नना^०, Am K 2, 6, 2, 28

न्तीमालिङ्गेन्मृत्यवे गुरुतन्वगः ॥ चुम्बिद्य^१ ॥ * ॥ पिपतिं । पिप्ली । वैदे-
ही ॥ * ॥ वैजयन्ती । पताका^२ ॥ * ॥ विकली ॥ विकलनिष्कलपुष्कलशब्दे-
भ्यो^३ वनस्यतिवृत्तिभ्य एव डोविधिः संभाव्यते हृदितः । अन्यत्र विगता
कला यस्याः । विकला । निष्कला । पुष्कला धनद्विरित्येवं स्यात्^४ ॥
वामने च । हतो स्मराञ्जा यदि पुष्कला स्यात्^५ ॥ क्षिप्तपस्तु^६ ।

न पुष्कली^७ ते स्वर्लोके जनता किंतु सामरी ।

विकलो यत्कलावेण महती निष्कलीयते^८ ॥

इति सामान्देनाह ॥ कथं विकला कालविशेषवाचिनो नित्यस्त्वोविषय-
त्वादावेव भवतीति भोजोऽपि ॥ * ॥ मठन्ति निवसन्त्यस्यामिति मठी
॥ * ॥ ऊरीरो^९ । ऊरिदन्तमूलम् ॥ * ॥ केतकी ॥ * ॥ आस्यानी ।
संसत्^{१०} ॥ * ॥ चोरयतीति चोरी । तथा च ।

नृक्षिप्तचोर्यः^{११} सुन्दरं दक्षदहङ्गोत्तटाः^{१२} ।

नदीगाहीलवोषधं ह्यह ह्यह ह्यहः^{१३} ॥

हृद्यमनुष्ययोर्जातिलेऽपि क्षोः^{१४} ष्य^{१५} ॥ * ॥ उभयदासपिङ्गहृदिणा-
मरचोराणामजातिनां^{१६} ॥ * ॥ ह्यहरे^{१७} ॥ * ॥ अन्तिनेऽपि स्त्रीविषयत्वा-
दप्राप्ते पाठः^{१८} ॥ * ॥ ४१ ।

द्रुणविटसरसायःस्यूणसौधर्ममाचाः१

पटललवलापादा वल्लकालम्बिनाचाः२।

अतसपृथिवभृङ्गाः कन्दलारट्टिदोटाः३

शमतमकुटपेटा ४ मञ्जरो निष्कलश्च ५ ॥ ४७ ॥

द्रुणी । कच्छपस्त्रिय एवोच्यन्ते न कच्छपाः पुमांसः ॥ * ॥ विटो । महत्सरः ॥ * ॥ सरसी । कर्णाटदेशे^६ प्रसिद्धिरेषा हलन्तत्वाद्प्राप्ते ॥ * ॥ अयोमयी स्यूणा यस्य सोऽयःस्यूणः । तस्यापत्य शिवाद्यणि । आयः-स्यूणी । अस्य प्राप्नो ॥ अयोमयी स्यूणा यस्याः सा । अयःस्यूणी^७ । कुटी । तस्यान्यार्थे वृत्तिः स्वार्थे त्रयःस्यूणेति^८ स्यादिति कश्चिदाह ॥ आयस्येणीति^९ केचित् ॥ * ॥ शोभनो धर्मा यस्य स सुधर्मा । तस्यापत्यं स्त्री सौधर्मी । च्ययणि अस्य^९ प्राप्नो ॥ * ॥ माची^{१०} । अम्बुष्ठा ॥ * ॥ पट-ली । संघातः ॥ * ॥ लवली । लताविशेषः ॥ * ॥ पादी^{११} ॥ * ॥ वल्लकी ॥ * ॥ अलम्बस्यापत्य स्त्री । आलम्बी^{१२} । अत इति अस्य प्राप्नो^{१३} ॥ * ॥ ना-ची ॥ * ॥ अतति गच्छति नीलैः कुसुमैः स्नेहवद्बीजानीति^{१४} । अतसी । उमा ॥ * ॥ पृथिवी ॥ पाणिनिप्रसृतयस्तु डीप्रत्ययान्तमाहुः ॥ * ॥ भृङ्गी ।

१ द्रुणविट° A B C [D om this sl with comment, cf p ८०, note १६], °सरसाय. स्यूण° B C, सरसोऽय-स्यूण° E, °मावा. C

२ °लवलवालापादावलकालविना-चा A, वल्लकालवनाचा F

३ Thus A B F, कदलारट्टिदोटा C, कदलारट्टिदोटा L. [आरट्टि ४४]

४ °कुटपेटा A, °कुटपेटा E

५ निष्कलय MSS

६ Cf Mbh on P i 1, 19 दक्षिणा-पथे हि महान्ति सरसि सरस्य उच्यन्ते

७ अय स्यूणा यस्य प्राप्नो अयोमयी स्यूणा कुटी तस्यान्यार्थे त्रय । स्यूणेति C. ८ Cf Prāk येणो or यूणो (S स्त्रेण) Hem J, 147, आयस्येणीति A, आय-स्यूणीति C

९ अस्य B अस्य A

१० माची B मावा C

११ पाटी A F

१२ F adds आलवी । कालवी (or आलवी । कालवी?) इति शाकटायन ।

१३ अत प्राप्नो A

१४ नाया ॥ अनति तिले °स्नेहवदा जानाति C

न्तीमालिङ्गेन्मृत्यवे गुरुतन्पगः ॥ चुल्लिश्च^१ ॥ * ॥ पिपर्ति । पिप्पली । वैदे-
ही ॥ * ॥ वैजयन्ती । पताका^२ ॥ * ॥ विकली ॥ विकलनिष्कलपुष्कलशब्दे-
भ्यो^३ वनस्पतिवृत्तिभ्य एव ङोविधिः संभाव्यते रूढितः । अन्यत्र विगता
कला यस्याः । विकला । निष्कला । पुष्कला धनद्धिरित्येवं स्यात्^४ ॥
वामने च । छती स्मराज्ञा यदि पुष्कला स्यात्^५ ॥ छिन्नपसु^६ ।

न पुष्कली^७ ते स्वर्लीके जनता किंतु सामरी ।

विकली शक्लमात्रेण महती निष्कलीयते^८ ॥

इति सामान्येनाह ॥ कथं विकला कालविशेषवाचिनो नित्यस्त्रीविषय-
त्वादावेव भवतीति भोजोऽपि ॥ * ॥ मठन्ति निवसन्त्यस्यामिति मठी
॥ * ॥ करीरी^९ । करिदन्तमूलम् ॥ * ॥ केतकी ॥ * ॥ आस्यानी ।
संसत्^{१०} ॥ * ॥ चोरयतीति चीरी । तथा च ।

नृचित्तचौर्यः^{११} सुन्दर्यो दुरुद्धकटोतटाः^{१२} ।

नदीगाहीसवीचर्य इव यद्भ्रमभाभसि^{१३} ॥

हयमनुष्ययोर्जातित्वेऽपि योपान्यत्वात्^{१४} । उभयदासपिशङ्गहरिणा-
मरचोराणामजातित्वात्^{१५} । इतरेषां तु जातित्वेऽपि स्त्रीविषयत्वा-
दप्राप्ते पाठः^{१६} ॥ ४६ ॥

१ चुल्लिश्च B ; व्युत्पत्तिश्च C.

२ उपकारिका C.

३ A om पुष्कल; cf p 87, l 4.

४ इति स्यात् A ; पुष्कला इत्येवं
स्यात् C; धनरिद्धिरित्येवं D; धन-
वृद्धिरित्ये F

५ Vām Kāryā. 4, 1, 2; D. om
from वामने

६ Thus A. B D ; छिन्नति यस्तु C;
विन्नपसु । F. Probably *Chhinna*
(? *Chhinna*)

७ पुष्कला F

८ शक्लमात्रेण A ; शक्लमात्रेण B
C ; निष्कलायत B C. F.

९ करारी C.

१० शशत् A.

११ चौर्यः A. D.; नृचिरुचौर्यः B;
छविरुचौर्यः C

१२ सौंदर्यो D ; तटा । A.

१३ पद्भ्रमभाभसि D.

१४ योपांतत्वात् A.

१५ पिसंगः । राहरिणामंचोराणा-
मजातित्वात् A.

१६ D. om. from हयमनुष्ययोः

द्रुणविटसरसायःस्यूणसौधर्ममाचाः^१

पटललवलपादा वल्लकालखिनाचाः^२ ।

अतसपृथिवभृङ्गाः कन्दलारट्टिदोटाः^३

शमतमकुटपेटा^४ मञ्जरो निष्कलश्च^५ ॥ ४७ ॥

द्रुणी । कच्छपस्त्रिय एवोच्यन्ते न कच्छपाः पुमांसः ॥ * ॥ विटी । महत्सरः ॥ * ॥ सरसी । कर्णाटदेशे^६ प्रसिद्धिरेषा हलन्तत्वादप्राप्ते ॥ * ॥ अयोमयी स्यूणा यस्य सोऽयःस्यूणः । तस्यापत्यं शिवाद्यणि । आयः-स्यूणी । अस्य प्राप्नो ॥ अयोमयी स्यूणा यस्याः सा । अयःस्यूणी^७ । कुटी । तस्यान्यार्थे वृत्तिः स्वार्थे त्वयःस्यूणेति^८ स्यादिति कश्चिदाह ॥ आयस्येणीति^९ केचित् ॥ * ॥ शोभनो धर्मो यस्य स सुधर्मा । तस्यापत्यं स्त्री सौधर्मा । अद्यणि अस्य^९ प्राप्नो ॥ * ॥ माची^{१०} । अम्बठा ॥ * ॥ पट-ली । संघातः ॥ * ॥ लवली । लताविशेषः ॥ * ॥ पादी^{११} ॥ * ॥ वल्लकी ॥ * ॥ अलम्बस्यापत्यं स्त्री । आलम्बी^{१२} । अत इति अस्य प्राप्नो^{१३} ॥ * ॥ ना-ची ॥ * ॥ अतति गच्छति नीलैः कुसुमैः स्नेहवद्बीजानीति^{१४} । अतसी । उमा ॥ * ॥ पृथिवी ॥ पाणिनिप्रभृतयस्तु ङीप्रत्ययान्तमाङ्गः ॥ * ॥ भृङ्गी ।

१ द्रुणविट^१ A B C [D om this sl with comment, cf p ८०, note १६],
२ सरसाय. स्यूण^२ B C, सरसीऽय-
स्यूण^३ E, *मावा C

३ *लवलवालापादावलकालविना-
घा A, वल्लकालवनाचा F

४ Thus A B F, कन्दलारट्टिदोटा
C, कन्दलारददोटा F [आरट्ट! 41]

५ *कुटपेटा A, *कुटपेता E

६ निष्कलश्च MSS

७ Cf Mbh on P I 1, 19 दक्षिणा

प्रेते हि गच्छति नीलैः कुसुमैः स्नेहवद्बीजानीति

७ अय स्यूणा यस्य प्राप्नो अयोमयी
स्यूणा कुटी तस्यान्यार्थे त्वय । स्यूणेति C
८ Cf Prāk घेषो or घृषो (S स्तेन)
Hem I 147; आयस्येणीति A, आय-
स्यूणीति C

९ अस्य B, यस्य A

१० मावी B मावा C

११ पाटी A-F

१२ F adds आलम्बी । कालम्बी (or आ-
लम्बी । कालम्बी?) इति शाकटायन ।

१३ अत प्राप्नो A

१४ नावा । अनति तिलैः स्नेहवद्बी-
जानीति C

न्ति ॥ शोणी । शोणा । रक्तवर्णयुक्ता ॥ कश्चित्संज्ञायामपि शोणी शोणा
 वडवेति^१ ॥ * ॥ भरुजी । भरुजा । स्नेहभृष्टाः किल तण्डुलाः^२ ॥ * ॥
 तूणी । तूणा । तूणीमुखोद्भूतशरेण विशीर्णपङ्क्ति^३ । वीणा धिपणा
 तूणा^४ स्यूणेत्यादि ॥ * ॥ कमली । कमला नाम काचित् ॥ * ॥ वि-
 कटो । विकटा । रचना ॥ * ॥ दीर्घाङ्गी । दीर्घाहा शरत्^५ ॥ अह-
 न्शब्दः केवलः स्त्रियां न संभवति नित्यं नपुंसकलिङ्गत्वात्^६ । अतस्तदन्त
 उदाहृतः ॥ अङ्गी । अहा । इति कश्चित् केवलस्य स्त्रियामुदाहरति ॥ * ॥
 चान्द्रभागी वनराजिः । चान्द्रभागा^७ नदी । टिड्ढाणत्रित्यादिना^८
 डी प्राप्तः स शोणादिपाठान्नद्यां निषिद्धान्यत्र विधीयत इति विक-
 ल्पार्थः ॥ चन्द्रभागा नद्यामिति केचिदाहुः^९ । यदृच्छ्या चन्द्रभागी^{१०}
 चन्द्रभागा काचित् । नदी तु चन्द्रभागेति^{११} मतद्वयं वामनाचा-
 र्यस्य^{१२} ॥ पाणिनिशकटाङ्गजौ तु चन्द्रभाग इव भागो यस्याश्चन्द्रभा-
 गो^{१३} चन्द्रभागा नाम नदी । अन्यत्र चन्द्रभागा^{१४} नाम देवता स्त्री
 वा काचिदित्याहृतः ॥ केचित्तु चन्द्रभागो नाम पर्वतः । ततः प्रभव-
 तीत्यणि । चान्द्रभागी चान्द्रभागा^{१५} नदी । चान्द्रभाग्यन्त्येत्युदाह-

१ ओधी । ओघा ॥ C , cf Pān iv.
1, 43

२ स्नेहभृष्टा किल तण्डुला । A , स्नेह-
 पृष्टा किल तण्डुला C , स्नेहभृष्टा. ° F

३ Raghuv 9, 56

४ धिपणाख्या D

५ ? दीर्घाङ्गी । दीर्घाङ्गा । दीर्घाहा
 शरत् B C , दीर्घाङ्गी । दीर्घाहा ।
 दीर्घाहा वर्षा । D , सरत् A , शरत् ।
 प्रावृत् F

६ नपुंसकत्वात् B C F

७ चन्द्रभागा F

८ P iv 1, 15, B C F om डी

९ Thus Kās V iv 1, 45

१० Om C

११ नदी चन्द्रभागेति D

१२ °द्वय ॥ वामनाचार्यस्य पा° C

१३ Om B , F om from चन्द्रभागा
 काचित्.

१४ चन्द्रभागो C

१५ ततः प्रभवतीत्यणि चन्द्रभागी चां-
 द्रभागा A

रन्ति^१ ॥ भोजसु चान्द्रभागादनद्यामिति^२ सूत्रं यपाठ ॥ * ॥ त्वर्थशू-
न्यादिकारतः । त्वरुणाविति क्तिप्रत्ययो भावाकर्त्तव्यविहितस्तदनस्तद-
र्थप्रत्ययान्तो वा यो न भवति^३ । ततोऽनेन ङी विकल्पितः । अशनिः ।
अशनो ॥ शक्तिः । शक्ती । शस्त्रम्^४ ॥ आत्मंभरिः । आत्मंभरी ॥ त्वर्थ-
शून्यादिति किम् । शक्तिः सामर्थ्यम् ॥ कश्चिदस्मादपि ङी मन्यते ।
अहरणिः । कां लं कारिमकार्पीः^५ ॥ ५२ ॥

चण्डः पद्धतिकल्याणपुराणकृपणध्वजाः^६ ।

विशालारालमूपा हन्वहूदारविशङ्कटाः^७ ॥ ५३ ॥

चण्डी । चण्डा । परुषा ।

सा किलाद्यासिता चण्डो भर्त्ता तत्सञ्चरती वरी^८ ॥

चण्डारालशब्दयोगैरादिलक्षणे ङीप्रत्यये मिद्धे वक्त्रादी^९ पाठः
संज्ञायां विकल्पार्थ इति शाकटायनः ॥ * ॥ पादयोर्हतिः^{१०} । पद्ध-
तिः । पद्धती । त्वर्थः पाठः ॥ * ॥ कल्याणी । कल्याणा कथा ॥ * ॥
पुराणी । पुराणा कथा ॥ * ॥ रूपणी । रूपणा नाम काचित् ॥ * ॥

१ चांद्रभागा इत्युदा० C

२ ? चांद्रभागादन्नद्यामिति A , चा-
न्द्रभागी द्युनद्यामिति C , चंद्रभागाद०
F The Kātantraparīkṣita remarks
चान्द्रभागादनद्याम् । अन्नधामर्थे चा-
न्द्रभागादीर्भवति । चन्द्रभागभवा चा-
न्द्रभागी द्युतिः ॥ अन्नद्यामिति किम् ।
चन्द्रभागनामगिरिः । तत्र भवतीत्यणि
चान्द्रभागा नदी ॥

३ भावाकर्त्तव्यं वि० B , भावाकर्त्तव्य-
वि० A ; त्वरुणाविति० भावात्कर्त्त-
व्यविहितस्तद० C , भावाकर्त्तव्यविहित० F ,
०प्रत्ययान्ति० B C , D corr ०तदीस्त-
दर्थप्रत्ययान्ता ङ्याटो न भवति

४ शक्ता । शस्त्र आ० C , शिक्तकरिः ।

शक्तकरी । वत्सा । D , शस्त्रं । शक्त-
करिः । शक्तकरी F

५ ङीप् मन्यते० C , मन्यते । साम-
र्थ्यात् । अहरणिः । कां लं० A , त्वर्थ०
कि । हतिः । इतिः । अहरणिः । कां
लं० D F , अहरतिः । B C .

६ चण्डपद्धति० B C .

७ ०विसंकटाः F

८ Raghva 12, 5

९ शोणादी F , Śākatāyana appa-
rently begins this gāna with चण्ड

१० पादयोर्हति A .

कान्यक्यायनी^१ ॥ * ॥ वार्च्यायणी^२ ॥ * ॥ मान्तव्यायनी ॥ * ॥ तान्त-
व्यायनी^३ ॥ * ॥ तानव्यायनी^४ ॥ * ॥ माङ्गव्यायणी ॥ * ॥ तारुच्या-
यणी^५ ॥ ५६ ॥

गुहलुः संशितः शङ्कुमनायीलिगुसम्भवः^६ ।

वतण्डः शकलो मङ्गलतुच्छृक्षजिगीषवः^७ ॥ ६० ॥

गोहलव्यायनी^८ ॥ * ॥ साशित्यायनी^९ ॥ * ॥ शाङ्गव्यायनी ॥ * ॥
मानाव्यायनी ॥ * ॥ लैगव्यायनी^{१०} ॥ * ॥ साम्बव्यायनी^{११} ॥ * ॥ अनाङ्गि-
रसी तु वातण्ड्यायनी^{१२} । शिवादिपाठाद् वातण्डो । आङ्गिरसी तु
वतण्डो^{१३} । अस्त्रीयपाककर्णपर्णपुष्पफलमूलवालान्ताज्जातेरित्यनेन^{१४}
डोप्रत्ययः ॥ * ॥ शाकव्यायनी ॥ * ॥ माङ्गव्यायनी^{१५} ॥ * ॥ लातव्या-
यनी^{१६} ॥ * ॥ आर्च्यायणी । रौच्यायणीत्यन्यः^{१७} ॥ * ॥ जैगीषव्याय-
णी ॥ ६० ॥ इति लोहितादिः ॥

१ कांथव्यायनी A D , काथक्याय
नी C

२ वार्षायणी D , वाच्ययिणी B

३ Om A , तांतयायनी B

४ तानव्यायनी B , om F , *मा-
व्यायणी D

५ तारुच्यायणी B C F

६ शङ्कुमनायी E and corr D , संकु
मनायी लिगुसंबध । A , *संबवा. B
C , सवच D , संचच E , लिगुसंबध F

७ वतण्ड सकलो B , मङ्गलतु E ,
मङ्गलतु F , *लनु D , चक्षुजिगी
षव A

८ गोहलव्यायनी A D

९ शाशित्यायनी A . सासित्यायनी
B C

१० शांकव्यायनी लैगव्यायनी B , लै

गव्यायनी F , मानाव्यायनी C ,
मानाव्यायनी D

११ सांबव्यायनी A B C D , Kās V
MS I O 2440 has शवु (not शङ्कु)

१२ अनाङ्गिरसा B , वाडड्यायनी
C , for शिवादि see sl 212

१३ आङ्गिरसान्तु C , वतुडो B

१४ (अ obliterated) स्त्रीपाक D , cf
P iv 1, 63-4

१५ माङ्गव्यायनी B , मांत्वव्यायनी
A , D corr मान्यव्यायनी

१६ लातव्यायनी B , D corr ला-
नव्यायनी , लातव्यायनी F

१७ Thus D F , आर्च्यायनी । त्यन्य ।
A , आर्चायणी रौच्यायणी रौचाय
णीत्यन B , आर्चायणी । रौचायणी ।

रौचायणीत्यन C

यच्छब्दो मेनका चात्र दण्डकापिप्पकेटकाः ।

रेवका धारका चैव द्वारकादेवकैरकाः^१ ॥ ६१ ॥

यदादय एडकान्ताः ख्यातो ऽयदाम्^२ इत्यनेनाकारखेल यत्प्राप्तं
यदादिपर्युदामात् तद्भाजो न भवन्ति ॥ यका ॥ • ॥ मनिपचिमचां
नाम्नोत्यनेनाकारम्येत्ने^३ । मेनका । अक्षराः ॥ • ॥ दण्डका । अरण्यम् ॥

वर्षाणि तिष्ठतु चतुर्दश दण्डकायाम्^४ ॥

प्राप्तानि दुःखान्यपि दण्डकेषु मंचिन्यमानानि सुखीवभूवुः ॥

इति रघुकाव्ये चिन्यम्^५ ॥ • ॥ पिप्पका ॥ • ॥ इत्यते काम्यते प्रामादा-
दिषु या मा । इटका मृद्विकारः ॥ • ॥ रेवा नदी । ततः मंजाया के ।
कुम्भादी वा । रेवका ॥ • ॥ धारयतीति धारका ॥ • ॥ द्वारप्रकारा ।
द्वारका नगरी^६ ॥ यथा धमंजयस्य ।

चनत्पताकामुद्भूतोरणा तावविचिताम् ।

द्वारका गोपुरद्वारैः किष्किन्धनगरीमिव^७ ॥

देवका । अक्षराः ॥ • ॥ एरका । उदकवृणजातिः ॥ ६२ ॥

द्विपका ध्रुवका चरका तत्सेवकया करकाचटके स्तः^८ ।

अवकालहके अलका स्यात् कन्यकया ध्रुवकीडकया च^९ ॥ ६३ ॥

द्विपतीति द्विपका । आयुधम् ॥ अथवा । अज्ञाता द्विपा । द्विप-

१ रेवका द्वारका पिव द्वारकादेव*
A : *द्वारकादेव* I.

२ एडकांताख्यातोयदाम् A D ;
ताख्यातोय ; परकांताख्यातोय*
B ; परकाख्यातोय* C ; cf P III
3, 41 12.

३ मनिपचिमचा ॥ I ; मेनोति प
द्विपदी* I ; मनिपचिमचा नास्तीति*
D ; cf B. A. 1. 131 ; 1. 4 5 37

४ Anaghar (Calc. & 1782 p. 110)
4 02.

५ Itaghar II 23
६ द्वारका नदी नगरी B. C.

७ द्वारकागपुर* A B (original
D ; किष्किंधानम्* I ; किष्किंधन*
II D

८ द्विपकाध्रुवकाचटका मेव* I.
९ अवकालहके *ध्रुवदि* I.

योधैर्योधानि हन्यन्ते क्रोधान्धैः सिन्धुरैर्गजाः ।

न गण्यते स्वपचो ऽपि धिक् क्रोधमममञ्जसम् ॥

श्रीषधो भेषजम् ॥ * ॥ स्यानम् । आधारः ॥ * ॥ शूर्प^१ मानविशेषः ॥ * ॥

निधनो मृत्युः ॥ * ॥ शयनः शय्या ॥ * ॥ द्वीपम् । अन्तरीपः ॥ * ॥ पुच्छं

लाङ्गूलम्^२ ॥ * ॥ आयुधो हेतिः ॥ * ॥ यूथः पशुसमूहः । द्वयोर्दूथयोः

समाहार इति विग्रहे द्वियूथमित्यपि शाकटायनः ॥ * ॥ गूथो विष्टा ॥ * ॥

कुण्ठं शवः ॥ * ॥ कुं तपति सूर्यो ऽत्रेति कुतपः आद्धकालः । यत्सृतिः ।

दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करः^३ ।

स कालः कुतपो यत्र पितृभ्यो दत्तमक्षयम् ॥

यदा ह्यगरोममयो वस्त्रविशेषः ॥ * ॥ चेमः । कुशलम् ॥ * ॥ वर्णम् ।

अचरम् । शुक्लादिद्विजादिश्रुतिवाचो तु पुंलिङ्गः^४ ॥ * ॥ आसनः यी-

ठम् ॥ आवृत्त्या । अमनं^५ वृत्तविशेषः ॥ * ॥ ह्यत्त आतपत्रम् ॥ * ॥

आकाशो नभः ॥ * ॥ प्रतिगरः । कङ्कणं वाहिनोजघनं च^६ ॥ * ॥

मुखो वदनम् ॥ * ॥ अष्टसु लोहेषु पदं प्रतिष्ठा ऽस्येति रुझायामष्ट^७

इत्यनेनात्वे । अष्टौ पदान्यत्र । अष्टापद शारीफलम्^८ । अष्टापदः

सुवर्णम् ॥ * ॥ अरण्यः । अटवी ॥ * ॥ वर्षं वृष्टिः संवत्सरश्च । यथा ।

पुष्पवर्षं इव मौक्तिकवर्षः^९ ॥ ६६ ॥

१ शूर्पं all MSs

२ पुच्छं भांडं लाङ्गूलं F

३ *भास्करे A B C F ; Sublakalp

or कुतपः reads *रः । स कालः कुतपो

शेषः पितृणामममपयम् ॥ इति शाता-

तप । cf Schol on Hem Abh 141

Acc to Prof Roth, not in N1t in Cal-

Smritis. The Mahasajratam has *रः ।

स कालः कुतपो शेषः पितृणां दत्तमक्ष-

यम् ॥ मत्* पु* The Matsyap. acc to

Prof Haas, has । तपःपटमो मुक्तो यं

स कालः कुतपः कुतपः ॥ मथ्याङ्गे सर्वदा
यथाअन्दीभवति भास्करः ।

४ शुक्लादिद्विजातिश्रुति* B C F

५ अयुत्या* B ; आमनं F

६ प्रतिगरः* D . *कण्ठं । वाहिनी
जघनं च ।

७ Cf 129 st 3, 125

८ शारीफलं A ; शारीफलं ॥ ; शारि-
रीरफलं C ; शारीफलं F.

९ D has only वर्षं संवत्सरः ; cf st 1
10 74; पुष्पवृष्टिरिव मौक्तिकवृष्टिः eds.

कमण्डलुर्मण्डपकुट्टिमार्वुदा-

ऽवतंसपाराः शतमानचन्दनौ १ ।

समानयूपौ दृढमूपिकौदना २

दिनं विमानं च वितानलोहितौ ॥ ६७ ॥

कमण्डलुः करकं कुण्डिका च^३ ॥ * ॥ मण्डपं जनाश्रयः ॥ * ॥ कुट्टेन
निर्वृत्तः । घणवभावादिम^४ इत्यनेन । दमप्रत्यये । कुट्टिमो बद्धभू-
मिकम्^५ ॥ * ॥ अर्बुदो दशकोटिरचजो व्याधिय^६ । पर्वते तु पुलिङ्गः
॥ * ॥ अवतंसं शेखरम्^७ ॥ * ॥ पारः परतीरम् ॥ * ॥ शतं मानाना-
मस्य^८ । शतमानो भूभागविशेषः ॥ यदा । शतमानं रूप्यपलम् ॥
यत्स्रतिः^९ ।

दे कृष्णले रूप्यमापो धरणं षोडशैव ते ।

शतमानं तु दशभिर्धरणैः पलमेव च ॥ * ॥

चन्दनो मलयजम् ॥ * ॥ समान सट्टशम् ॥ * ॥ यूपो मुद्गनिर्यामः ॥ * ॥
दृढोऽविनष्टम् ॥ * ॥ मूपिकम्^{१०} । आखुः ॥ * ॥ उद्यते मिश्र्यते व्यञ्ज-
नैरिति । ओदनम्^{११} ॥ * ॥ दिनो वासरः ॥ * ॥ विमानो देवतायानं
सप्तभूमिकगृह च^{१२} ॥ * ॥ वितानो याग उलोचो विस्तारश्च । तुच्छवा-
चो तु त्रिलिङ्गः ॥ * ॥ लोहितः शोणितम् । गुणवचनम् वाच्यलिङ्गः ।
लोहितो गौः । लोहिता शाटी । लोहित वस्त्रम् ॥ ६७ ॥

१ अवतंसपारा * I , शतमानं चंद
नी ॥

२ समानयूपो A ; *मूपिकौदना I

३ कुट्टिका च B , कुट्टिका च C.

४ The A (? घणव्), *घणवभावा*

B , घणवभावा* C ; घणवभावादिम

B ; घणवभावादिम I , cf P iv 4, 20 ॥

५ *भूमिका D

६ *कोटि वचसो व्याधिय D

७ शेखरं B F

८ शत मानसस्य D F

९ 14jn I 363-4

१० मूपिकं F

११ उद्यते मश्र्यते पश्र्यते इत्योदनं D

१२ देवयानं I , *कं गृहं च B C. F

मंपिण्डिताङ्गावयवा उदीयुः पद्मा नवाः कण्टकितोर्ध्वदण्डाः^१ ।

अन्तर्जलावामविष्टद्वशीतत्रस्ता वमन्तातपकाम्ययेव^२ ॥

आपाढम् । प्रतिनां दण्डं मासय ॥ * ॥ कपित्यो वृचविशेषः ॥ * ॥

पष्टिकं प्रोहिभेदः ॥ * ॥ कुलोऽभिजनो गृहं च ॥ * ॥ अभोजः कम-

लम् ॥ * ॥ वाजं पिच्छम्^३ ॥ * ॥ अमृतम् । मलिलं^४ सुधा मोक्षो ह्यं

च ॥ * ॥ म्यूलं दृढः ॥ * ॥ द्यूतो दुरोदरम् ॥ * ॥ खलीनं कविकम् ।

खलिनेति^५ शाकटायनः ॥ * ॥ लोहोऽयःप्रभृतिद्रव्यविशेषः ॥ * ॥

कवचः संनाहः ॥ * ॥ अशोकं तरुविशेषः ॥ * ॥ चयं गृहम् ॥ * ॥ अनेकपं

हस्ती ॥ * ॥ गह्वं कम्बुः । निधिललाटाम्बिवचनस्तु पुंलिङ्ग एव ॥ * ॥

तण्डकम् । छन्दोगयोग्यो ब्राह्मणो ग्रन्थविशेषः^६ परिष्कारो दण्डको

वा ॥ * ॥ धर्मोऽदृष्टार्थवाची^७ । तत्साधनवाची तु नपुंसकलिङ्गः^८ । ता-

नि धर्माणि प्रथमान्यासन्^९ ॥ अमरमिंहस्तु धर्ममस्त्रियामिति^{१०} पठन्

सामान्येनाह । धर्माः पुण्यमन्यांयस्वभावाचारमोमपा इति च^{११} ॥ * ॥

चर्मोऽजिनम् ॥ * ॥ रजतो रूप्यं श्रेतं च ॥ * ॥ खेहं मौहदम् ॥ * ॥

अग्नि खड्गः ॥ * ॥ हंसं मितच्छदः ॥ * ॥ अपरोऽपरमन्यत् ॥ * ॥ सारो

१ कंटकितोर्ध्वदण्डाः A

२ अंतर्जला वा । सविबुद्धशीतव आ-
तप* A.; *काम्ययेव C F, अतश्चाला-
यातवमद्वशीतपस्ता वंसानातप* D

३ पिच्छं B; पिष्टं D

४ शनिलं B C D; मलिला A

५ पानितेति A.

६ 'C' एव 'श्रीमद्' कवचः संनाह* ;
*परिष्कारो B C D

७ धर्मो दृष्टार्थवाची B C.

८ तत्साधनवाची च पुंलिङ्गः । A D

९ ॥१८५ I 161, 43; V. 5 31, 16.

१० A. K 1, 1, 4, 2; धारणाधर्मः ।

यागाद्वै नपुंसकम् । तानि धर्माणि प्रथ-
मान्यासन् ॥ फले तु पुमान् । एष धर्मः
सनातनः । इति विशेषोऽस्य भेदः । भो-
कधर्मो नाद्यधर्मोति पारिभाषिको ध-
र्मोऽशब्दोऽप्यस्ति । Kshir

११ A K 3, 4, 141, पुण्यं । यागाद्य-
हिंसा वा । यमो धर्मराजः । धर्मस्तु
ममिवत् इत्याये च । धर्मोऽधिकारिय इ
सभावे यथा क्रूरधर्मो । आचारे यथा
धर्मशास्त्रम् । मोमये यथा । एष धर्मः
सनातनः । युधिष्ठिरपितापि तावदेव ॥
धर्मसाधने यागादी च स्त्रीवे । यच्छ्रुति ।
तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । Kshir

कान्तारो महारण्यं दुर्गपथश्च ॥ * ॥ राष्ट्रम् । जनपद उपद्रवश्च ।
 पराद्राष्ट्रभयम्^१ ॥ * ॥ पटहं डिण्डिमः ॥ * ॥ गृहो वासः । गृहाः
 पुषि च भूस्त्र्येवेति कश्चित्^२ ॥ * ॥ कं शिरः पाटयति प्रविशताम् ।
 जपादित्वात् । कवाटो द्वारपिधानम्^३ ॥ * ॥ कुक्कुटं ताम्रचूडः । अम-
 रसिंहस्तु कुक्कुटः पुखेवेत्याह^४ ॥ * ॥ आर्द्रः शृङ्गवेरम् ॥ * ॥ धामा
 गृहं तेजश्च ॥ ७१ ॥

पद्माषाढकपितृषष्टिककुलान्यम्भोजवाजामृताः^५

स्थूलद्यूतखलीनलोहकवचाशोकक्षयानेकपाः ।

शङ्खस्तराडकधर्मचर्मरजतत्नेहासिहंसापराः

सारः सैन्यवमध्यमाध्वरधनुर्मानस्तनस्थाणवः ॥ ७२ ॥

पद्मो जलजम् । निधिवचनस्तु पुलिङ्ग एव । यथा श्रीहर्षस्य ।

अच्छिन्नामृतविन्दुवृष्टिसदृशी प्रीति दधत्या दृशां^६

याताया विगलत्पयोधरपटाद्गृह्यतां कामपि ।

अस्याद्यन्द्रमसस्तनोरिव करस्पर्शास्वदत्त गता

यन्नेते^७ मुकुलीभवन्ति सप्तमा पद्मास्तदेवाहुतम् ॥

यथा वा कुमारिलस्य^८ ।

१ परराष्ट्रं भयं C

२ Vlz, Amaras 2, 2, 5

३ क शिरः पाटयति प्रविशतां क-
 वाटो द्वारपट्ट । जपादित्वात्त्वं Kshlr
 on A k 2, 2, 17—Vardh does not
 give the *japds* in this work

४ A k 2, 5, 17

५ पद्मपाटक* E., पद्मापातकपि*
 कपिच्छपष्टि A

६ Priyadarshik& (Calc S 1931) 2 7

दधत्या for दधत्या ed, दृशा यताया*
 A, दृशो या* F, दृशो यो विग* B,
 दृशो या विगलन्* C, दृशोयांताया
 विगलनसत्पयो* D, पयोधरपट्ट-
 व्यतां* MSS

७ मिते यमु* ed Calc, यन्नेते B;
 यन्नेते C; यन्नेते D, *मुकुलीभ* A,
 मुकुलीभ* D

८ कुमारिलस्य C.

राजदन्तः । प्रमुखदृश्यदन्तद्वयम् । अत्र पृथीत्यनेन^१ । यदा तु राजा
च दन्ताच्चेति समासान्तरं^२ तदा न नियमः ॥ * ॥ पूर्वमुत्तम्^३ आता-
नवितानीकृतं पश्चादर्पितम् । अर्पितोत्तम् । यथा ।

ज्योत्स्नापटे तुहिनदीधितिनार्पितोते^४

द्यौरास नग्नमुषितेव हतेऽरुणेन^५ ।

व्योमोपगढमिव भानुमरीचिसख्यं^६

विकृन्तपक्कफलिनीफलवच्च बभ्रे ॥^७

पूर्वं पक्वं पश्चादवक्लिन्नम् आर्द्रम् । अवक्लिन्नपक्वम् ।^८ अनयोरेकादि-
सूत्रेण ॥ * ॥ शतात्परे । परःशताः । यथा ।

स जवेन पतन्परःशतानां पततां व्रात द्वारवं वितेने^९ ।

पृषोदरादित्वात्मकारागमः । अत्र पञ्चमीसूत्रेण^{१०} ॥ * ॥ ना चासौ
वरय्य । नृवरः । प्रधानपुरुषः ॥ * ॥ वनस्याये । अघेवणम् । अत एव
पाठात्सप्तम्या अलुक् । अभावस्याव्ययीभावत्वात् ।

वज्रधा भिन्नमर्माणो^{११} भीमाः खरणसादयः ।

अघेवणं वर्तमाने प्रतीच्यां चन्द्रमण्डले ॥

वनस्यायम् अघेवणमित्येके^{१२} । निपातनाण्वलम् । अत्र पृथीसूत्रेण ॥ * ॥

पूर्वं लुञ्चितम् अपनीतं पश्चाद्भृष्टं पक्वम् । भृष्टलुञ्चितम् । यथा ।

१ Cf Pap li 2, 8

२ यथा तु राजदन्तायेति^१ A , *स
मासान्तरं C

३ पूर्वमुत्तं F

४ दीधिनार्पितोते F

५ हतेऽरुणेन A B C

६ शख्यं A D F ; मस्यविकृन्तम् * C .

D om from the beginning of sloka 77

10 व्योमोपगढमिव

७ *फलवधुपूर्वम्* C ; पलिनीफल-
वद्य बभौ D

८ A D sdi विकृन्तम्.—For एका-
दिसूत्रेण cf Pap li 1, 4J

९ Kirt 13, 20

१० Cf Pap li 1, 37-9

११ *अघेवणं वर्तमाने* all MSS, *वर्तमानं* D

यद्गृह्यलुञ्जितशशेव शशाङ्कपात्री^१ ॥ * ॥

पूर्ववासित भावितं पञ्चाक्षिप्तं दिग्धं लिप्तवासितं । अनयोरेकादिसूत्रेण ।
यथा । यक्षिप्तवासितमिव द्युमदोऽज्जवातैः ॥ ७८ ॥

उत्तगाढकुरुश्रेष्ठौ सिक्तसंमृष्टसंयुतौ^२ ।

उत्तमर्णाधमर्णौ च परःसहस्र इत्यपि ॥ ७९ ॥

पूर्व गाढम् अवलोडितं पञ्चादुप्तम् उत्तगाढम् । अत्रैकादिसूत्रेण ।
यथा । व्योमोत्तगाढमिव भानुमरीचिसस्यम्^३ ॥ * ॥

कुरुयामौ श्रेष्ठश्च । कुरुश्रेष्ठः ॥ * ॥ पूर्व संमृष्टं पञ्चाक्षिक्तम् । सिक्त-
संमृष्टम्^४ ॥ सिक्तसंमृष्टमित्यन्ये^५ ॥ अत्रैकादिसूत्रेण । यथा ।

यत्सिक्तसंमृष्टमसृष्टेव नभोऽङ्गणश्रीः^६ ॥

सृष्टेण उत्तमः । उत्तमर्णः ॥ सृष्टेऽधमः । अधमर्णः । अत्र सप्तमी
शौण्डैरित्यनेन^७ ॥ * ॥ सहस्रात्परे । परःसहस्राः । अत्र पञ्चमीत्य-
नेन ॥ शतसहस्रावित्युपलक्षणम् । तेन

परोरजोभिः खगुणैरगाधः सगाधिपुत्रोऽपि गृहानुपैति^८ ।
इत्यपि सिद्धं भवति । पृषोदरादावप्येतद्गृह्यम्^९ ॥ ७९ ॥

कुवेरकेशवौ अद्घातपसी विष्णुवासवौ ।

सोमरुद्रौ शिरोजानु चित्रास्वाती शिरोविजु^{१०} ॥ ८० ॥

१ यक्षिप्तवासितमिव द्वित्यदोज्जवा
तेर्यक्षिक्तसंमृष्टमसृष्टेव नभोगणश्रीः । यद्गु-
ह्यलुञ्जितशशेव शशाङ्कपात्री तत्प्रातरा-
सभके । दिवघालसूर्य । D

२ Thus D I ; सिक्तसंमृष्टसंयुतौ
A B C F.

३ * गृह्यं A D, C om from पूर्व
गाढे to कुरुश्रेष्ठ

४ पूर्व संमृष्टं सिक्तसंमृष्ट MSS

५ * संमृष्टमित्यन्ये C, । संमृष्टं F.

६ नभोगणश्री A, । गण श्री. B

७ Page ii. 1, 40

८ Anarghar (Calc. S 1782) 1, 21.

९ एतत्सिद्धं द्रष्टव्यं F, cf. p. 145 G

१० * चित्रास्वाती F, शिरोविजु B
C F, शिरोविजुः A, शिरोविज्ज. D

जित्याविपूयविनीया. । विपूयविनीयजित्याः ॥ देवापिशन्तनू । शन्तनु-
देवापी इत्यादयोऽपि भवन्ति ॥ ८८ ॥ इति राजदन्तादि ॥

कडारः पिङ्गलो गौरो भिक्षुकः खलतिस्तनुः ।

शौराडः कुण्डो वृकः खञ्जो वठरो गडुलस्तथा^१ ॥ ८९ ॥

कडारादयः शब्दाः कडाराः कर्मधारये वेत्यनेन पूर्व वा निप-
तन्ति । कडारजैमिनिः । जैमिनिकडार.^२ ॥ * ॥ पिङ्गलमाण्डव्य ।
माण्डव्यपिङ्गलः^३ ॥ * ॥ गौरगोतम^४ । गोतमगौरः^४ ॥ * ॥ भिक्षुक-
दाचिः । दाचिभिक्षुकः ॥ * ॥ खलतिखारपायणः । खारपायणख-
लतिः ॥ * ॥ तनुवृणविन्दुः । वृणविन्दुतनुः । तनुशब्दः छशवाची^५ ॥ * ॥
शौण्डलिगु^६ । लिगुशौण्ड.^६ ॥ * ॥ कुण्डमाण्डि. । माण्डिकुण्डः^७ ॥ * ॥
वृकशाण्डिल्यः । शाण्डिल्यवृकः ॥ * ॥ खञ्जवात्स्य^८ । वात्स्यखञ्ज.^८ ॥ * ॥
वठरच्छान्दसः । चान्दसवठर.^९ ॥ * ॥ गडुलगालव. । गालवग-
डुल^९ ॥ ८९ ॥

वृद्धखोडाविमौ काणः कूटखेलौ च कीर्तिता ।

आहिताग्निगतार्थोढभार्यपीतघृतप्रियाः ॥ ९० ॥

वृद्धमनुः । मनुवृद्धः ॥ * ॥ खोडकहोडः । कहोडखोडः ॥ * ॥
काणद्रोणः । द्रोणकाणः ॥ * ॥ कूटदाचिः । दाचिकूटः ॥ * ॥ खेल-

१ खंडो वठरो^० C, वठरोडुलल
का A, वठरो^० F

२ कडारजैमिनि । जैमिनिकडार (मि
मनि क^० A) A B D

३ पिङ्गलमाण्डव्य । माण्डव्यपिङ्गल F

४ गौरगोतम । गोतमगौर D F

५ छशाऽर्थवाची F

६ लिगुर्गांड D ; गांडलिगु । लि
गुर्गांड F

७ कुण्डमाण्डि । माण्डिकुण्ड A

८ खंडवात्स्य । *खंड । C

९ वठर^० चान्दस^० A ; वठर^० व
ठर F ; ववर^० । *ववट । D

शाण्डिल्यः । शाण्डिल्यखेलः ॥ * ॥ एतेषां गुणवचनत्वात्पत्रे परत्वार्य
वचनम् ॥ * ॥ इति कडारादिः ॥

एते शब्दा वङ्गब्रीहौ प्राप्तपूर्वनिपाताः सन्तो^१ वाहिताग्न्यादावि-
त्यनेन पूर्वपदत्वभाजो वा भवन्ति ॥ आहितोऽग्निर्येन स आहिताग्निः ।
अग्न्याहितः । यथा च भट्टिकाये ।

अग्न्याहितजनप्रकृते विजिगीषापराङ्मुखे ।

कस्माद्वा नीतितीक्ष्णस्य संरम्भस्तव तापसे^२ ॥

यथा वा । प्रतिशरणमशीर्णज्योतिरग्न्याहितानां

विधिविहितविरिञ्चैः^३ सामिधेनोरधीत्य ।

कृतगुरुदुरितौघध्वंसमध्वर्युवर्धैर्

ऊतमयमुपलोढे साधु सांनाय्यमग्निः^४ ॥

गतोऽर्थो यस्यासौ गतार्थः । अर्थगतः ॥ * ॥ ऊढा भार्या येन ।
ऊढभार्यः । भार्योढः ॥ * ॥ पीतं घृतं येन । पीतघृतः । घृतपीतः ॥ * ॥
प्रियशब्दस्य केवलस्येहोपदेशादुत्तरपदमनियतम् । तेन प्रियगुडः ।
गुडप्रियः ॥ प्रियविश्वः । विश्वप्रियः ॥ प्रियद्विः । द्विप्रियः ॥ एतेन चा-
हिताग्न्यादयो गणाधीता एव याच्ना नाधिकप्रयोगाः^५ । तेनाहित-
वसुरित्यादौ यथाप्राप्त स्यान्न विकल्पः ॥ ६० ॥

जाताहन्तः सपुत्रोऽथ तैलं मद्यं च पीततः ।

गङ्गादेः सप्तमी क्तान्तं जातिकालसुखादितः ॥ ९१ ॥

१ सतो A D , संति C , cf P 11
2, 37

२ Bhatt D III, *नीतीतिशब्द* D ,
नीतिनिष्पत्त्ये ed 1828, B C F om
from भट्टिकाये to यथा वा

३ Srup 4, 41, *विरिञ्चै A , वि-
रिञ्चै D

४ B. C F om from कृतगुड*

५ एतेन वाहि* B C , नाधिकप्र-
योगा C

जित्याविपूयविनीया । विपूयविनीयजित्या ॥ देवापिशन्तनु । शन्तनु-
देवापी इत्यादयो ऽपि भवन्ति ॥ ८८ ॥ इति राजदन्तादि ॥

कडार' पिङ्गलो गौरो भिक्षुक खलतिस्तनु' ।

शौण्डः कुण्डो वृक खञ्जो वठरो गडुलस्तथा^१ ॥ ८९ ॥

कडारादय शब्दा कडारा कर्मधारये वेत्यनेन पूर्व वा निय-
तन्ति । कडारजैमिनि । जैमिनिकडार^२ ॥ * ॥ पिङ्गलमाण्डव्य ।
माण्डव्यपिङ्गल^३ ॥ * ॥ गौरगोतम । गोतमगौर^४ ॥ * ॥ भिक्षु-
दाचि । दाचिभिक्षुक ॥ * ॥ खलतिखारपायण । खारपायणख-
लति ॥ * ॥ तनुदणविन्दु । दणविन्दुतनु । तनुशब्द छशवाची^५ ॥ * ॥
शौण्डलिगु । लिगुशौण्ड^६ ॥ * ॥ कुण्डमाण्डि । माण्डिकुण्ड^७ ॥ * ॥
वृकशाण्डिल्य । शाण्डिल्यवृक ॥ * ॥ खञ्जवात्स्य । वात्स्यखञ्ज^८ ॥ * ॥
वठरच्छान्दस । छान्दसवठर^९ ॥ * ॥ गडुलगालव । गालवग-
डुल ॥ ८९ ॥

वृद्धखोडाविमौ काण' कूटखेलौ च कीर्तितौ ।

आहितापिगतार्थोढभार्यपीतघृतप्रिया ॥ ९० ॥

वृद्धमनु । मनुवृद्ध ॥ * ॥ खोडकहोड । कहोडखोड ॥ * ॥
काणद्रोण । द्रोणकाण ॥ * ॥ कूटदाचि । दाचिकूट ॥ * ॥ खेल-

१ खंडो वठरो^० C वठरोदुलस
था A वठरो^० F

२ कडारजैमिनि । जैमिनिकडार (जै-
मिनि क^० A) \ B D

३ पिङ्गलमाण्डव्य । माण्डव्यपिङ्गल F

४ गौरगोतम । गोतमगौर D I

५ छशवात्स्य F

६ लिगुशाड D शौण्डलिगु । लि-
गुशौण्ड F

७ कुण्डमाण्डि । माण्डिकुण्ड A

८ खंडवात्स्य । *खंड । C

९ वठर' छान्दस^० \ वठर^० स

ठर F ; ववर^० । *ववट । D

शाष्टिन्ध्रः । शाष्टिन्ध्रखेलः ॥ * ॥ एतेषां गुणवचनत्वात्पक्षे परत्वार्थ
वचनम् ॥ * ॥ इति कडारादिः ॥

एते शब्दा वङ्गप्रोक्षी प्राप्तपूर्वनिपाताः मन्तो^१ वाहिताग्यादावि-
त्यनेन पूर्वपदत्वभाजो वा भवन्ति ॥ आहितोऽग्नियेन स आहिताग्निः ।
अग्न्याहितः । यथा च भट्टिकाये ।

अग्न्याहितजनप्रज्ञे विजिगीषापराम्भुखे ।

कस्मादा नीतितीक्ष्णस्य संरम्भस्तव तापमे^२ ॥

यथा वा । प्रतिशरणमशीर्षज्योतिरग्न्याहितानां

विधिविहितविरिद्यैः^३ मामिधेनोरधीत्य ।

कृतगुरुदुरितौघध्वंसमध्वर्युर्वर्यैर्

ऊतमयमुपलोढे माधु संनाय्यमग्निः^४ ॥

गतोऽर्घी यस्यामौ गतार्थः । अर्घगतः ॥ * ॥ ऊढा भार्या येन ।

ऊढभार्यः । भार्याढः ॥ * ॥ पीत घृत येन । पीतघृतः । घृतपीतः ॥ * ॥

प्रियशब्दस्य केवलस्येहोपदेशादुत्तरपदमनियतम् । तेन प्रियगुडः ।

गुडप्रियः ॥ प्रियविश्वः । विश्वप्रियः ॥ प्रियदिः । द्विप्रियः ॥ एतेन चा-

हितान्यादयो गणाधीता एव याच्ना नाधिकप्रयोगाः^५ । तेनाहित-

वसुरित्यादौ यथाप्राप्त स्यात् विकल्पः ॥ ६० ॥

जाताहन्तः सपुत्रोऽथ तैलं मद्यं च पीततः ।

गद्वादेः सप्तमी क्तान्तं जातिकालमुखादितः ॥ ९१ ॥

१ मतो A D ; मति C ; cf P ॥
2, 37

२ III a 1 9 III ; *नीतीतिग्रन्थ* D ;
नीतिनिष्पन्न* e 1 1824 ; B C F om
from भट्टिकाये to यथा वा

३ 8 sup 4 41 ; *विरिधी. A ; वि
रिधी D

४ B C F om from कृतगुह*

५ एतेन वाहि* B C ; नाधिकप्र
योगा C

तप्रभृतीत्यादीनामपि क्रियाविशेषणवृत्तीनां व्युत्पत्तिरनेनैव द्रष्टव्या
॥ ८५ ॥ इति तिष्ठद्वादिः ॥

ऊरीभंशकलोररीगुलुगुधाधूसौस्वधाविःसजू-१

धूलीध्वंसकलोरुमीमसमसाविक्रीफलीमससाः ।

ताली संशकला फलू च शकला^२ स्वाहा वपदश्रौपटी

वेताली च यशूपलीगुलुगुलातालीवितालीश्रुदः^३ ॥ ८६ ॥

उसुभोत्यादिना^४ सूचेणोर्यादयः सुवन्ता भ्यादिना गृह सम-
सन्ते । स समासस्तत्पुरुषो भवति ॥ * ॥ ऊरीत्यङ्गीकारे विस्तारे च ।
ऊरीकृत्य । अङ्गीकृत्य विस्तारं कृत्वा वेत्यर्थः ॥ केचिद् अनुकरणविस्तार-
रघोरिति पठन्ति । अपरे भृशार्थशब्दप्रशंसासु^५ । यथा ।

तदूरीकृत्य कृतिभिर्वाचस्पत्यं प्रतायते^६ ॥ * ॥

भंशकलेति हिंसायाम् । भंशकलाकृत्य । हिंसित्वेत्यर्थः ॥ * ॥ उररी ।
ऊरीवन् ॥ * ॥ गुलुगुधेति षोडश्याम् । गुलुगुधाकृत्य^७ । षोडशिवि-
त्यर्थः । षोडश्यामित्यन्ते ॥ गुलुगुधेत्यन्ते^८ ॥ * ॥ धूसीति विस्तारे ।
धूसीकृत्य । विस्तार्येत्यर्थः ॥ धूसी कान्ताविति शाकटायनः । अपरे
धूसी काङ्गायाम्^९ । धूसीकृत्य । काङ्गां कृत्वेत्यर्थः ॥ * ॥ स्वधेति संप्र-
दाने । स्वधाकृत्य स्वधाशब्दोच्चारितमग्न्यादिकर्म^{१०} कृत्वा गत इत्यर्थः ॥

१ ऊरीभंस० A ; * गुलुगुधा० F.

२ ताली संशकला A B C E F ;

* संशकला० D ; * संशकला MBS

३ * आवालीविताली० B C F, * आ-

तालीविताली० A ; * श्रुद० A D E F.

४ ? उक्तेति० A ; दफ्फोत्वादिना D,
ऊर्यादिना C

५ भृशार्थशब्द० B, भृशारशब्द०

C, भृशार्थप्रशंसासु D

६ 51. 2. 30; वितायते A ; विधी-

यते D, D has the whole stanza.

७ गुलुगुधेति० गुलुगुधाकृत्य० F.

८ ? Thus B, गुलुगुधेत्यन्तः A ; गुलु-
गुधेत्यन्ते C ; om D I

९ B C om. धूसी काङ्गायां.

१० स्वधादिशब्दो० A. ; * आग्न्या-
दि० C.

द्विप्रितीत्योरित्यन्यः ॥ • ॥ एवं स्वाहावपट्त्रौपड्वीपटामर्यो द्रष्टव्यः ।
वपट् पूजायामित्यन्यः । एतेषां संप्रदानार्थत्वात्करोति नैव संबन्धः ॥ • ॥
आविम् । इति प्राकाशे । यथा ।

तेषामाविरभृद्ग्रा परिष्धानमुखत्रियाम्^१ ।

आविष्करोति । प्रकटयतीत्यर्थः । आविःशब्दस्यैव पाठात्पूजने^२ धा-
तोः प्रागेव निपातः । एवं च योऽयं प्रयोगः^३ ।

वारुणीमदविशङ्कमथाविसुक्षुपोऽभवदमाविव रागः ॥

इति । तथा । पृथुदर्विभृतस्ततः फणीन्द्रा
वियमाशीभिरनारतं वमन्तः ।

अभवन् युगपद्विलोमजिह्वा-

युगलीढोभयसृक्तभागमाविः^४ ॥

इति च मप्रमादज एव नास्त्वभ्युद्धारः^५ । आविरभवद्भागः । आविर-
भवन्फणीन्द्रा इति क्रियायोगस्य समोहितत्वात् ॥ • ॥ मजूरिति महार्ये ।
मजूःकृत्य । महितं माहित्येन वा कृत्वा गत इत्यर्थः । महार्यंतादयं
कृत्स्निभिर्युञ्जते । आविःशब्दस्य^६ प्राकाशार्थत्वात् ॥ • ॥ धूनीति वि-
दूरात्कुलोभावे^७ । धूनीकृत्य । विदूरात्कुलतां^८ कृत्वैत्यर्थः ॥ • ॥
ध्वंसकला । भ्रमकलावत् ॥ • ॥ उरुरो । ऊरीवत्^९ ॥ • ॥ ममममेति
ध्वंसकलावत् ॥ • ॥ विक्री फनी । इति विकारे । विंसायामिति वा-
गमः । विकारार्थत्वात् कृत्स्निभिर्युञ्जते । विक्रीकृत्य ॥ अपर आक्री
विक्रीति विचारे । विक्रीकृत्य विचार्यैत्यर्थः^{१०} ॥ फनीकृत्य ॥ • ॥ मग्नमे-
ति ममममायत । अपरे तु मग्नमा ममममेति दौ मंसूर्णमे मंवरणे

१ Rom. p. 22

२ मङ्गले ॥ ; मलं (.; मूषले (over ॥

३ एषविधो धं • D. ; p. 10, 12

४ p. 21, 22; A C D om. the first

५ इति च मप्रमाद • D. ; भाग्युद्धारः C.

६ आविःशब्दस्य ॥ C F

७ विदूर • A ॥ विदूर • C.

८ उरुरीवत् ॥ C ॥

९ ॥ om. from अपरे

द्याच्चिरित्यनेन^१ वा समस्यन्ते । स च तत्पुरुषमञ्जो भवति । साचा-
त्कृत्य । साचात् कृत्वा । असाचाद्भूतं साचात् कृत्वेत्यर्थः ॥ * ॥ बीजरुहेति
रुहिक्रियार्थः । बीजरुहाकरोति सेवकः ॥ शोभायामित्यन्ये ॥ * ॥ नम-
स्कृत्य ॥ * ॥ प्रसहने । इत्युत्साहे सामर्थ्ये^२ च । प्रसहनेकृत्य ॥ * ॥ चिन्ता ।
इति मानसे व्यापारे । चिन्ताकृत्य ॥ चित्तेति कश्चित् । स चाचित्ता
चित्ता कृत्वा । चित्ताकृत्य^३ । अव्ययत्वादसमामेऽपि विभक्त्यश्रवणम-
व्ययत्वं च स्वरदेराकृतिगणत्वादित्याह । एवमन्येष्वपि ॥ * ॥ आविष्कृत्य
॥ * ॥ रोचना । इति^४ अद्भौत्पादने प्रशंसायां च । रोचनाकृत्य ॥
लोचनेति दीप्तौ कश्चिदाह ॥ * ॥ बीजर्या । इति जरणक्रियार्थः ।
बीजर्याकृत्य धनस्य^५ गतः ॥ शोभार्थ इत्यन्ये ॥ * ॥ लवणमिति रुच्यर्थे ।
लवणकृत्य ॥ * ॥ सह । इति संवद्भ्यर्थः । सहकृत्य ॥ * ॥ प्रतपने । इति
तापार्थः । मिथ्याकृतां प्रतपनेकृत्य चितीशः^६ ॥ वितपन इत्यपि वा-
मनः^७ ॥ * ॥ भद्रा इत्यालोचनाप्रशंसामङ्गलेषु । अभद्राभद्राकरणं
पूर्वम् । भद्राकृत्य ॥ केचिद् अभद्रां भद्रां कृत्वेति विग्रहे विभक्तिमुच्चार-
यन्ति ॥ * ॥ अर्थेकृत्य श्लोकं पठति । सार्थकं कृत्वेत्यर्थः । यदा । अर्थे-
कृत्य वदति । सप्रयोजनं कृत्वा वदतीत्यर्थः । यथा क्लिप्तपक्ष^८ ।

साचात्कृतेऽथ लवणकृति दिङ्मुखानाम्^९

उष्णकृतोऽर्चिपि वशेकृदमाकृदास्ते^{१०} ।

१ साचादाबोच्चिरित्य^० A , सा-
चादाबो चिरित्य^० B , साचादाबो-
रित्य^० C F , साचादाबोः चिरित्य^०
D , cf P , 4, 74 V

२ सामर्थ्ये A , साहित्याद्यर्थे D

३ स चाचित्ता कृत्वा चित्त्य । A , स
वा चित्ता कृत्वा^० C , चित्ता कृत्वा
चित्ताकृत्य D

४ रोचने तु A

५ वनस्य A , वतस्य D

६ मिथ्याकृता^० A D , मिथ्याकृत^०
B F , मिथ्याकृतप्र^० C , *हर्यर्थ^० corr D .

७ इति वामन D

८ क्लिप्तपक्ष B , cf p ८०, note ६

९ साचात्कृत्याथ^० D

१० उष्णकृतोर्धिपि वतीकृद^० D ,

*विपिविशेकृदमा^० F

आस्याकृताः कृतनमस्कृतयोऽर्थमर्थे-१

कृत्य प्रती च नृपती च नृपस्य जग्मुः ॥

अग्नीकृत्य । अग्नी कृत्वा ।

अग्नीकृतामथ ऊतैरुदकं कृत्वा

आर्द्रकृते विद्यमाने कृति पद्मिनीनाम् २ ॥

अग्नाविति तैश्चण्डे शाकटायनः ॥ • ॥ अमा । इति रहःममवायसंयोग-
नामर्थेषु । अमाकृत्य ॥ • ॥ अद्भ्याकृत्य । यथा ।

गीतं कृदर्थिपि तटोमपराभुधेः सं-

मर्थाचिकीर्षति रवावुदयाद्रिगृहम् ३ ।

प्रादुम्भृता मिलितकीकयुगे मुहूर्तम्

अद्भ्याकृतेव विद्यता मरमि स्वल्पोम् ४ ॥

प्राजरुहा । इति रुहिक्रियार्थः । प्राजरुहाकृत्य पर्जन्यो निवृत्तः ५ ॥

गोभार्थ इत्यन्ये ॥ • ॥ उदकं कृत्य ॥ • ॥ विमहने । प्रमहनेवत् ॥ • ॥ मि-

थ्याकृत्य ६ ॥ • ॥ आर्द्रकृत्य ॥ आर्द्रं । इत्येकारान्तमपि कश्चित् । आर्द्र-

कृत्य ॥ • ॥ आस्या । इत्यादरे प्रतिज्ञायां च । आस्याकृत्य ॥ • ॥ प्रा-

जर्या । इति योजर्यावत् ७ ॥ प्राजुरा । इत्यपि शाकटायनः ८ ॥ • ॥

पिन्नाकृतायितहितोरिविकल्पनेकृत् ॥ शाकटायनस्तु विकल्पने ९ प्रकल्पने

१ आस्याकृता कृत० A ; आविष्कृताः कृत० D

२ उदकेरुदंशापादकृते । उदक-
कृत्वावर्षकृते । उदकं कृत्य
विद्यमाने । उदकं कृते वि० B ; उदंशा-
वर्षकृते ।

३ तटोमपराभुधिः ममर्थां वि-
धेति० C.

४ मुहूर्तमग्नाभंमटाकृतेव० C. मु

मूर्ध्निमग्नाकृतेव० A ; • कौकयुगेर्मुहूर्त-
मटाकृतेव विद्यता सरति म० F

५ पर्जन्यो० B ; पर्जन्या० C ; • कृत्य
निवृत्त० D

६ उदककृत्या उताराहनेभूय मिथ्या-
कृत्य० D

७ आर्द्रकृतेति० C

८ प्राजुरा० C ; D om. इति
९ विकल्पने A. C. F. ; C. F. om.
प्रकल्पने

वैरूप्ये । विकल्पने हिंसायाम् । प्रकल्पने^१ संताप इत्यन्ये । इत्याह ॥ * ॥
विहसनेकृत्य ॥ * ॥ शीतंकृत्य ॥ शीतमनादर इति शाकटायनः ॥ * ॥
वश । इत्यस्वातये । वशेकृत्य ॥ * ॥ प्रादुष्कृत्य ॥ * ॥

विकल्पनेप्रभृतीनामेजन्तत्वं^२ खवणंप्रभृतीनां मान्तत्वं च गणपाठ-
सामर्थ्यादेव । अथवा । एते सप्तमीप्रतिरूपका द्वितीयाप्रतिरूपकाश्च
निपाताः ॥ चादित्वाभावे । आस्थां कृत्वा । अग्नौ कृत्वा जलं तापय-
तीत्यादि स्यात् ॥ आकृतिगणीऽयम् । तेन पर्यटनंवृत्तिसंमर्थाप्रभृतयो
द्रष्टव्याः ॥ ६८ ॥ इति माचादादिः ॥

स्युर्याजकोद्वर्तककर्तृकारकाः

प्रयोजकोत्सादकभर्तृवर्तकाः ।

अध्यापकस्नापकगोभृपूजकास्

तुर्यैः परेश्वारकवेषकाविमौ^३ ॥ ९९ ॥

याजकादिभिः शब्दैः सुबन्तं पदम् अकथाजकादिभिरित्यनेन
समस्यते । स समासस्तत्पुरुषसंज्ञो भवति ॥ * ॥ ब्राह्मणानां याजकः ।
ब्राह्मणयाजकः । याजयिता ॥ * ॥ शरीरस्योद्वर्तकः । शरीरोद्वर्तकः
॥ * ॥ प्रणम्य सर्वकर्तारम्^४ ॥ * ॥ धर्मस्य कारकः । धर्मकारकः ॥ * ॥
तत्प्रयोजककर्तृत्वमुपैति मम जल्पतः^५ ॥ * ॥ रिपूणामुत्सादकः । रिपू-
त्सादकः ॥ छद् अपवारण उत्पूर्वः । चत्रियस्योच्छादकः । चत्रियो-
च्छादक इति शाकटायनः ॥ * ॥ भुवो भर्ता । भूभर्ता ॥ * ॥ वर्तयतीति
वर्तकः । भाय्यस्य वर्तकः । भाय्यवर्तकः ॥ * ॥ पुत्राणामध्यापकः । पुत्रा-

१ विकल्पने हिंसायां प्रकल्पने I

२ विकल्पनेप्र० A. B C

३ D corr गोपपूज*, परीवारकवे

षकावसी C

४ Beginning of Trilochanadāsa's

Kātantravṛttipañjikā, cf. Kāt p 466

५ Sisup 2, 71

स्थापकः ॥ * ॥ स्नाययतीति स्नापकः । राज्ञः स्नापकः । राजस्नापकः ॥ * ॥ धाञ्चा गोपकः । धाञ्चीगोपकः ॥ * ॥ साधूनां पूजकः । साधुपूजकः ॥ * ॥ ब्राह्मणानां तुर्यः । ब्राह्मणतुर्यः ॥ * ॥ परिचरतीति परिचारकः । गुरोः परिचारकः । गुरुपरिचारकः ॥ * ॥ परिवेवेष्टि । परिवेषकः । राज्ञः परिवेषकः । राजपरिवेषकः ॥ यद्वा । घृतस्य परिवेषकः । घृतपरिवेषकः ॥ ८८ ॥

गणको रथपत्तिभ्यां चतुर्थोन्मादकौ तथा ।

होता द्वि चि च तीयान्तं तुरीयोऽपि सतां मतः ॥ १०० ॥

रथानां गणकः । रथगणकः ॥ पत्तिनां गणकः । पत्तिगणकः ॥ * ॥ आत्मनश्चतुर्थः । आत्मचतुर्थः ॥ * ॥ चित्तस्योन्मादकः । चित्तोन्मादकः ॥ * ॥ चीरस्य होता । चीरहोता ॥ * ॥ राज्ञां द्वितीयः । राजद्वितीयः ॥ राज्ञां तृतीयः । राजतृतीयः ॥ राज्ञां चतुर्थः । राजचतुर्थः ॥ तुरीयोऽपि सतां मत इति साभिप्रायम् । तेन द्वितीयद्वितीयेत्यादि^२ सूत्रं दृष्टव्यं व्यर्थम् । गणसमाश्रयणमेव श्रेयः ।

क्रियानुगतिमास्थाय लोके ख्यातिमुपागताः ।

ये कान्ताः पावकाद्यास्तै र्द्रष्टव्या याजकादिषु ॥

तेन गोमयानां पावकः । गोमयपावकः ॥ गृहस्य दीपकः । गृहदीपकः ॥ पिष्टस्य मोदकः । पिष्टमोदक इत्यादि ॥ न कर्तरीति प्रतिषेधे^३ प्राप्ते पाठः ॥ १०० ॥ इति याजकादिः ॥

शीखडव्याडौ निपुणचपलौ परिडतान्तःप्रवीणाः४

स्यात् संवीतः कुशलकितवाधीनधूर्तप्रधानम् ।

१ चतुर्थोऽपि F

२ P² ॥ २, ३

३ निषेधे C. D.

४ पठितांतप्रवीणाः F, * प्रवीणः C.

सव्यध्यानप्रवणविदिताः^१ सारगुर्वायसाः स्युः^२

सिद्धो वन्धः कटकविरसौ शेखरः शुष्कपक्षी^३ ॥ १०१ ॥

सप्तम्यन्तं शौण्डादिभिः सह सप्तमी शौण्डैरित्यनेन वा समस्यते ।
स समाससूत्पुरुषसंज्ञो भवति ॥ अत्रेपु प्रसक्तः^४ शौण्डः । अत्रशौण्डः ॥
वृत्तौ प्रसक्तक्रियाया^४ अन्तर्भावः शौण्डः प्रवीणः । यथा पण्डितश्री-
सागरचन्द्रस्य^५ ।

द्रव्याश्रयाः श्रीजयसिंहदेव^६ गुणाः कणादेन महर्षिणोक्ताः^७

त्वया पुनः पण्डितदानशौण्ड गुणाश्रयं द्रव्यमपि व्यधायि^८ ॥

यद्यपि शौण्डशब्दो मद्यपे रूढस्तथापि लक्षणया प्रवीणोऽपि भण्यते ।
दुर्धमनो वा ॥

पानशौण्डः श्रियं नेता नात्यन्तीनत्वमुन्मनाः^९ ॥

इति मुख्यार्थोऽपि^९ समासभाक् ॥ * ॥ अस्त्वयाडः ॥ * ॥ आचारनि-
पुणः ॥ * ॥ वाक्चपलः ॥ * ॥ रणपण्डितः ॥ * ॥ ते नालिकेरान्तरपः
पिबन्तः^{१०} । न चैतत् षष्ठीसमासेन सिध्यतीति शक्यं प्रतिपत्तुमर्थभेदात् ।
न छर्णवेऽन्तर् अर्णवस्यान्तरिति चैकोऽर्थः । किं चाव्ययत्वात्षष्ठीसमा-
सप्रतिषेधः ॥ श्रीभोजस्वन्तरशब्दं पपाठ ॥ * ॥ शास्त्रप्रवीणः । शाक-
टायनस्तु । अर्थप्रवीणः^{११} । अर्थविषये निपुण इत्याह ॥ * ॥ लोक-

१ भव्यध्यान^० E , भव्याधान^० F ,
मध्यध्यान^० C , सुध्यध्यान^० D , *प्रण-
वविदिता. (1) MSS

२ गुर्वायसाश्च E , *यशास्त्र । D

३ शुष्कपक्षी B

४ प्रसक्त^० A D

५ Thus B F , पण्डित । सागरच-
न्द्रस्य A , पण्डितस्य सागर^० C , पण्डित
रामचन्द्रस्य (corr from *सामचन्द्रस्य) D

६ श्रीयुतसिंहदेव F

७ *शौण्डो गुणाश्रयद्रव्यमसि व्यधा-
यि D and om the first half sloka

८ Ishattik 5, 10, *शौण्डाश्रय^०
MSS , ? नात्यन्तीना त्वमु^० A B D F ,
वैतान्यतीना त्वमु^० C

९ मुख्योपि A

१० Sircup 3, 81, [नारिकेल^० eds]

११ ? अर्थसवीण. A B

संवीतः ॥ * ॥ सेवाकुशलः ॥ * ॥ अचकितवः ॥ * ॥ जिनवचनाधीनः^१ ।
 अधीनशब्दोऽस्मादेव गणपाठात् तस्याधीन इति ज्ञापकादा खप्रत्य-
 यान्तो बोद्धव्यः ॥ अथवा । अधिगत इनम्^२ । अधिगत इनोऽनेनेति
 वा । अधीनः । यथा लोकाधीनः^३ ॥ * ॥ अचधूर्तः ॥ * ॥ विबुधप्रधा-
 नम् ॥ * ॥ कार्यमव्यः^४ । कार्यविषयेऽनिपुण^५ इत्यर्थः ॥ * ॥ कर्मध्यानः ।
 कर्मसु युक्त इत्यर्थः^६ ॥ * ॥ पृथिवीप्रणवः^७ ॥ * ॥ पृथिवीविदितः ॥ * ॥
 त्वचिमारः ॥ * ॥ मध्येगुरुः ॥ * ॥ कायायमः । कायविषय^८ औदारिक
 इत्यर्थः ॥ * ॥ काम्पिन्धमिद्धः ॥ * ॥ चक्रबन्धः ॥ * ॥ हस्तकटकः ॥ * ॥
 अवसानविरसः ॥ * ॥ शिरःशेखरः ॥ * ॥ छायाशुष्कः ॥ * ॥ कुम्भीपकः ॥

आकृतिगणोऽयम् । तेन व्यवहारपटुः । आतपरमणीय^९ इत्या-
 दयो द्रष्टव्याः ॥ १०१ ॥ इति शौण्डादिः ॥

अधुनात्पाचात्समितबहुलौ^{१०} गेहगोष्ठात्प्रगल्भ-

ह्वेडिन्नदिन्विजितिपटवः परिडतव्याडशूराः ।

गर्भाच्छूरः सुहितसहितस्तृप्तदृष्टौ च धीरः

पिराडीशूरो घणकृमिरथो कूपमराडूकयुक्तः ॥ १०२ ॥

पाचैसमितादयः सप्तमीतत्पुरुषा निपात्यन्ते । चेपे गम्यमाने पा-

१ जितनवच* A, जन* BF, गज* C

२ इन इति C; अधिगतमिनो D

३ यतो भो* A, om C

४ ? कार्यमव्य A; कार्यं मध्य. B,

कार्यमध्य. C; कार्यमव्य D; *मव्य F

५ अनिपुण A, orig D, *येनिपुण

B C F.

६ ? कर्मध्यानः । * A; *कर्मयुक्त C,

कर्मसु शक्त D; कर्मसु व्यक्त* F

७ Thus B C D F; पृथिवीप्रणीतः

A —Correct प्रणव for the conjectured

प्रणव in ?! 101 [?Prof Roth says

'Might be a drum in the ground (cf पणव) i.e. a hole covered over with boards to be beaten upon, cf 'उपरव,' Prof Weber 'As it were a drum standing on the ground (& hence not sounding), cf Hala Sapt 250 in Zeitsch D M Ges 28, p 412, 1 1]

८ कार्ययम * A F, om D, कार्यवि-
 षये A D F, *उदारिक* C, औदारिक* B.

९ व्यवहारपटुतरातपरमणीय F

१० Ka. V li 1, 48ed पाचैसमितादिः

318S both readings, here ag metre

प्लजः ॥ * ॥ इन्द्रावधारिताः ॥ * ॥ देवान्माताः । वेदेति रत्नमतिः ॥ * ॥
 छपणाख्याताः ॥ * ॥ विशिपं गृहम् । अविशिपं विशिपं कृतम् । विशि-
 पकृतम् ॥ भोजस्तु विशिष्ट इत्याह । वामनो गण इत्यपि ॥ * ॥ निर्ध-
 नोपकृताः ॥ * ॥ ऊको राशिस्थानम् । किलिञ्चा इत्यपरे^१ । ऊका-
 वकल्पिताः ॥ * ॥ पटूक्ताः ॥ * ॥ राशिकल्पिताः ॥ * ॥ भूतनिराकृताः^२
 ॥ * ॥ अमणविश्रुताः ॥ * ॥ कुशलाख्याताः ॥ * ॥ कुं भूमिं दुनोति ।
 कुन्दुः । उन्दुरः ।^३ तं मीनाति हिनस्ति । कुन्दुमो मार्जारः । कुन्दु-
 मावकल्पिताः ॥ अपरे तु कन्दुमेति पठन्ति । कन्दुः पाकस्थानम् ।
 तस्मिन्निनोतीति^४ कन्दुमः । अकन्दुमाः कन्दुमाः कृताः^५ । कन्दुम-
 कृताः शालयः ॥ कुङ्कुमेति रत्नमतिः ॥ * ॥ वदान्योदीरिताः ॥

कृतादयस्तु सर्वैरपि व्याघ्रादिभिः संवन्धमनुभवन्ति । अत्रेणयः
 अणयो विहिताः । अणिविहिताः । अणिरूपिताः । अण्णामीना
 इत्यादयो भवन्ति । यत्र सामर्थ्यं नास्ति तत्रेति शब्दाध्याहारो द्रष्ट-
 व्यः । अनिर्धना निर्धना इत्युपकृताः । अचपलाश्चपला इत्युपाकृताः ।
 अभूता भूता इति निराकृता इति ॥ आकृतिगणोऽयम् । तेन तूल-
 कृता इत्यादयोऽपि द्रष्टव्याः^६ ॥ १०८ ॥ इति अण्णादिः ॥

कृतादयस्तु यथायोगं व्याख्याताः । ते च

कृतमितभूतोदाहृतविश्रुतकलितावधारितोपकृताः ।

आस्थितनिराकृतोक्ताः संभावितमतविकल्पितासीनाः^७

॥ ११० ॥

१ कर्मिजा इत्यपरे B C., ओको०
 कलिञ्च इत्यपरे । ओकावकल्पिताः F.

२ भूतनिराकृताः C ; om A

५ * कुङ्कुमं thirice A

६ तेन कृता इत्यादयो A ; तूल-
 कृताः गणकृता इत्यादयो पि भवन्ति ।

वानरश्चा ॥ * ॥ राजान च्छपय द्व । राजर्षयः ॥ * ॥ वैरं तरुरिव समू-
लत्वात् । वैरतरुः ।

वद्धमूलस्य मूलं हि महद्वैरतरोः स्त्रियः^१ ॥

पुरुषवृकः ॥ * ॥ ओष्ठो लौहित्याद्विम्बमिव ।

ओष्ठेन रामो रामौष्ठविम्बचुम्बनचुञ्चुना^२ ॥

आकृतिगणोऽयम् । तेन पुरुषवृष इत्यादयोऽपि भवन्ति^३ ॥ १०८ ॥
इति व्याघ्रादिः ॥

श्रेणिः पूगो निधननिपुणब्राह्मणाः पण्डितोऽथो^४

मन्त्रो मुरडो निचयचपलक्षत्रियाध्यापकाश्च ।

इन्द्रो देवः कृपणविशिषी निर्धनोऽकौ षटुर्वी

राशिर्भूतश्रमणकुशलाः^५ कुन्दुमः स्याद्ददान्यः ॥ १०९ ॥

श्रेणीत्यादयः शब्दा अच्यन्ताः कृतादिभिः सह वा समस्यन्ते ।
समासः कर्मधारयो भवति ॥ * ॥ अश्रेणयः श्रेणयः कृताः । श्रेणि-
कृताः पुरुषाः ॥

वणिकपथे पूगकृतानि यत्र भ्रमागतैरम्बुभिरम्बुराशिः^६ ॥

अनिधनरूपा निधनरूपाः कृताः । निधनकृताः^७ शत्रवः ॥ * ॥ निपु-
णोदाहृताः ॥ * ॥ ब्राह्मणमताः ॥ पण्डितज्ञाताः ॥ * ॥ मन्त्रमिताः
॥ * ॥ मुण्डसभाविताः ॥ * ॥ निचयोच्चारिताः ॥ * ॥ चपलापाहृताः ॥ * ॥
क्षत्रियमताः^८ ॥ * ॥ अथापकोदिताः । अधीतेऽध्यापक इति शकटा-

१ Sis 2, 38, A C D om the first
pāda

२ Sisup 2 14, रामौष्ठ^० B C F,
०चुवनचुवना A B D, ०चञ्चुना F,
०चुवञ्चुवजा C

३ A om इपि, इत्यादावपि भवति D

४ पण्डितोर्षो D E, पण्डितोर्षी F

५ ०श्रवणकुशला A

६ Sisup 3 38

७ अनिधनरूपा निधनकृता A C D

८ क्षत्रियमिता. A, om D

ज्जः ॥ * ॥ इन्द्रावधारिताः ॥ * ॥ देवाम्नाताः । वेदेति रत्नमतिः ॥ * ॥
 रूपणाख्याताः ॥ * ॥ विशिषं गृहम् । अविशिषं विशिषं कृतम् । विशि-
 पकृतम् ॥ भोजस्तु विशिष्ट इत्याह । वामनो गण इत्यपि ॥ * ॥ निर्ध-
 नोपकृताः ॥ * ॥ ऊको राशिस्यानम् । किलिञ्चा इत्यपरे^१ । ऊका-
 वकल्पिताः ॥ * ॥ पटूक्ताः ॥ * ॥ राशिकल्पिताः ॥ * ॥ भूतनिराकृताः^२
 ॥ * ॥ अमणविक्षुताः ॥ * ॥ कुशलाख्याताः ॥ * ॥ कुं भूमिं दुनोति ।
 कुन्दुः । उन्दुरः ।^३ तं मीनाति हिनस्ति । कुन्दुमो मार्जारः । कुन्दु-
 भावकल्पिताः ॥ अपरे तु कन्दुमेति पठन्ति । कन्दुः पाकस्यानम् ।
 तस्मिन्मिनोतीति^४ कन्दुमः । अकन्दुमाः कन्दुमाः कृताः^५ । कन्दुम-
 कृताः शालयः ॥ कुङ्कुमेति रत्नमतिः ॥ * ॥ वदान्योदीरिताः ॥

कृतादयस्तु सर्वैरपि व्याघ्रादिभिः संवन्धमनुभवन्ति । अत्रेणयः
 अणयो विहिताः । अणिविहिताः । अणिनिरूपिताः । अण्यमीना
 इत्यादयो भवन्ति । यत्र सामर्थ्यं नास्ति तत्रेति शब्दाध्याहारो द्रष्ट-
 व्यः । अनिर्धना निर्धना इत्युपकृताः । अचपलाच्चपला इत्युपकृताः ।
 अभूता भूता इति निराकृता इति ॥ आकृतिगणोऽयम् । तेन त्वल-
 कृता इत्यादयोऽपि द्रष्टव्याः^६ ॥ १०८ ॥ इति अण्यादिः ॥

कृतादयस्तु यथायोगं व्याख्याताः । ते च

कृतमितभूतोदाहृतविश्रुतकलितावधारितोपकृताः ।

आस्थितनिराकृतोक्ताः संभावितमतविकल्पितासीनाः^७

॥ ११० ॥

१ कर्मिञ्चा इत्यपरे ॥ C., औको०

कर्मिञ्चा इत्यपरे । औकावकाख्याताः F;

२ भूतनिराकृताः C ; om A.

३ कुन्दुबुद्धः F; तं मिनोति० D ;

तं मीना हिनस्ति० A

४ कन्दु पा० D ; कन्दू पा० A ; तस्य-

मिनोतीति A. D

५ कन्दुम० thrice A

६ तेन कृता इत्यादयो० A, तुज-

कृताः गणकृता इत्यादयोऽपि भवन्ति ।

अभूता भूता इति निराकृता इः ॥ D

७ I. om मतः ; C. om the second

half stanza, D om from कृतादयस्तु

उदमचूडा । अभिभवनं निर्भयता वा वर्तत इत्यर्थः ॥ * ॥ एहि यवेति
 यस्मिन्कर्मणि तद् एहियवम् ॥ अन्यस्तु । एहि यवैरिति यस्मिन्कर्मणी-
 त्याह ॥ * ॥ भुक्तासुहितः । यो यत्किञ्चिदशिला दृप्तो भवति स एव-
 मुच्यते ॥ * ॥ उद्धर कोष्ठाद्धान्यमन्यद्वा १ । अवसृज देहीति यस्यां सा ।
 उद्धरावसृजा ॥ ११८ ॥

उच्चावचप्रोहकटोच्चनीच-

निश्चप्रचाः कृन्धिविचक्षणा च २ ।

विचप्रचा चाचपराचयुक्ता-

ऽकुतोभयाचोपचकांदिशीकाः ॥ ११९ ॥

उच्चं च तदवचं च । उदक् चावाक् चेति वा । उच्चावचम् । यथा

भिन्नेषु रत्नकिरणैः किरणेष्विवेन्दोर् ३

उच्चावचरूपगतेषु महस्रसंख्याम् ॥

उच्चितं चावचितं च । उच्चावचमित्यन्ये ४ ॥ * ॥ प्रोह कटमिति य
 सा प्रोहकटा । प्रोहणं वीरणादेः कटादिभावाय विरचना ५ ॥

उच्चैश्च नीचैश्च यत्तद् उच्चनीचम् । उच्चं च नीचं चेति वा ॥ * ॥ नि
 च प्रचितं च । निश्चप्रचम् ६ । निश्चितं च प्रचितं च यस्यां क्रियाय

निश्चप्रचा ॥ निष्कृषितं च निस्त्वचं च । निश्चत्वचमिति केचित् ७

१ उदकोष्ठाद्वा । B ; उद्धर कोष्ठान् ।
 corr. D ; कोष्ठाद्धान्यद्वा C

२ विचप्रवाचाच ० F ; उच्चावच ० A ;
 उच्चनीच ० B ; कृन्धिवि ० C.

५ प्रोहणं वीरणादि ० C ; दं
 च पादेः कटादि ० D.
 ६ B om. from निश्चितं.
 ७ निष्कृषं च । ० A ; * निष्कृ
 B ; * च त्वचं च । ० C ; निष्कृ
 विचि D.

कृती वेष्टने । कृन्धि त्रिशिष्टं चक्षणमिति यस्यां सा कृन्धिविचक्षणा ॥
शाकटायनसु । कृन्धि विचिणीहीति यस्यां सा कृन्धिविचिणा^१ । कर्पा-
सविषया क्रिया । निपातनाद्धिलोपो विकरणस्य ह्रस्वत्वं चेत्याह ॥ * ॥
विद्यतं च प्रकृतं च यस्यां क्रियायां सा विचप्रचा ॥ * ॥ आचितं च परा-
चितं च । आचपराचम् ॥ अवाक् च परस्ताच्च । आचपराचम्^२ ॥ * ॥
नास्ति कुतोऽपि कस्मादपि भयं यत्र । अकुतोभयम् ।

अकुतोभयसंचाराः षट् कर्माणि प्रकुर्वते^३ ॥

आचितं चोपचितं च । आचोपचम् ॥ आगच्छ चोपगच्छ च यस्मिन्क-
र्मणि तद् आचोपचमित्यन्ये ॥ * ॥ कां दिशं व्रजामीति । कांदिशीकः ।
गणपाठसामर्थ्याद्वीक्षणप्रत्ययः^४ ॥ ११८ ॥

उद्धपनिवपाथोद्धमविधमाहोपुरुषिकेहपञ्चम्यः ।

अहमहमिकायदृच्छोत्पचनिपचाः प्रोष्यपापीयान्^५ ॥ १२० ॥

उद्धप निवपेति यस्यां सा । उद्धपनिवपा ॥ * ॥ उद्धम विधमेति यस्यां
सा । उद्धमविधमा ॥ * ॥ अहो पुरुषोऽहमित्यस्य भावः । अहोपुरुषि-
का^६ । मनोज्ञादित्वादकञि^७ ॥ * ॥ इह पञ्चमीति यस्यां क्रियायां सा ।
इहपञ्चमी ॥ इहपञ्चमीशब्दसंपर्कात्प्रकरणमधिकारो वा । इहपञ्चमी-
त्यन्ये ॥ * ॥ अहं शक्तोऽहं शक्त इत्यस्ति यस्यां सा । अहमहमिका । स्वार्थि-

१ विचिणीहीति० कृन्धिविचक्षणा A ;
विचिणीहीति० कृन्धिविचक्षणा D , कृन्धि
विचिचिणीहीति० कृन्धिविचक्षणा F — B,
and Ganaratanār have कृन्धिविचक्षणा,
also Kāś V. ed ; but MSS I O 2110,
Beng As Soc कृन्धिविचक्षणा [कृन्धि
कृन्धि हे विचक्षणेति यस्यामभिधीयते
सा कृन्धिविचक्षणा । (Ganaratanār)]

२ (Ganaratanār explains both ways

३ अकुतोभयं । स० C , कुर्वते A D

४ *सामर्थ्यादीकक् D , कांदिशाक ।
*आकणम् C , *ध्यात् वीक्षणप्रत्यय F

५ *निपचा प्रोष्यपापीयान् A , प्रो-
ष्यपापीन् C

६ अहोपुरुषिका० A B , इहमित्य-
स्यां क्रियायां corr D

७ मनोज्ञादित्वादिति कथित D ,
not mentioned in the *manojñādi* 409 10

उद्दमचूडा । अभिभवनं निर्भयता वा वर्तत इत्यर्थः ॥ * ॥ एहि यवेति
यस्मिन्कर्मणि तद् एहियवम् ॥ अन्यस्तु । एहि यवैरिति यस्मिन्कर्मणी-
त्याह ॥ * ॥ भुक्त्वासुहितः । यो यत्किञ्चिदशिला द्रव्यो भवति स एव-
मुच्यते ॥ * ॥ उद्धर कोष्ठाद्भान्यमन्यद्वा^१ । अवसृज देहीति यस्यां सा ।
उद्धरावसृजा ॥ ११८ ॥

उच्चावचप्रोहकटोच्चनीच-

निश्चप्रचाः कृन्धिविचक्षणा च^२ ।

विचप्रचा चाचपराचयुक्ता-

ऽकुतोभयाचोपचकांदिशीकाः ॥ ११९ ॥

उच्चं च तदवचं च । उदक् चावाक् चेति वा । उच्चावचम् । यथा ।

भिन्नेषु रत्नकिरणैः किरणेष्विवेन्दोर्^३

उच्चावचरूपगतेषु महत्संख्याम् ॥

उच्चितं चावचितं च । उच्चावचमित्यन्ते^४ ॥ * ॥ प्रोह कटमिति यस्यां
मा प्रोहकटा । प्रोहणं वीरणादेः कटादिभावाय विरचना^५ ॥ * ॥
उच्चैश्च नीचैश्च यत्तद् उच्चनीचम् । उच्चं च नीचं चेति वा ॥ * ॥ निश्चितं
च प्रचितं च । निश्चप्रचम्^६ । निश्चितं च प्रचितं च यस्यां क्रियायां सा
निश्चप्रचा ॥ निष्कृपितं च निस्स्रचं च । निश्चत्वचमिति केचित्^७ ॥ * ॥

१ उद्दकोष्ठाद्वा । B ; उद्धर कोष्ठाद् ।
corr. D ; कोष्ठाद्भान्यद्वा C

२ विचप्रचाचाच* F, उच्चावच* A ;
कटोच्चनीच B, कृन्धिवि* C

३ Sic 4, 40, इहेन्दोर् eds

४ उच्चितं च अवच* B. C. D ; उच्चा-
वचमि* A

५ प्रोहणं वारणादिः* C.; प्रोहयणं
च पादेः कटादि* D.

६ B om from निश्चितं.

७ निष्कृपं च ।* A.; *निश्चप्रचमिति
B ; *च स्रचं च ।* C.; निष्कृपितं निश्च
मूषमिति D

कृती वेष्टने । कृन्धि विधिष्टं चक्षणमिति यस्यां सा कृन्धिविचक्षणा ॥
शाकटायनसु । कृन्धि विचिणीहोति यस्यां सा कृन्धिविचिणा^१ । कर्पा-
सविषया क्रिया । निपातनाङ्गिलोपो विकरणस्य ह्रस्वत्वं चेत्याह ॥ * ॥
विकृतं च प्रकृतं च यस्यां क्रियायां सा विचप्रचा ॥ * ॥ आचितं च परा-
चितं च । आचपराचम् ॥ अवाक् च परस्ताच्च । आचपराचम्^२ ॥ * ॥
नास्ति कुतोऽपि कस्मादपि भयं यत्र । अकुतोभयम् ।

अकुतोभयसंचाराः षट् कर्माणि प्रकुर्वते^३ ॥

आचितं चोपचितं च । आचोपचम् ॥ आगच्छ चोपगच्छ च यस्मिन्क-
र्मणि तद् आचोपचमित्यन्ये ॥ * ॥ कां दिशं व्रजामोति । कांदिशीकः ।
गणपाठमामर्थ्यादीकण्प्रत्ययः^४ ॥ ११८ ॥

उद्धपनिवपाथोद्धमविधमाहोपुरुषिकेहपञ्चम्यः ।

अहमहमिकायदृच्छीत्पचनिपचाः प्रोष्यपापीयान्^५ ॥ १२० ॥

उद्धप निवपेति यस्यां सा । उद्धपनिवपा ॥ * ॥ उद्धम विधमेति यस्यां
सा । उद्धमविधमा ॥ * ॥ अहो पुरुषो ऽहमित्यस्य भावः । आहोपुरुषि-
का^६ । मनोज्ञादित्वादकञि^७ ॥ * ॥ इह पञ्चमीति यस्यां क्रियायां सा ।
इहपञ्चमी ॥ इहपञ्चमीशब्दसंपर्कात्प्रकरणमधिकारो वा । इहपञ्चमी-
त्यन्ये ॥ * ॥ अहं शक्नो ऽहं शक्न इत्यस्ति यस्यां सा । अहमहमिका । स्वार्थि-

१ विचिणीहोति* कृन्धिविचिणा A ,
विचिणीहोति* कंदिविचिणा D , कंदि
विचिचिणीहोति* कंदिविचिचिणा F.—10
and Gāparatnār have कृन्धिविचिणा,
also kds & ed ; but MSS I O 2440,
Beng As. Soc कृन्धिविचिचिणा [कृन्ध
कंदि हे विचिचिणीति यस्यामभिधीयते
सा कृन्धिविचिणा (Gāparatnār)

२ Gāparatnār explains both ways

३ अकुतोभयम् । स० C , कुर्वते A D

४ *सामर्थ्यादीकञ् D , कांदिशायः ।
*आकण्म० C , *घांत दीकण्प्रत्यय F .

५ *निपचा प्रोष्यपापीयान् A , प्रो-
ष्यपापीन् C

६ अहोपुरुषिका० A B , ऽहमित्य-
स्यां क्रियायां corr D

७ मनोज्ञादित्वादिति कश्चित् D ;
not mentioned in the *manjūśāhi* 403 10

मिति भोजः^१ ॥ * ॥ उद्ग्रय्य ग्रशय्य । उद्ग्रय्यम् ॥ * ॥ मूत्रं च शक्यं ।
 मूत्रशक्यत् ॥ * ॥ भगवान्देवताऽस्याः । भगवत इयं वा । भागवती ॥
 भागवती च भागवतय्य । भागवतीभागवतम् ॥ * ॥ ढणं च काष्ठं च ।
 ढणकाष्ठम् ॥ * ॥ कुटी च कुटय्य । कुटीकुटम्^२ ॥ कश्चित् कुडी वाला ।
 कुडो बालः । कुडी च कुडय्य । कुडीकुडमित्याह^३ ॥ १३१ ॥

मांसशोणितशब्दोऽपि दर्भपूतीकसंयुतः ।

वालवृद्धं बुद्धैर्ज्ञेयमुपाध्यायश्च याजकात्^४ ॥ १३२ ॥

मांसं च शोणितं च । मांसशोणितम् ॥ * ॥ दर्भश्च पूतीकश्च । दर्भ-
 पूतीकम् ॥ वामनस्तु दर्भपूतिकमित्याह^५ ॥ * ॥ बालश्च वृद्धश्च । वा-
 लवृद्धम् ॥ * ॥ याजकश्च । उपाध्यायश्च । याजकोपाध्यायम् ॥ * ॥

गवाश्चप्रभृतिषु यथोच्चारितरूपग्रहणादिह न भवति । गोऽश्वौ^६ ।
 गोऽश्वम्^६ ॥ नियतश्चायं गणः ॥ १३२ ॥ इति गवाश्यादिः ॥

हस्ती महेला गणिका कुसूलं

कटोलगरडोलकटोलकाश्च^७ ।

गरडोलकाजौ च कपोतगरडौ

करडोलकरडोलकजालयुक्तौ^८ ॥ १३३ ॥

पादस्याहस्यादेर्लुगित्यनेन हस्यादेर्वर्जितत्वात्तुक् समासान्तो न

१ श्रीभोज. D

२ कुटीकुटी A. — कुटी कुभदासी
 कुट कुभ । यदा कुटी पर्णशाला कुटी
 गृहम् । Ganaratnāv

३ कुडो बल. । कुडा च कुडय्य कुड-
 मित्याह । C

४ बालवृद्धं तु वै ज्ञेयम्^० A

५ दर्भश्च पूतीकश्च दर्भपूतीकम् ।

वामनस्तु दर्भपूतीकमित्याह । D F—
 ० पूतिक (पूतिका वनौषधिविशेषो या
 सोमवल्ली प्रतिनिधित्वेनोपादीयते) Ga-
 naratnāv

६ गौश्याश्च गोश्वं C, गौश्वी F

७ कुसूल^० A B C, कुसूलकटो^० F,
 कटोलकडोलकटो^० A

८ च for च^० कडोलककडयुक्तौ C,
 कन्दोलकण्डोलक^० D

भवति ॥ * ॥ हस्तिन इव पादावस्य । असौ हस्तिपादः ॥ * ॥ महेला-
पादः ॥ * ॥ गणिकापादः ॥ * ॥ कुसूलपादः^१ ॥ * ॥ कटोलपादः ॥ * ॥
गण्डोलपादः ॥ * ॥ कटोलकपादः ॥ * ॥ गण्डोलकपादः ॥ * ॥ अज-
पादः ॥ * ॥ कपोतपादः ॥ * ॥ गण्डस्येव पादावस्य । गण्डपादः ॥ * ॥
कण्डोलमिव पादावस्य । कण्डोलपादः ॥ * ॥ कण्डोलक इव पादा-
वस्य । कण्डोलकपादः^२ ॥ गण्डोलगण्डोलकशब्दावपि वामनः^३ ॥ * ॥
जालपादः ॥ १२३ ॥ इति ह्रस्वादिः ॥

कुम्भस्थूणाशतविकलशीविष्णुगोधैकदासी-४

द्रोणीसूचीमुनिशुचिशकृत्कृष्णजालार्द्रनञ्चेः^५ ।

सूचाष्टभ्यां कुणिगुणनिरः सूकरद्वेः षपश्च^६

ङ्घ्रन्तं पादं सुविहितपदादेशमेनं विदन्तु ॥ १३४ ॥

कुम्भाविव पादावस्थाः । कुम्भपदी ॥ * ॥ स्थूणापदी ॥ * ॥ शतं
पादा यस्याः । शतपदी । खर्जूरकजन्तुः^७ ॥ * ॥ विगतौ पादौ यस्याः ।
विपदी ॥ * ॥ कलशीव^८ पादावस्थाः । कलशोपदी^९ ॥ * ॥ विष्णोरिव
पादावस्थाः । विष्णुपदी ॥ * ॥ एवं गोधापदी ॥ * ॥ एकः पादो यस्याः ।
एकपदी ॥ केचिन्न पठन्ति ।^{१०} एकपादित्यपि हि स्त्रियां दृश्यते ॥ अन्ये

१ कुसूलपादः A B C F

२ कण्डोलकमिव^० F, om D

३ गण्डोलगण्डोलक । शब्दाव^० A,
गण्डोलगण्डोलशब्दाव^० B — ? एव for
अपि, Kds V. ed has गण्डोल । गण्डो-
लक । [and कटोल for which MS I O
2110 कुद्दान (as Gaṅgaratnā), MS
Beng As Soc. पटोल] Besides the
above three couples of words (also Ito),
Gaṅgaratnā has कटोल, कटोलक

४ कलसी^० A B C.

५ सङ्गत for शङ्गत A C F

६ शूकर^० A B C, शूकराद्वे^० F

७ ? तनु or तन्तु. A. ^० तद् B C,
कर्जूरकतनु^० F, खरकतनु D—शत
पदी औपधिविशेषी अंतुविशेषी वा ।
Gaṅgaratnā

८ कलसीव MSS

९ कलसी twice B C D, once A F

१० D corr केचिन्नु पठन्ति एकपदा
इत्यपीह^० D

द्विमुसला ॥ केचिद् दौ दण्डौ यस्मिन्संयामे । उभौ कर्णावस्य प्रामा-
दस्य । उभाकर्णीत्यादौ क्रियाया अन्यत्राप्यन्यपदार्थे प्रतिपन्नाः । स्व-
द्विवचनं विनाप्युभशब्दस्य वृत्तौ प्रयोगो गणपाठात्^१ ॥ १२८ ॥ इति
द्विदण्डादिः ॥

प्रियाकान्तामनोज्ञास्वाकल्याणीभक्तिदुर्भगाः^२ ।

सचिवावामनाक्षान्ताचपलानिचितासमाः^३ ॥ १३९ ॥

सुभगा दुहिता चाल्या वामाथ तनया तथा^४ ।

कुक्कुटारण्डमृगक्षीरकाकशावादयो मताः^५ ॥ १४० ॥

पुंस्यनूडित्यादिना प्रियादिपुनरपदेषु पुंस्त्री^६ न भवति ॥ • ॥
कल्याणी प्रिया यस्य । कल्याणीप्रियः ॥ • ॥ दर्शनीयाकान्तः ॥ • ॥
भयामनोज्ञः ॥ • ॥ कल्याणीस्वः^७ ॥ • ॥ प्रियाकल्याणीकः ॥ • ॥ वारदे-
वताभक्तिः ॥ कथं दृढभक्तिः । दृढं भक्तिरस्येति^८ नपुंसकमत्र पूर्वप-
दम् । भोजस्तु भक्तौ च कर्मसाधनायामित्यनेन सूत्रेण भवानीभक्ति-
रित्यादि भवति भावसाधनायां तु स्थिरभक्तिदृढभक्तिर्भवान्येत्यादि
भवतीत्याह^९ ॥ • ॥ कल्याणीदुर्भगः ॥ • ॥ प्रियामचिवः ॥ • ॥ प्रिया-

१ । मुनिद्विवचनं विना^१ F. : वि-
नात्रैव उभ^२ A : D con. from भादि-
वचनं.

२ मनोघाता ख^३ A.

३ सचिव^४ B. : सचिता C. : चाल्या B C. :
निचिताः समाः A : विचिता^५ C.

४ चाब्दायामथ^६ A : चाब्दाभाम-
नामथयाथा B. : चाब्दायामना, तन-
या C. : चाब्दा D : चाब्दायामाथ त-
नया^७ F.

५ कुक्कुटारण्ड^८ B. : चाकशावाद-
यो^९ A. : चाकाशा^{१०} C.

६ स्त्री B C. : त P. vi 2, 31.

७ चाब्दायामथ^८ A.

८ दृढभक्तिरस्येति B. : सचं दृढभ-
क्तिरस्येति D.

९ स्थिरभक्तिभवाद्या इत्यादिना भ-
A : D con. from भोजस्तु — स्थिरभक्ति
भवतीत्याह^{१०} : 1) दृढभक्तिर्भवा-
द्या B. 2) 3).

वामनः ॥ * ॥ प्रियाचान्तः ॥ प्रियारचान्त इत्यपि कश्चित्^१ ॥ * ॥ प्रियाचपलः ॥ * ॥ प्रियानिचितः ॥ * ॥ दर्शनीयासमः ॥ १३६ ॥

कल्याणीसुभगः ॥ * ॥ कल्याणीदुहितकः ॥ * ॥ कल्याणी वाच्या यस्य ।
कल्याणीवाच्यः ॥ भोजसु^२ कल्याणीवाल इत्याह ॥ * ॥ प्रियावामः ॥ * ॥
कल्याणीतनयः ॥

अस्वार्थ^३ इत्येव । कल्याणप्रिया । कल्याणमनोज्ञा । इत्यादि ॥
भद्रेश्वराचार्यन्तु ।

किंच स्वा दुर्भंगा कान्ता रचान्ता निचिता समा ।

सचिवा चपला भक्तिर्वात्येति स्वादयो दश ॥

इति स्वादी वेत्यनेन^४ विकल्पेन पुंवद्भावं मन्यते ॥ * ॥ इति प्रियादिः ॥

कुक्कुट्यादयो ऽण्डादिषु वेत्यनेन कुक्कुट्यादयः शब्दाः स्त्रीलिङ्गा
अण्डादिषूत्तरपदेषु^५ पुंवद्भा भवन्ति ॥ * ॥ कुक्कुट्या अण्डम् । कुक्कुटा-
ण्डम् । कुक्कुट्यण्डम् ॥ * ॥ मृगचीरम् । मृगीचीरम् ॥ * ॥ काकशावः ।
काकीशावः ॥ * ॥ आदिशब्दस्य व्यवस्थावाचित्वात् ॥ मयूराण्डम् ।
मयूर्यण्डम् ॥ काकाण्डम् । काक्यण्डम् ॥ मृगपदम् । मृगीपदम् ॥
मृगीव चपला । मृगचपला । मृगीचपला ॥ हंसगद्गदा । हंसीगद्गदा ।
इत्यादयो भवन्ति ॥ * ॥ अयं विकल्पो भोजदेवाभिप्रायेण^६ । शाक-
टायनन्तु नित्यमिच्छति ॥ १४० ॥ इति कुक्कुटाण्डादिः ॥

कोटरमिथ्यकसिध्नकसारिकपुरगा गणे समाख्याताः^७ ।

अञ्जनभञ्जनकिंशुकलोहितखञ्जा नलः शात्वः ॥ १४१ ॥

१ प्रियारचनं A.; कश्चित् B C.F.

२ श्रीभोजसु B.

३ अन्यायं F.; अस्वार्थं C.

४ वेत्यनेन A D.

५ *पदस्येषु P.

६ D om from काकाण्डं to भोजदे.

७ गणे ख्याताः A.

आशीरिष्टस्याशंभायां दंष्ट्रायामनिष्ठाशिनाम् ।
आशीस्त्रालुगता दंष्ट्रा तथा विद्धो न जीवति १ ॥

तस्यां विषमस्य २ । आशीविषः । इत्येके ॥ * ॥ पुरो दाम्यत ३ रति
पुरोडाशः । पिष्टपिण्डः । यथा ।
पुरोडाशभुजामिष्टमिष्टं कर्तुमलंतराम् ४ ॥

षड्भिः प्रकारैः । षड्वा ॥ * ॥ नितरां लूयते स्वशरीरादधिः सिद्धे
सरीसृपैरिति ५ निर्लंघनी । भुजङ्गमुक्ता त्वक् ॥ * ॥ स्वयं राजनर्त्त
स्वराः ॥ * ॥ प्रत्यहू रन्वते शब्दायते ६ । हेरस्वो गणपतिः ॥ * ॥ ७ ॥
रोगान् हन्तीति । आरम्बधः ॥ * ॥ आध्यायन्ति जनास्त्विति । ८ ॥
घणर्थे कः ॥ * ॥ षड् दन्ता अस्य । षोडन् । षोडती ॥ * ॥ ९ ॥
दस्यापत्यम् । अत इज्जि । वाङ्मलिः १० ॥ * ॥ घृणां मनो नृ
मन्मथः ॥ १४७ ॥

पृथिव्यां जीर्णतीति कुञ्जरः ॥ * ॥ लुच्यतेऽपनीयत इति लुग् नाम
 लोपः । यथा । प्रत्ययलुकां चानाम्^१ ॥ * ॥ मृदमालीयते । मृ-
 णालः ॥ * ॥ जीवनं जलं तस्य मूतः पुटवन्धः^२ । जीमूतः ॥ * ॥ मद्द्यां
 रौतीति मयूरः ॥ * ॥ द्विनस्तीति सिंहः ॥ * ॥ शकस्यान्धुः । शकन्धुः ॥ * ॥
 कर्कस्यान्धुः । कर्कन्धुः । बदरी ॥ * ॥ दधि तिष्ठतीति दधित्यः ॥ * ॥
 व्रुवन्तः सीदन्यस्यामिति^३ । वृषी । मुनीनामासनम् ॥ * ॥ मद्द्यां तिष्ठ-
 तीति महित्यः ॥ * ॥ पारे^४ पततीति पारापतः ॥ * ॥ मेहनस्य खस्य^५
 माला । मेखला ॥ १४८ ॥

दिवः स्थाने दिवोऽचि स्याद् दिव् च दीर्घे पुनः परे ।

उकारोकारयोरुच्च पश्चातोऽर्धादिके तलुक्^६ ॥ १४९ ॥

दिवः स्थाने दिवोऽचि स्यादिति । दिवाधीश्वरः । दिवाङ्गना ।^७
 दिवोकसः ॥ * ॥ दीर्घेऽचि पुनर्न केवलं दिवः स्थाने दिवो भवति दिव्
 च । दिवोश्वरः । दिवेश्वरः ॥ दिवूढा । दिवोढा ॥ दिवूतिः । दिवोतिः
 ॥ * ॥ उकारोकारयोरुच्चेति । द्यूद्यानम् । दिवोद्यानम् । यथा ।

उद्यद्द्यूद्यानवाण्यां बङ्गलतमतम् । पङ्कपुरं विदार्य^८ ॥

दिवोद्गतिः । द्यूद्गतिः ॥ द्यूहा । दिवूहा । दिवोहा । उकारे रूपत्र-
 यम् ॥ * ॥ पश्चातोऽर्धादिके तलुक्^९ । पश्चाच्छब्दस्यार्धादावुत्तरपदे
 न्यतकारस्य लुग्भवति । पश्चार्धम् । पश्चिमार्धमित्यर्थः । यथा ।

१ Kātantra iv 1. 4

जीवनस्य मूतं Kā. V., जीवन
 तीति जीवनस्य वनस्य मूत. पुट-
 रति वा Vajr.

Thus also Kā. V., वृद्धतोऽस्या
 अपविशतीति वृषी शपीयामासनं

४ पार C.

५ खनस्य A, शिशस्य F, om C.

६ च मुक् । A B, C om this sloka.

७ D add दिवेश्वर, A विदेश्वर.

८ Mayūra's Śārasvatīka 79 ed
 Vidyān., *वङ्गलतमत* ed. Haebert.

९ च मुक् । A B C, एनुक् D

आशीरिष्टस्त्राशंसायां दंष्ट्रायामनिलाशिनाम् ।

आशीस्तालुगता दंष्ट्रा तथा विद्धो न जीवति^१ ॥

तस्यां विषमस्य^२ । आशीविषः । इत्येके ॥ * ॥ पुरो दास्यत^३ इति
पुरोडाशः । पिष्टपिण्डः । यथा ।

पुरोडाशभुजामिष्टमिष्टं कर्तुमलंतराम्^४ ॥

षड्भिः प्रकारैः । षड्ढा ॥ * ॥ नितरा लूयते स्वशरीराद्धृदिः क्रियते
शरीरूपैरिति^५ निर्ल्वयनी । भुजङ्गमुक्ता लक् ॥ * ॥ स्वयं राजन्त इति
स्वराः ॥ * ॥ प्रत्यूहे रम्बते शब्दायते^६ । हेरम्बो गणपतिः ॥ * ॥ आराद्
रोगान् हन्तीति । आरग्वधः ॥ * ॥ आध्यायन्ति जनास्तमिति । आद्यः ।
घणर्थे कः ॥ * ॥ षड् दन्ता अस्य । षोडन् । षोडती ॥ * ॥ वाग्वा-
दस्यापत्यम् । अत इन्नि । वाङ्गलिः^७ ॥ * ॥ यूनां मनो मघ्नातीति
मन्मथः ॥ १४७ ॥

उलूखलोदूखलकुञ्जरा लुग्

मृणालजीमूतमयूरसिंहाः ।

शकन्धुकर्कन्धुदधित्थवृस्यो

महित्थपारापतमेखलाश्च ॥ १४८ ॥

ऊर्ध्वं खं विस्रं वास्यास्तीति । उलूखलम् । उदूखलम्^८ । यत्र
श्रीघ्नादयः कुच्यन्ते ॥ ऊर्ध्वं खं स्नातीति वा^९ । उदूखलम् ॥ * ॥ कौ

१ आशी तानु^० A D, तानुगता^० C

२ यस्यां^० C, विषस्य A

३ दास्यत A B C F, दास्यति D

४ Sirop 2, 106

५ शरीरमृषैरिति A, स्वर्थैरिति D,

क्रियते मर्षैरिति F, * निर्ल्वयनी C.

६ रम्बते B C F—प्रत्यूहे रम्बते श

ब्दायते हेरम्ब इति निरुक्ताः Ashir.

A & 1, 1, 1, 31

७ वाङ्गलि F—वाङ्गलि wrongly

h& V ed. (not MSB)

८ ऊर्ध्वं खं स्नाति आदत्ते इत्यनुप

पम । उत् ऊर्ध्वं ग्वमति संघमतीति वा

उनुपपम । ११७२१ (om उदूखल)

वृथिव्यां जीर्यतीति कुञ्जरः ॥ * ॥ लुच्यतेऽपनीयत इति लुग् नाम लोपः । यथा । प्रत्ययलुकां चानाम्^१ ॥ * ॥ मृदमालीयते । मृणालः ॥ * ॥ जीवनं जलं तस्य मूतः पुटवन्धः^२ । जीमूतः ॥ * ॥ मद्घ्नां रीतीति मयूरः ॥ * ॥ हिनस्तीति सिंघः ॥ * ॥ शकस्यान्धुः । शकन्धुः ॥ * ॥ कर्कस्यान्धुः । कर्कन्धुः । बदरी ॥ * ॥ दधि तिष्ठतीति दधित्यः ॥ * ॥ मुवन्तः मोदन्त्यस्यामिति^३ । वृषी । मुनीनामासनम् ॥ * ॥ मद्घ्नां तिष्ठतीति मद्धित्यः ॥ * ॥ पारे^४ पततीति पारापतः ॥ * ॥ मेहनस्य खस्य^५ माला । मेखला ॥ १४८ ॥

दिवः स्थाने दिवोऽचि स्याद् दिव् च दीर्घं पुनः परे ।

उकारोकारयोरुच्च पश्चातोऽर्धादिके तलुक्^६ ॥ १४९ ॥

दिवः स्थाने दिवोऽचि स्यादिति । दिवाधीश्वरः । दिवाङ्गना ।^७ दिवोकसः ॥ * ॥ दीर्घेऽचि पुनर्न केवलं दिवः स्थाने दिवो भवति दिव् च । दिवोश्वरः । दिवेश्वरः ॥ दिवूढा । दिवोढा ॥ दिवूतिः । दिवोतिः ॥ * ॥ उकारोकारयोरुच्चेति । द्यूद्यानम् । दिवोद्यानम् । यथा ।

उद्यद्द्यूद्यानवाषां बज्जलतमतमः पद्भूपूरं विदार्य^८ ॥

दिवोद्गतिः । द्यूद्गतिः ॥ द्यूहा । दिवूहा । दिवोहा । ऊकारे रूपत्रयम् ॥ * ॥ पद्यातोऽर्धादिके तलुक्^९ । पद्याच्छब्दस्यार्धादावुत्तरपदेऽन्यतकारस्य लुग्भवति । पद्यार्धम् । पद्यिमार्धमित्यर्थः । यथा ।

१ Kātantra iv 1, 4

२ जीवनस्य मूत • Kā. १, जीवनमुपतीति जीवनस्य जलस्य मूतः पुटवन्ध इति वा १ अji.

३ Thus also Kā. १, पृष्टोऽस्या मोदत्युपविशतीति मुनी चपीयामासनं १ अji

४ पार C

५ *खलस्य A, शिशस्य F; om C.

६ च लुक् । A B, C. om this sloka

७ D add दिवेश्व, A विदेश्व.

८ Mayūra's Sūryasataka 79 ed Vidyan; *बज्जलतमत • ed Haebert

९ च लुक् A B C, एनुक् D

सदेशः ॥ * ॥ सरात्रिः ॥ * ॥ सपिण्डः ॥ * ॥ सनाभिः ।

भूयुगमस्य सनाभिमन्त्रयधनुर्ज्वोत्क्रांसितस्याञ्चलः^१ ॥ * ॥

सकुचिः ॥ * ॥ सवेणी ॥ * ॥ कश्चिन्नोहितशब्दमप्यधीते । तीर्थशब्दस्तु
न पठितो मतान्तरस्याभ्युपगतत्वात्^२ ॥ १५६ ॥ इति पञ्चादिः ॥

रूपं वर्णो नामस्थाने जातीयधर्मवचनानि ।

गोत्रं वयोऽपि लक्ष्यं चन्द्रादिमते तु रूपादौ ॥ १५७ ॥

रूपादिपूत्तरपदेषु रूपादौ वेत्यनेन समानस्य सभावो वा भवति ॥ * ॥

समानं रूपं सरूपम् । समानं रूपं यस्य वा । सरूपः । समानरूपः ॥ * ॥

एवं सवर्णः । समानवर्णः ॥ * ॥ सनाम । सनामा ॥ * ॥ सस्थानम् ।

सस्थानः ॥ * ॥ समाना जातिरस्येति जातेरीय इतीयप्रत्यये । सजा-

तीयः । समानजातीयः ॥ * ॥ सधर्मः । सधर्मा^३ । समानधर्मः । समा-

नधर्मा । उत्पत्स्यतेऽस्ति^४ मम कोऽपि समानधर्मा

कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥

सवचनम् । सवचनः ॥ * ॥ सगोत्रम् । सगोत्रः ॥ * ॥ सवयः । सवयाः

॥ * ॥ आदियहणाद् भोजादेः परिग्रहः । शाकटायनवामनाचार्या

तु सभावं नित्यं सामान्येनाहतुः ॥ १५७ ॥ इति रूपादिः ॥

सुपामदुःपामनिपेधदुष्टवो

दुःपंधिदुःपेधसुपेधसुष्टवः^५ ।

नीपेचिका दुन्दुभिपेचनान्तिपन्-

निःपामनिःपन्धिसुपन्ध्यपष्टवः^६ ॥ १५८ ॥

१ *चक्र D ; *प्रितास्राचमः A.

२ तादर्शशब्दसु* *भ्युपगत्वात् C.

३ A C D om समानजातीयः; A.

D om सधर्मा

४ Mālatīm., ed Bhand. 1, 6 —B

D F read तु for ऽस्ति; A. उत्पत्स्यते ।

मु or । ष्ट (these being alike in the M; ;

? copied from ष्ट); C. omits the first

pāda.

५ सुपामनिःपामनिपेध* B. C.

६ निपाम* A. B C.; निपेधि* A.;

*अपष्टवः D. E.; सुपंधिपष्टतः C.

सुपामादीनां प्राग्वत् प इत्यनेन^१ सुपामादीनां मकारस्य पत्वं भवति ॥ * ॥ शोभनं माम प्रियवचनं यस्याः सा सुपाम्णी । यथा भट्टिकाव्ये^२ । सुपाम्णी सर्वतेजःसु तन्वी ज्योतिष्टमां शृभाम् ।

निष्टपन्तीमिवात्मानं ज्योतिःमात्कुर्वतीं वनम् ॥

शोभनं माम । सुपाम् ॥ शोभनं मामास्येति वा । सुपामा । प्राघ्नणः मौम्यो वा ॥ * ॥ दुष्टं माम । दुःपाम् ॥ दुष्टं मामास्येति वा । दुःपामा ॥ * ॥ नितरां मेधः । निषेधः ॥ * ॥ दुष्टु निन्दितम्^३ । सुञ्स्मृमामुमभस्यामेनमेधतिमिचमञ्चम्बञ्चामित्यनेनैव^४ दुष्टुशब्दस्य^५ पत्वे सिद्ध इह पाठः पत्वस्यानित्यत्वज्ञापनार्थः । तेन सुस्यितम् । दुःस्यितमिति सिद्धम् । यदा तु दुःशब्दो^६ निन्दायामनुपमर्गस्तदा विधानार्थम् ॥ * ॥ दुष्टः संधिः । दुःपंधिः ॥ दुष्टः मंधिरस्येति वा । दुःपंधिः ॥ * ॥ निन्दितः मेधः । दुष्टः मेधोऽस्येति वा । दुःपेधः ॥ * ॥ शोभनः मेधः । शोभनः मेधोऽस्येति वा । सुपेधः ॥ * ॥ सुष्टु शोभनम् ॥ * ॥ मिश्रतीति शेषिजा । नावः मेचिका । नौपेचिका काचित्स्वी ॥ वामनस्तु । नावं सति । नौपा । नौपिकेत्याह^७ ॥ अपरे तु नौपेचनमिति टनान्त पठन्ति^८ ॥ * ॥ पिच चरण इत्यस्य टनप्रत्यये । मेचनम् । दुस्तुभाः सेचन^९ दुस्तुभिषेचनम् ॥ पिवु तन्तुमंताने । केष्ट पेष्ट^९ इत्यस्य वा टनप्रत्यये । सेवनम् ।

१ A C em stem सुपामादीनां
२ Bhatti 9 85 (सुपाम्नी *स्त्री MSB)
३ दुष्टं दुष्टं A
४ *मेचतिमिच* ध्वञ्जामि* B, सु
भुममामुघमामेनमेध* A, सुभुमसा
मुतस्या* F, *मागुभस्या* सत्रध्वमध्व
जामि* C, MSB om सु. cf P vii 3 65
५ यथा तु शब्दो A
६ भीमा नौसिध (om B C) नौपिके
A B C, नौमीपीव नौपिके D नौ

मा । नौपिकेत्याह B C. — Some con-
fusion: A & v vii 3, 9 has only नौ
पेचनं (thus MS a with B, 1 ajc.)
नौपेचनं ed), नाव सेचनं नौपेचनम् ।
पर्वमानस्तु नौपेचिका पपाठ । अथै पु
नौपेच सतीति नौपिका सपचीर्ह
इत्याह । 1 aj cer
७ नौपेचनमिति A ; नौपेचनेति
F ; टन प्रसेचनं । C.
८ दुस्तुभा सेचनं F ; om B C.
९ Cf P₁₇ D₁₇ p 11 309

आनुराहतिः ॥ * ॥ अनुहोडः शकटविशेषः । तेन चरति । आनुहौ-
डिकः ॥ * ॥ अस्यहेतिः प्रहरणमस्य । अस्यहेतिकः । गणपाठसामर्थ्या-
त्पदसमुदायादपि ठण् विभक्तेश्चालुक्^१ ॥ अस्यहेत्वेति केचित्^२ ॥ * ॥
इहल्लोके भवम् । ऐहलौकिकम् ॥ अयं लोकः ३ । इहलोकः । प्रय-
मान्तादपि हप्रत्ययोऽस्मादेव गणपाठाद् व्यधिकरणसमाप्तो वा^४ ॥ * ॥
अभिगममर्हति । आभिगामिकः^५ ॥ * ॥ परलोके भवम् । पारलौकि-
कम् ॥ * ॥ सर्वभूत्यां विदितः । सार्वभौमः ॥ * ॥ प्रयोगमर्हति प्रयोगे
भवं वा । प्रायोगिकम्^६ । वामनस्तु संयोगं प्रायोगिकमित्याह^७ ॥ १६४ ॥

सुखशयनसर्वपुरुषावनुसंवत्सरयुतानुसंवरणम्^८ ।

सूचनडचतुर्विद्याकुरूपञ्चालाधिदेवाश्च ॥ १६५ ॥

सुखशयनं पृच्छन्ति । सौखशायनिकाः । यथा ।

भृगवादीननुगृह्णन्तं सौखशायनिकानृपीन्^९ ॥

सर्वपुरुषाणामिदम् । सार्वपौरुषम् ॥ * ॥ अनुसंवत्सरं दीयते । आनु-
संवत्सरिकम् ॥ कालात्कार्यं च भववदित्यतिदेशात् कथाकालाद्-
जिति ठञ्^{१०} ॥ * ॥ अनुसंवरणेन दीयते । आनुसंवरणम्^{११} । व्युष्टा-

१ * पि न । विभ* D ; * च लुक्* C.
२ ? Thus B C F, D om from अस्य
हेत्वे । Not mentioned by Yājñ either
३ अदल्लोक D
४ हप्रत्यये * समाप्तोऽभीष्टः । F
५ * अर्हति* काः D, आभिगामिक C.
६ प्रायोगिकं D F
७ ? सांयोगप्रायोगिक* B ; संयो-
गात्प्रायोगिक* D, सांयोगप्रायोगिक*
F—hk; V has सर्वभूमेर्निमित्तं (सर्व-
भूमे a.) संयोग उत्यातो वा सार्वभौमः ।

प्रयोग । तत्र भव. प्रायोगिक* (प्रायो-
गिक*! eil)

८ * संवरणं E, F, * युताघसंवरणं
D, * वरणी C, A om ! & comment
९ Bhagur 10, 14

१० कालाकार्यं कथाकालादिति
ठञ् D ; कथाकाला* F ; कथाकाला-
दिति ठञ् B

११ अनुसंवरणं दीयते आनुसंवरणं
C D (also var r with B), not men-
tioned in the *gāṇa riyakṣīdi* : 361

दित्वादण् ॥ * ॥ सूत्रप्रधानो नडः । सूत्रनडः । तस्यापत्यं सौत्रनाडिः ॥
 कश्चित् सूत्रनट^१ इत्याह ॥ * ॥ चतस्र एव विद्याः । चातुर्वैद्यम् ॥ * ॥
 कुरवस्य पञ्चालास्य तेषु भवः । कौरुपाञ्चालः । वज्रत्व इत्यनेनाकञ्
 न भवति तत्र देशव्यक्तेर्विवक्षितत्वात् । अत्र तु देशसमुदायः ॥ * ॥
 देवमधिकृत्य भवम् । आधिदैविक दुःखम् ॥ १६५ ॥

वध्योगोदकशुद्धौ^२ पुष्करसत्संक्रमाधिभूताः स्युः ।

प्रतिभूरजातशत्रुः परिमण्डलराजपुरुषौ च ॥ १६६ ॥

वध्योगस्य^३ ऋषेरपत्यं विदादित्वादणि । वाध्योगः ॥ * ॥ उदक-
 शुद्धस्यापत्यम् । औदकशौद्धिः ॥ * ॥ पुष्करसदोऽपत्यम् । पौष्कर-
 सादिः ॥ * ॥ सक्रममर्हन्ति । साक्रामिकाः ।

तिलाशुम्पकसपर्कात्प्राप्नुवन्त्यधिवासताम् ।

रसो न भक्ष्यस्तद्वन्धः सर्वे सांक्रामिका गुणाः^४ ॥

यथा वाऽनर्घ्यराघवे ।^५ कश्चित्सांक्रामिकोऽपि विशेषो नैमर्गिकमतिशेते
 ॥ * ॥ अधिभूते भवम् । आधिभौतिकं सुखम् ॥ * ॥ प्रतिभुवो भावः कर्म
 वा । प्रातिभाष्यम् ॥ * ॥ अजातशत्रोरियम् । अजातशात्रवी । यथा ।

उपेयिवासि कर्तारः पुरमाजातशात्रवीम्^६ ॥ * ॥

परिमण्डलस्य भावः कर्म वा । पारिमाण्डल्यम् ॥ * ॥ राजपुरुषस्य भावः
 कर्म वा । राजपौरुष्यम् ॥ १६६ ॥

१ Thus D F सूत्रनेट B C, cf
 p 196 l 18

२ सुद्धौ Γ, A om sl. & comment.

३ उ शत्रु गच्छत्यभियानि उग क
 दर्प । वध्यो निघाद्य उगो येन स
 वध्यो गो नामर्षिः 1871.

४ Kām Nit 5 7; Bo Spr 2562
 (°चम्पकसंशेषात्°); नसो मुभष° 1)

५ D omit from यथा — Anargh,
 Calc 8 1782, p. 36 (शुचित्ता° ed)

६ h. 2, 114 (पुरीमाजात° e1)

पत्यम् । आहिंसिः पिता । आहिंसायनः पुत्रः ॥ * ॥ करेणुं पालयतीति
करेणुपालः । तस्यापत्यम् । करेणुपालिः पिता । करेणुपालायनः
पुत्रः ॥ * ॥ असिना युक्तो बन्धः । असिवन्धः । असिवन्ध एवासिवन्धकः ।
तस्यापत्यम् । असिवन्धकिः पिता । असिवन्धकायनः पुत्रः^१ ॥ अस्य-
तीति । असः । तस्यापत्यम् । असिः पिता । आसायनः पुत्रः ॥ बध्यते
स्य । बद्धः । बद्ध एव बद्धकः । तस्यापत्यम् । वाद्धकिः पिता । वाद्ध-
कायनः पुत्र^२ इति शाकटायनः ॥ * ॥ विशीतस्यापत्यम् । विशीतिः
पिता । विशीतायनः पुत्रः ॥ * ॥ देवानां यज्ञो देवयज्ञः । तस्यापत्यम् ।
द्वैवयज्ञिः पिता । द्वैवयज्ञायनः पुत्रः ॥ * ॥ १५ ^{स्येति ।}
असिनासः । तस्यापत्यम् । असिनासिः ^{१५} ^{साय ॥}
पुत्रः ॥ १७२ ॥

दालीपिरानुतिश्च । दो । नुपह
चाफट्टकिनिमिश्चिप्राडाहतिद्वैवमत

अनुरहतोऽपत्यम् । अनुराहतिः^१ पिता । अनुराहतायनः पुत्रः
 ॥ * ॥ चफट्टकशब्दोऽनुकरणम् । तदुच्चारणात्पुरुषोऽपि चफट्टकः ।
 तस्यापत्यम् । चाफट्टकिः पिता । चाफट्टकायनः पुत्रः^२ ॥ कुर्वादावस्य
 चत्रियस्य यद्वणम् । इह तु ब्राह्मणवाचिनमोनेज् मिद्धः^३ ॥ * ॥ मिद्यथेग
 मिश्रो निमिश्रः । तस्यापत्यम् । नैमिश्रिः पिता । नैमिश्रायणः पुत्रः ॥ * ॥
 पृच्छत्याहन्ति च । प्राडाहतः^४ । तस्यापत्यम् । प्राडाहतिः पिता ।
 प्राडाहतायनः पुत्रः ॥ प्राटाहतिरित्यपि वामनः^५ ॥ * ॥ देवमतस्या-
 पत्यम् । दैवमतिः पिता । दैवमतायनः पुत्रः ॥ २०३ ॥ इति तौष्ण-
 व्यादिः ॥

प्रज्ञथोचपिशाचंचोरमस्तो रथाश्चरिचोगिजः

प्रत्यद्यासुरगत्रुसंतपनसत्साधारणानुष्टुभः ।

चण्डालागनिगोरजेतृजगतीसत्वद्वितादेवताग्ध

चष्टुर्ध्याकृतबन्धुयोधमधवी विद्यामनोजुक्तः ॥ १७४ ॥

प्रज्ञादेरणित्यनेन प्रज्ञादेः गच्छगणादण् वा भवति म्यार्थे^० ॥ * ॥

प्रज्ञ एव प्राज्ञः । प्राज्ञी म्यी ॥ प्रज्ञाञ्चोत्क्षेत्र्यादिना णप्रत्यये^१ मिद्धम् ।

१ Kā. V II. 4. 61 अनुहारति (1) ed.,
 *राहति MSS., B., Yajñ. अनुराहति
 (B) var 1 अनुहारति), and besides
 अनुरोहति

२ Thus also B., Yajñ (रथाश्चरिच
 Kā. V ed.), चफट्टक* चफट्टक* वा
 फट्टकि* चाफट्टकायन* ।

३ B C om from कुर्वादावस्य.

४ rTi vs D, प्राडाहति B (P

५ प्राडाहति* B; प्राडाहति* ।

om D.—B., Yajñ have only प्राडा
 हति; Kā. V ed प्राडाहति (प्राणाहति
 MB a and var 1 ed; om MB B; s
 Prof Yashwantra MB., perhaps right,
 प्राडाहति)

६ शब्द (or मस्यट P, A om text
 and comment)

७ प्रज्ञादिगच्छगणात् ॥

८ प्रज्ञायोत्रे* B (, *ञ्चोत्क्षेत्र्या
 दिनामप्रत्यये D, *प्रत्यये P. ed. P r

2. 101 प्रज्ञात्रहाप्यान्वा स ।

पत्यम् । आहिसि पिता । आहिसायन पुत्र ॥ * ॥ करेणु पालयतीति
करेणुपाल । तस्यापत्यम् । कारेणुपालि पिता । कारेणुपालायन
पुत्र ॥ * ॥ अमिना युक्तो वन्ध । अमिवन्ध । अमिवन्ध एवामिवन्धक ।
तस्यापत्यम् । आमिवन्धकि पिता । आमिवन्धकायन पुत्र ^१ ॥ अस्य-
तीति । अस । तस्यापत्यम् । आसि पिता । आसायन पुत्र ॥ वध्यते
स्य । वद्ध । वद्ध एव वद्धक । तस्यापत्यम् । वाद्धकि पिता । वाद्ध-
कायन पुत्र ^२ इति शाकटायन ॥ * ॥ विशीतस्यापत्यम् । वैशीति
पिता । वैशीतायन पुत्र ॥ * ॥ देवाना यज्ञो देवयज्ञ । तस्यापत्यम् ।
द्वैवयज्ञि पिता । द्वैवयज्ञायन पुत्र ॥ * ॥ अमिरिव नामाऽस्येति ।
अमिनास । तस्यापत्यम् । अमिनासि पिता । अमिनासायन
पुत्र ॥ १७२ ॥

दालीपिरानुतिश्च प्रादोहन्यानुराहती चापि३ ।

चाफ्टृकिनैमिथिप्राडाहतिद्वैवमतयोऽपि४ ॥ ११३ ॥

दिलीपस्यापत्यम् । दालीपि पिता । दालीपायन पुत्र । निपा-
तनादात्म ^५ ॥ अपरे दालीप इति प्रकृत्यन्तरमाहुः । चन्द्रादयस्तु
दालीपिरित्याहुः ^६ ॥ * ॥ आनुति पिता । आनुतायन ^७ पुत्र ॥ * ॥
प्रादोहनस्यापत्यम् । प्रादोहनि पिता । प्रादोहनायन पुत्र ॥ * ॥

१ अमिवन्धपयामिवन्धकस्त० C ; अ
मिवन्ध एवामिवन्ध० आमिवाधकि०
आमिवाधायन० D ; B om f om का
रेणुपालि 10 अम तस्यापत्य
२ वद्ध एववद्ध० वाधकि० वाध
यायन D

३ आनुति० आनुराहती० C ; अनु
राहती चापि I.

४ वफ्टृकि० द्वैवमतयोपि C ; अ
मि० I भिमित्री० D ; A om text
and comment.

५ निपातनादीस्तं D and omits अ
परे० प्रकृत्यन्तरमाहुः ।

६ Tavalak Vajh, hā V ; अपरे
दालीपा इति० I., om from चन्द्रादय

७ आनुति० आनुतायन C

अनुरहतोऽपत्यम् । अनुराहतिः^१ पिता । अनुराहतायनः पुत्रः
 ॥ * ॥ चफट्टकशब्दोऽनुकरणम् । तदुच्चारणात्पुरुषोऽपि चफट्टकः ।
 तस्यापत्यम् । चाफट्टकिः पिता । चाफट्टकायनः पुत्रः^२ ॥ कुर्वादावस्य
 चत्रियस्य ग्रहणम् । इह तु ब्राह्मणवाचिनस्तेनेज् सिद्धः^३ ॥ * ॥ निययेन
 मिथो निमित्तः । तस्यापत्यम् । नैमिश्रिः पिता । नैमिश्रायणः पुत्रः ॥ * ॥
 पृच्छत्याहन्ति च । प्राडाहतिः^४ । तस्यापत्यम् । प्राडाहतिः पिता ।
 प्राडाहतायनः पुत्रः ॥ प्राटाहतिरित्यपि वामनः^५ ॥ * ॥ देवमतस्या-
 पत्यम् । दैवमतिः पिता । दैवमतायनः पुत्रः ॥ १७३ ॥ इति तौल्य-
 ल्यादिः ॥

प्रज्ञश्चोत्रपिशाचचोरमरुतो रक्षश्चरित्रोशिजः

प्रत्यक्षासुरश्चुसंतपनसत्साधारणानुष्टुभः ।

चराडालाशनिगोरजेतृजगतीसत्वद्द्वितादेवताश्^६

चक्षुर्व्याकृतबन्धुयोधमधवो विद्यामनोजुह्वतः ॥ १७४ ॥

प्रज्ञादेरणित्यनेन प्रज्ञादेः शब्दगणादण् वा भवति स्वार्थे^७ ॥ * ॥

प्रज्ञ एव प्राज्ञः । प्राज्ञी स्त्री ॥ प्रज्ञाज्योत्स्नेत्यादिना णप्रत्यये^८ सिद्धम् ।

१ Kāś V u 4 61 आनुहारति (I) ed,
 •राहति MSS B⁶, Yajñ आनुराहति
 (Bo var 1 आनुहारति) and besides
 आनुरोहति

२ Thus also B⁶ Yajñ (?श्चाफल्कि
 Kāś V ed), चफडक° चफडक° वा
 फडकि° वाफडकायन° C

३ B C om from कुर्वादावस्य

४ ? Thus D, प्राडाहति B C F

५ ? प्राडाहति° B, प्राडाहति° C,

om D—Bo, Yajñ have only प्राडाह
 हति, Kāś V ed प्रावाहणि (प्राणाहति
 MS α and var 1 ed, om MS β,
 Prof Kielhorn's MS, perhaps right
 प्राडाहति)

६ शब्द for सत्वद् F, A om text
 and comment

७ प्रज्ञादिशब्दगणात्° D

८ प्रज्ञायोत्स्ने° B C, •ज्योत्स्नोत्या
 दिनाण्प्रत्यये D ऽएप्रत्यये F cf P v

2 101 प्रज्ञायज्ञार्धाभ्यो ण ।

अनन्तसोमेतिहसर्ववेदाः

सुखैकभावौ मणिकान्यभावौ ।

समीपसेनावसथद्विभावा

मालोपमाभेषजसर्वविद्याः १ ॥ १७८ ॥

ष्योऽनन्तादेरित्यनेनानन्तादेः २ शब्दगणात्स्वार्थे ष्यप्रत्ययो भवति
॥ * ॥ न अन्तोऽनन्तः । अनन्त एव । आनन्त्यम् ॥ न विद्यतेऽन्तो यस्य ।
अनन्तः कालः । अनन्ता पृथ्वी । अनन्तं व्योम । आनन्त्यः काल इत्या-
दि ॥ * ॥ सोम एव सौम्यः । यथा ।

तेनाथ नाथदुरुदाहरणात्पेन

सौम्यापि नाम परुषत्वमपि प्रपन्ना ३ ।

जज्वाल तीक्ष्णविशदा सहस्रोद्गिरन्ती

वागर्चिपस्तपनकान्तशिलेव सीता ४ ॥

सौम्यम् । सोम इवाह्लादकत्वात् सौम्य ५ इत्यपि शाखादेराकृतिगण-
त्वात् । यथा ।

अपेतयुद्धाभिनिवेशसौम्यो

हरिर्हरिप्रस्यमद्य प्रतस्ये ६ ॥ * ॥

इति हेत्येव । ऐतिह्यम् । इति हेति निपातसमुदाय उपदेशपारंपर्ये
वर्तते । इति ह स्तोपाध्यायः कथयति । इति ह वटे यत्तः प्रतिवसति
॥ * ॥ सर्ववेदा एव सार्ववेद्यम् ॥ * ॥ सुखमेव सौम्यम् ॥ * ॥ एको भावो

१ सुखैकभावौ • B ; सुखैकभा-
पी • D ; A om. text and comment.

२ खानन्तादेरित्यनेनानन्तादिः C.

३ तेनाथ नाथदु • नाम पदमूर्ध्वमभि
प्रपन्ना D ; दुरुदाहरणात्प • C.

४ जिह्वापतीक्ष्ण • गिरती • D ; शी-

ता D F ; अह्लाजतीक्ष्णविशदाः सहा-
स्रोद्गिरन्ता वाग • C. — According to
Prof. Aufrecht this stanza occurs twice
in the Sarasvatikanthāliharāya.

५ सौम्य D. F ; *śākhādi*, p. 190.

६ Ni. 3, 1, अभि for अद्य D.

यस्य । एकभावः । एकस्य वा भावः । एकभावः । स एव । ऐकभाव्यम्
 ॥ * ॥ मणिप्रकारो मणिकः । मणिक एव माणिक्यम् । रत्नविशेषः ॥ * ॥
 अन्यो भावो यस्याभावान्यभावः । अन्यस्य वा भावोऽन्यभावः । अन्यभाव
 एव । आन्यभाव्यम् । यथा । आन्यभाव्यं तु कालशब्दव्यवायात्^१ ॥ * ॥
 समीपमेव सामीप्यम् ॥ * ॥ सहेनेन वर्तते । सेना । सेनैव सैन्यम् ॥ * ॥
 एत्य वसन्त्यस्मिन्निति । आवसथो गृहम्^२ । आवसथ एव । आवस-
 थ्यम् ॥ * ॥ द्वयोर्भावो द्विभावः । द्विभाव एव द्वैभाव्यम् ॥ * ॥ मालैव
 माल्यम् । स्रक् ॥ * ॥ उपमैव । औपम्यम् ॥ * ॥ भिषज इदम् । भेष-
 जम्^३ । यद्वा भिषज्यतीति भेषजः^४ । करणस्यापि कर्तृत्वे पचाद्यच्
 यलोपे च निपातनादेत्^५ । भेषजमेव भेषज्यम् ॥ * ॥ सर्वविद्या एव
 सार्ववैद्यम्^६ । यथा ।

सार्ववैद्यविद्ययाद्यत चातुर्-

वैद्यवैद्य इव तं विरहार्तम्^७ ॥ १७८ ॥

सर्वलोकचतुर्विद्याचतुराश्रमषड्गुणाः ।

भावशब्दस्वरा विद्यालोककालास्त्रितः परे^८ ॥ १७९ ॥

सर्वलोका एव सार्वलोक्यम्^९ ॥ * ॥ चतस्र एव विद्याः । चातुर्वैद्यम् ।

१ Vārttika, Kielhorn's Mbh p 18

२ एत्यवसत्यस्मिन्नित्य^० C, समस्य-
 तवसत्य^० D, F om एत्य, अवसथो
 गृहं C F, * अवसथ एव F

३ भेषज्यं F

४ भिषजः B C F

५ कर्तृत्वमेवापि यलोपे वा निपात-
 नादेः D, निपातनादेते C, [पचाद्यच्
 F ni 1, 131]

६ ? सर्ववेदा एव^० B, सार्वविद्यं F—

सर्वे वेदाः सर्ववेदाः^० । तानधीते सर्व-
 वेद^० । स एव सार्ववैद्य ॥ सर्वविद्या
 अधीते सर्वविद्यः । स एव सार्वविद्यः ॥
 Yajnesv, सर्वविद्या is not mentioned
 among the anuṣṭikādi śl 164 7, but
 cf सतुर्विद्या^० 165 and next śloka

७ सर्ववैद्यविद्यो B C, सर्ववैद्यवि-
 द्यो^० F, धृतचातुर्वैद्य इव C D

८ A om text and comment

९ सर्वे लोका^० B, सार्वलोक्यं C.

व्यप्रकारः । वाच्यकः^१ । अवदातात् सुरायां^२ वाच्यकालाभ्यां^३ सामान्येन कप्रत्यय इति यन्नतं तदपि^४ स्वीकृतम् ॥ * ॥ इत्तुप्रकारः । इत्तुकः^५ ॥ * ॥ मठप्रकारः । मठिका । नानादेशागतानां द्रव्यरचास्थानम् ॥ * ॥ मण्डपप्रकारः । मण्डपिका । शुल्कादायगृहीतस्थानम्^६ ॥ * ॥ संकलाप्रकारः । संकलिका ॥ * ॥ वाटशब्देन विशिष्टं भाजनमुच्यते । तत्र साधुः । वाच्या । तत्प्रकारवती । वाच्या सुरा भाजनपतिता वर्णोत्कर्षवती । वाटिका^७ ॥ एवं कालिकावदातिकार्यो^८ ज्ञेयः ॥ १८३ ॥

तिलकालधान्यकालास्तिलमणिपुराडं वृहन्महच्चन्द्राः^९ ।

एराडमधु कुमार्याः पुत्रश्चश्रुरौ^९ च संज्ञायाम् ॥ १८४ ॥

तिलकालयोः प्रकारः । तिलकालकः ॥ * ॥ धान्यप्रकारः । धान्यकम् ॥ * ॥ कालप्रकारः । कालकः ॥ * ॥ तिलप्रकारः । तिलकः ॥ * ॥

१ वाच्य० वाचकः C. D.

२ ? अवदातमु० D ; अवदातत् मु० B ; अवदाताम् मु० C. ; अवदातः मु० F.

३ ? वाच्याकालाभ्यां B ; वाघाका० C. D.—B., Yajñi, K&. V. ed. have वाच्यकालावदात(ः) सुरायां ; K&. V. MS. a. वाघाका०, om. β. ; Vardh. seem* to admit the two readings वाच्यकालावदाताः and वाघाका० cf. n ७.

४ मन्नतं B. C. ; यदुतंदपि D.

५ इत्तुक एरंडः Yajñi.

६ गुल्कादायगृहीतस्थानम् F ; शुल्कादयगु० D.

७ पादार्यमुदके पादं तत्प्रकारा वाटिका सुरा । यथा प्रियातिथेः सत्का-

राय पादं प्रदीयते तथा कदाचित्केनचित्सुरापि । ततः सा पादसदृशी पादिकाशब्देन व्यपदिश्यते ॥ गणरत्नमहोदधी तु वाच्यकालावदाताम् सुरायामुचितास्त्रय इति पठित्वा वाटशब्देन विशिष्टं भाजनमुच्यते । तत्र साधुर्वाच्यो द्रवद्रव्यविशेषः । तत्प्रकारा वाच्यिका सुरा भाजनपतिनी वर्णोत्कर्षवतीत्युक्तम् । Yajñi's; cf note ७, preceding page.

८ कामः ग्रामलः प्रकारोऽस्या इति कालिका । अवदातो धवलः प्रकारोऽस्या इत्यवदातिका सुरैव । Yajñi.

९ * पुत्रश्रुरौ० F.

मणिप्रकारः मणिकः । मणिः प्रकारोऽस्येति^१ मणिकः । मणिरिव यो
रत्नभूतः प्रधानं मनोज्ञञ्च स मणिक इत्यन्ये ॥ * ॥ पुण्ड्रकः । इक्षु-
विशेषः^२ ॥ * ॥ बृहत्कः । याम्यसमाजे श्रेष्ठः ॥ * ॥ महत्कः^३ ॥ * ॥
चन्द्रकः ॥ * ॥ एरण्डकः । इक्षुविशेषः ॥ * ॥ मधुकः^४ ॥ * ॥ कुमारी-
पुत्रकः ॥ कुमारीश्वशुरकः ॥ यथा^५ ।

प्रतिवसति कुमारीपुत्रका वा कुमारी-

श्वशुरकमदृशो वा याम्यदेशे समृद्धिः^६ ।

मणिकमधुकभासं पुण्ड्रकैरण्डकेक्षु-

स्रवकितककुभस्तां^७ तद्भुवोऽस्यै शशंसुः ॥

कुमारीपुत्रः प्रकारोऽस्य । कुमारीपुत्रकः । यथा कुमारीपुत्र' कश्चि-
त्सभाया प्रविशंल्लज्जते तथान्योऽपि य एवविधः स कुमारीपुत्रकः ॥
कुमारीश्वशुरः प्रकारोऽस्य । कुमारीश्वशुरकः । यस्य पुत्र' कुमारी
सह दृष्ट. स कुमारीश्वशुरः । यथा पुत्रदोषेण स लज्जते तथान्योऽपि
लज्जमानः कुमारीश्वशुरक इत्यन्यो व्याचष्टे^८ ॥ * ॥

१ मणिप्रकारोऽस्येति B C

२ पुण्ड्रक इक्षु^१ F, on बृहत्क s p
222 note 3

३ इत्यपि महत्क B C

४ यत्तु एरण्डमधुकुमार्या पुत्र श्वशुर
इत्य संज्ञायामिति पठित्वा वर्द्धमाने
नीकृतम् । एरण्डक इक्षुविशेष । मधुक
जालिकैरासवम् । संज्ञायामिति शश
सूत्रं तस्यायमर्थः । स्वप्रकृत्यर्थस्य etc as
above to कुभिका सभोपधानी इत्या
दि० १ajñ

५ D om यथा, cf next note

६ याम्यदेशे समृद्धि B C^१ F य

म्यदेशे^१ D—This stanza apparently
taken from some grammatical poem,
is also found in the text MS E

७ °भाषा पुण्ड्रकैरण्डकेषु स्रवकितक^१
E, °भास पुण्ड्रकै^१ F, मधुक मणिक
भास पुण्ड्रकैरण्डकेषु स च किल ककु-
भस्ता D

८ कुमारीश्वशुरक । शशंसु पुत्र कु-
मार्या संगत स यथा शिष्टसभा प्रवेष्टुं
लज्जते तथा यो लज्जमान स एवं व्य-
पदिशते । १ajñ —kās V ed. has कु-
भार । श्वशुरक, MS a कुमारीश्वशु-
रक

व्यप्रकारः । वाच्यकः^१ । अवदातात् सुरायां^२ वाच्यकालाभ्यां^३ सामान्येन कप्रत्यय इति यन्मतं तदपि^४ स्वीकृतम् ॥ * ॥ इत्तुप्रकारः । इत्तुकः^५ ॥ * ॥ मठप्रकारः । मठिका । नानादेशागतानां द्रव्यरचास्थानम् ॥ * ॥ मण्डपप्रकारः । मण्डपिका । शुल्कादायग्रहीतस्थानम्^६ ॥ * ॥ सकलाप्रकारः । मंकलिका ॥ * ॥ वाटशब्देन विशिष्टं भाजनमुच्यते । तत्र साधुः । वाच्या । तत्प्रकारवती । वाच्या सुरा भाजनपतिता वर्णोत्कर्षवती । वाटिका^७ ॥ एव कालिकावदातिकार्थी^८ ज्ञेयः ॥ १८३ ॥

तिलकालधान्यकालास्तिलमणिपुराङ्गं बृहन्महच्चन्द्राः^९ ।

एराडमधु कुमार्याः पुत्रश्चश्रुरौ^९ च संज्ञायाम् ॥ १८४ ॥

तिलकालयोः प्रकारः । तिलकालकः ॥ * ॥ धान्यप्रकारः । धान्यकम् ॥ * ॥ कालप्रकारः । कालकः ॥ * ॥ तिलप्रकारः । तिलकः ॥ * ॥

१ वाच्य० वाचक C D

२ ? अवदातमु० D अवदातत् मु० B, अवदातान् मु० C, अवदात मु० F

३ ? वाच्याकालाभ्यां B, वाचाका० C D—Bḡ, १ajit, kās १ ed have वाच्यकालावदात(T) सुरायां, kās V MS a वाच्याका०, om β, १ardit seems to admit th e two readings वाच्यकालावदाता, and वाच्याका० cf n ७

४ यन्मतं B C, यद्युतं दपि D

५ इत्तुक एरंड १ajit.

६ शुल्कादायग्रहीतस्थानं F; ज्युष्कादयगु० D

७ पादार्यमुदके पादं तत्प्रकारा पादिका सुरा । यथा प्रियातिथे मत्का

राय पादं प्रदीयते तथा कदाचित्केनचित्सुरापि । तत सा पादसदृशी पादिकाशब्देन व्यपदिश्यते ॥ गणरत्नमहोदधी तु वाच्यकालावदातामु सुरायामुचितास्त्रय इति पठित्वा वा टशब्देन विशिष्टं भाजनमुच्यते । तत्र साधुवाच्यो द्रवद्रव्यविशेष । तत्प्रकारा वाच्यिका सुरा भाजनपतिनी वर्णोत्कर्षवतीत्युक्तम् । १ajit, cf note ७, preceding page

८ काल आमल प्रकारोऽस्या इति कालिका । अवदातो धवन, प्रकारो ऽस्या इत्यवदातिका सुरिव । १ajit

९ * पुं० बृह० १.

मणिप्रकारः मणिकः । मणिः प्रकारोऽस्येति^१ मणिकः । मणिरिव यो
 रत्नभूतः प्रधानं मनोज्ञं स मणिक इत्यन्ये ॥ * ॥ पुण्ड्रकः । इक्षु-
 विशेषः^२ ॥ * ॥ बृहत्क. । ग्राम्यसमाजे श्रेष्ठः ॥ * ॥ महत्कः^३ ॥ * ॥
 चन्द्रकः ॥ * ॥ एरण्डकः । इक्षुविशेषः ॥ * ॥ मधुकः^४ ॥ * ॥ कुमारी-
 पुत्रकः ॥ कुमारीश्वशुरकः ॥ यथा^५ ।

प्रतिवसति कुमारीपुत्रका वा कुमारी-

श्वशुरकमदृशी वा ग्राम्यदेशे समृद्धिः^६ ।

मणिकमधुकभास पुण्ड्रकैरण्डकेक्षु-

स्तवकितककुभस्तां^७ तद्भवोऽसौ शशंसः ॥

कुमारीपुत्र प्रकारोऽस्य । कुमारीपुत्रकः । यथा कुमारीपुत्रः कश्चि-
 त्सभाया प्रविशन्नञ्जते तथान्योऽपि य एवंविधः स कुमारीपुत्रकः ॥
 कुमारीश्वशुरः प्रकारोऽस्य । कुमारीश्वशुरकः । यस्य पुत्रः कुमारी-
 सह दृष्टः स कुमारीश्वशुरः । यथा पुत्रदोषेण स लञ्जते तथान्योऽपि
 लञ्जमानः कुमारीश्वशुरक इत्यन्यो व्याचष्टे^८ ॥ * ॥

^१ मणिप्रकारो स्येति B C.

^२ पुण्ड्रक इक्षु^१ F on बृहत्क^२ P
²²² note 3

^३ इत्यपि महत्क B C

^४ यत्तु एरण्डमधुकमार्या पुत्र श्वशुर
 रस संघायामिति पठित्वा वर्तमाने
 नोक्तम् । एरण्डक इक्षुविशेष । मधुक
 शानिकेरासवम् । संघायामिति गण
 मूत्रं तस्यायमर्थः । स्वप्रकृत्यर्थस्य etc as
 above to कुम्भिका सभोपधानी इत्या
 दि^३ १ajfi.

^५ D om यथा, cf next note

^६ ग्राम्यदेशे समृद्धि B C. F य

ग्राम्यदेशे^७ D —This stanza, apparently
 taken from some grammatical poem,
 is also found in the text MS F

^७ भाषां पुण्ड्रकैरण्डकेषु सचकितक^७
 E. भास पुण्ड्रके^८ F, मधुक मणिक
 भास पुण्ड्रकैरण्डकेषु स च किल ककु
 भस्ता D

^८ कुमारीश्वशुरक । यस्य पुत्रः कु-
 मार्या सगतः स यथा शिष्टसभां प्रवेष्टुं
 लञ्जते तथा यो लञ्जमानः स एव व्य-
 पदिञ्जते । १ajfi — hā. १ e l has कु-
 मार । श्वशुरक. MS a कुमारीश्वशु-
 रक

शून्यम् ॥ * ॥ तनु सूत्रम् । तनुकम् । अन्यत्र तनुर्वत्सः ॥ * ॥ कन्दुकः ।
भ्रमरकः । गिरिकः । शृङ्गकम् । देवदत्तकः^१ ॥ * ॥
गुणनमेव गुणनिका । यथा ।

हेतुः परिचयस्यैर्ये वक्तुर्गुणनिकैव सा^२ ॥

तथेयथेति । ईयम्प्रत्ययान्तः शब्दः कप्रत्ययभाक् । श्रेयानेव श्रेय-
स्कः । ज्यायानेव ज्यायस्कः । भूयानेव भूयस्कः । श्रेय एव श्रेयस्कम् ।
भूयस्कम् । ज्यायस्कमित्यादि ॥ * ॥

आकृतिगणोऽयम् । तेन पिष्टातकादयो^३ द्रष्टव्याः ॥ १८६ ॥
इति यावादिः ॥

शाखा स्कन्दमुखायाणि शरणं चरणोरसी ।

जघनं शृङ्गमेघाभद्रुशिरःस्कन्धमेव च^४ ॥ १९० ॥

शाखाशर्करादिभ्यां याणावित्यनेन शाखादेः शर्करादेशेवार्थे या-
णौ^५ भवतः ॥ * ॥ पुरुषस्कन्धस्य वृचस्कन्धस्य वा तिर्यक्प्रसृतमङ्गं शा-
खेत्युच्यते । यथा शाखा पार्श्यायता तथा कुलस्य चः पार्श्यायतो
ऽङ्गभूतः स शाखेव शाख्यः ॥ अन्ये तु । शाखायामुन्यः शाख्यः । यथा
शाखा वृचस्य शोभाकरी तथा कुलस्य शोभाकरः पुरुषः शाख्य इति
तुच्यत्वमाहुः ॥ * ॥ स्कन्दः स्वामी । तत्तुल्यः स्कन्धः^६ ॥ * ॥ मुखमिव
मुख्यः । यथा मुखं हस्तपादादिभ्योऽवयवेभ्यः^७ प्रथममवलोक्यते तथा

१ क्रीडोपकरणवाचकानि* यथा
शानभन्धेव शानभञ्जिका । एवं* गिरि-
कम्* Yajñ.

२ Nicop 2. 75

३ तेन पिष्टातकादयो ष्यच द्रष्टव्या
इति चर्दमानमूरिराह । पिष्टातः मुग्-
धिपूर्णं स एव पिष्टातकः । Yajñevr

४ A om text and comment

५ पाणावित्यनेन शाखादेः* D ; *प
रवार्योपार्णा C.

६ स्कन्द एव चः शपुशोपकः स स्कन्धः
Yajñ.

७ मुखं हस्त* D. ; ऽवयवेभ्यः C.

ऽन्योऽप्येवमुच्यते ॥ कश्चिन्मुखं नालिकेरमित्याह ॥ * ॥ अगमिव ।
 अग्र्यः । प्रधानभूतः ॥ * ॥ शीर्यते भयमस्मादिति शरणम्^१ । अर्त-
 चाणम् । तत्तुल्यः शरण्यः । परित्राता ॥ * ॥ चरणाविव चरण्यः ।
 यथा चरणौ शरीरस्य प्रकर्षकौ तद्वत् कुलस्य प्रकर्षक एवमुच्यते ॥ * ॥
 उर इव । उरस्य । यः कार्यैरूपगतेषु समत्वं उरः प्रयच्छति^२ स एव-
 मुच्यते ॥ * ॥ जघनमिव निहृष्टो यः स जघन्यः ॥ * ॥ शृङ्गमिव यः सर्व-
 स्थाप्युपरिवर्ती स शृङ्गः ॥ * ॥ मेघ इव यः संतापापनेता^३ स मेघ्यः
 ॥ * ॥ अभ्रमिव य आच्छादकः सोऽस्यः ॥ * ॥ द्रुरिव द्रव्यम् अथ
 राजपुत्रः । यथा द्रुमः फलपुष्पपल्लवादिभिरर्थिनः कृतार्थयति स हि
 भवनमर्हतीति भव्यो भवत्यात्मवानिति द्रव्यमुच्यते^४ । क्रिया हि द्रव्यं
 विनयति^५ नाद्रव्यमिति । पुरुषार्थभाषकत्वाद्धिरण्यादिकमपि द्रव्यम् ।

निर्द्रव्यो ह्रियमेति ह्योपरिगतः प्रभ्रम्यते^६ तेजसः ।

निस्तेजाः परिभ्रयते परिभवान्निर्वेदभाष्यते^७ ॥

शकटाङ्गजस्तु द्रुणस्तुल्यं द्रव्यं द्रुशब्दं नपुंसकमाह ॥ * ॥ शिर इव शी-
 र्यण्यः । प्रधानभूतः । शिरसः शीर्षत्रणादावित्यनेन^८ शीर्षत्रादेशः ॥ * ॥
 स्कन्ध इव यो बलस्याग्रयः स स्कन्ध्यः ॥ १६० ॥ इति शाखादिः ॥

१ इति शरणं गृहं तद्वयापहारक
 शरण्य Yaj6

२ सत्वर उर = F, समर्ष उर प्र
 भृति C—उर इवोरस्य कार्यनिर्वाहक ।
 Yaj6

३ संतापापनेदनेन सुखयति F,
 य संय । तापापनेता D

४ कृतार्थयति तथा स इत्यर्थे । भव
 मर्हति भव्य । F—यथा द्रुम फलपु
 ष्पपल्लवादिभिः स्थाश्रिताः कृतार्थयति

एवमर्थिन स्वसपदा कृतार्थयन्नात्म
 वान् पुरुषो द्रव्यमित्युच्यते । Yaj6, who
 rejects द्रु because of P v 3 104

५ नयति D, Kashirav quotes the
 line क्रिया* on A K 3, 4, 21 150,
 cf P v 3, 104

६ प्रभ्रम्यते* B C F

७ Mjchch p 8, B3htl Spr 2781

८ शीर्षत्रादा* F, शीर्षत्रादा-
 धित्यनेन D

पशुसुरभरतरक्षीबल्हीकवयःपिशाचवसुमरुतः ।

सत्वदुशीनरकर्षापणास्त्रिगर्ताशनिदशार्हाः १ ॥ १९७ ॥

पशुभ्यो ऽण् शस्त्रजीविसंघादित्यनेन पश्यादेर्गणादस्त्रियां स्वार्थे ऽण् भवति ॥ * ॥ पशोर्पत्यं पार्श्वः शस्त्रजीविसंघः । पार्श्वी । पश्वः ॥ * ॥ आसुरः । आसुरी । असुराः ॥ * ॥ भारतः । भारती । भरताः ॥ भोजस्तु भार्तः । भार्ती । भर्ता २ इत्याह । यथा ।

पार्शवाशनवाल्हीकपिशाचासुरराक्षसान् ।

श्रियाः सभार्तत्रैगर्तान्सकार्पापणवायसान् ॥

राक्षसः । राक्षसी । राक्षसः ३ । रक्षांसीत्यन्यः ॥ * ॥ वाल्हीकः । बाल्हीकी । बल्हीकाः ४ ॥ बल्हिक इत्यन्यः ॥ * ॥ वायसः । वायसी । वयसः ५ ॥ * ॥ पेशाचः । पेशाची । पिशाचाः ॥ * ॥ एवं मारुतः ॥ * ॥ सात्वतः ॥ * ॥ श्रीशीनरः ६ ॥ * ॥ कार्पापणः ७ ॥ * ॥ त्रैगर्तः ॥ * ॥ आशनः ॥ * ॥ दाशार्हः ८ ॥

अस्त्रियामिति किम् । पशूः स्त्री ९ । ऊडयुतो ऽरज्जादेश्चेत्यूङ् १० । रक्षाः ॥ शस्त्रजीविसंघादिति किम् । असुरः ११ ॥ १९७ ॥ इति पश्यादिः ॥

१ A om text and comment

२ आसुराः ॥ भारतता । श्रीभोजः भार्ता D

३ ? राक्षसाः B C F, राक्षसा D

४ बल्हीकः C, बाल्हीकाः D—

The other works have बाल्हीक.

५ वायसः B, वायसाः D

६ शाल्वतः श्रीशीनरः D ; श्रीपीनरः C

७ The other works have कार्पापण.

८ Yajñ has दाशार्हः; B, K, V. दशार्ह.

९ पशूः स्त्रीः B C F ; पशू स्त्री D

१० ऊडयुतो B ; ऊडयुतो रज्जादेश्चेति ऊङ् F ; ऊडयुतो चेति कुट D ; अडयुतो चेति अङ् C ; see P for 1, 66; 177 varst.